

ANDREÆ MAXIMILLANI FREDRO
CASTELLANI LEOPOLIENSIS
MILITARIA.

IUSTITIA DUCE ET PIETATE

MORUM MAXIMA

ARMORUM NECESSARIA

PRUDENTIA

ARMORUM ALICUIA

Praelidia
Pacis
non irrita
menta.

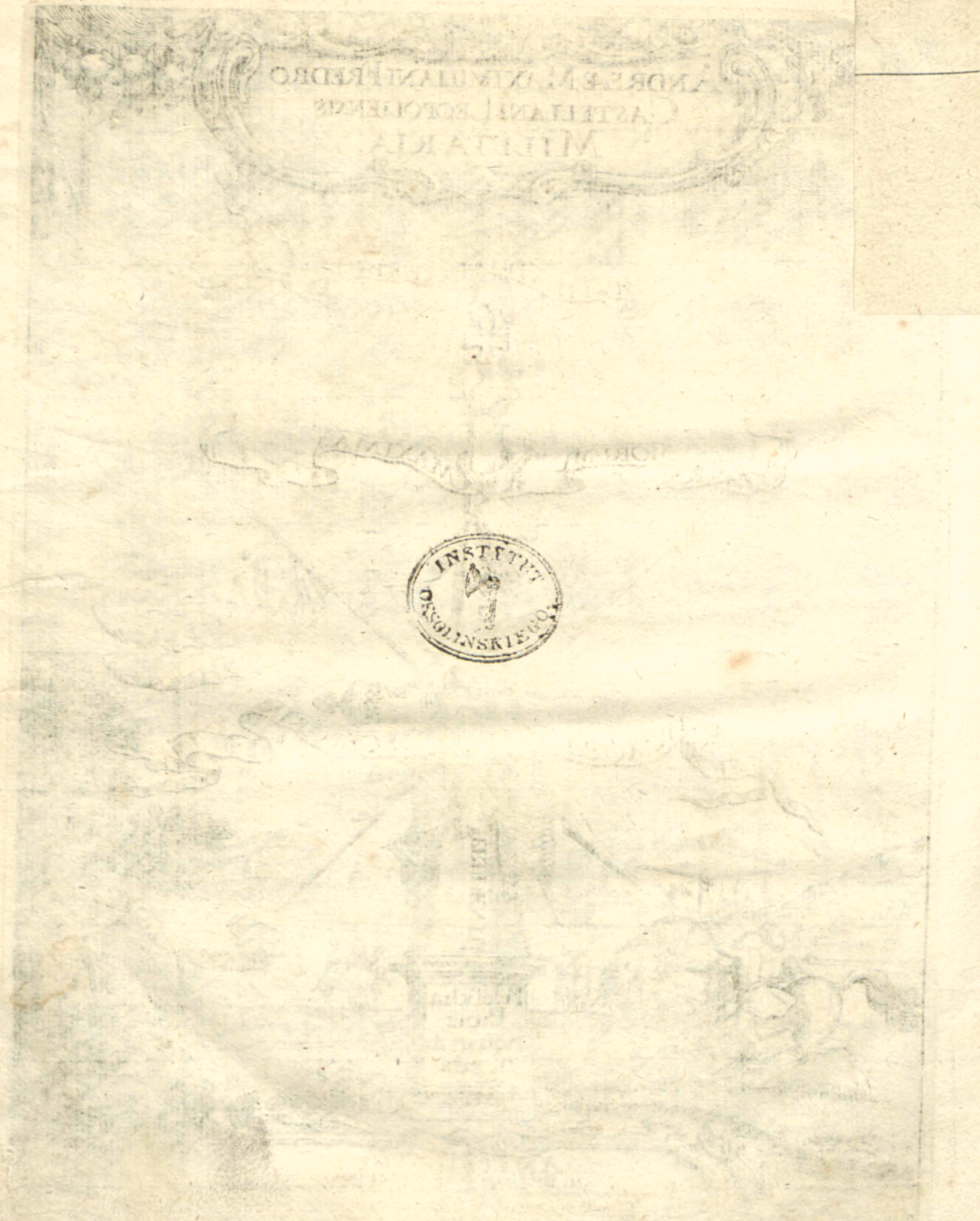
AMSTELODAMI
in Bibliopolio Forsteriano
Sumptibus Viceducis Secretarii Miltienhof Adreensis et Bili
Cum Privilegio S. R. M. Polonis & Svecico.

ANNO 1668

177

ANDREAS M. DE WILHELM REBRO
CASTELLANI BOKORERIS
MILITARIA

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
CASTELLANI LEOPOLIENSIS
MILITARIUM,

S E U

AXIOMATUM BELLII

A D

HARMONIAM TOGÆ ACCOMMODATORUM

L I B R I D U O.

Accessere minutiora quædam, ejusdem
Authoris scripta.

Oss. 4.650.

Laus uni, in Sanctissima Trinitate DEO,

Et uni

Virgini DEI Matri Honor.

XVII - 4447 - III

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
CASTELLANI LEOPOLIENSIS.
M I L I T A R I U M,

S E U

A X I O M A T U M B E L L I
AD HARMONIAM TOGÆ ACCOMMODATORUM

L I B R I D U O.

Elenchus Punctorum LIBRI PRIMI.

- I. De Potentia populi.
 - II. De *Ærario*.
 - III. Quid suscepto bello agendum.
 - IV. De Itinere exercitus.
 - V. De Castris & exercitio.
 - VI. Quomodo evocandus hostis cunctabundus.
 - VII. Quid ante prælium agendum.
-

Elenchus Punctorum LIBRI SECUNDI.

- I. De Acie & prælio, & fervore belli.
- II. Quid agendum post prælium, vel Victoriam, vel acceptam cladem. Post amissas, vel partas Provincias.
- III. De obsidionibus castrorum, civitatum, item defensionibus, & quæ circa versantur.
- IV. De Maritimo bello in genere.
- V. De Architectura Militari Mechanica.

ANDREAE MAXIMILIANI FREDES

CASTELLANI LEOPOLDENSIS

MILITARIA

2 E U

ALXIMATUM BELLUM

AD HARMONIAM TOGE ACCOMMODATORUM

*Consilium rectum, bellanti, hic Liber promptè dabit.
Animum, Audaciamquè, tum Vires, nisi habeas
ipse, non dabit.*

*Natura & fortunæ, non librorum, dona sunt.
Utiquè, monitu meliorum, ac præceptis, horum etiam
regula, & initia, dabuntur.*

ELABORATA FUGERUNT LIBRI SECUNDI

I. De...
II. De...
III. De...
IV. De...
V. De...

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
 CASTELLANI LEOPOLIENSIS
 MILITARIUM,

Ad Harmoniam Togæ accommodatorum,

LIBER I.

Proloquium.

Notationes meæ, quas nuper publica lux aspexit, non insufficientè suggestisse visæ, monito militari, quæ incipiendo, gerendo, & finiendo bello, opportuna; Sed cùm, pro varia bellandi ratione, momenta rerum expenderem singula, en iterum, velut novas justæ militiæ regulas, longior rerum praxis, veriùs per modica suggestit, quàm ut ego scriberem studiosè. Idquè non eam ob causam annotavi, ut hæc mea, ad forensẽ Lectorem deferrentur, sed ut mihi soli, meisque (si DEO placet) usui Reipublicæ succreturis filiis, legendo servirent. Vos ego *carissimi filii*, monitos velim, ut hæc mea, sanâ mente, atquè idèò, recto sensu, accipiatis, nihil enim tam cautè, tamquè rectè scribi potest, quod non retorquere in devium,

ma-

malignitas possit, nequè satis, optimus quisquè scriptorum
 provideat, aut caveat satis, eam animorum pestem, si præ-
 fertim incurrat in Lectores, qui non ut apes in floribus, sed
 araneæ sunt, sic illi, venena tantùm exsugunt verborum.
 Quomocunquè hæc mea, quisquè interpretatus fuerit,
 penes eundem sit. Ego testor Deum & conscientiam, me
 non accendere, novas belli faces, nec quemquam irritare,
 in arma impia; verùm, (uti omnia soleo) ad gloriam
 DEI, hæc direxi, ut iustis armis, sit suus ordo, tum nè
 bellum, extrà harmoniam *togæ* fiat, à qua pleriquè bellato-
 rum absunt, dùm militiam colunt, *Togam* contemptui
 habent, Castris boni, *Statui* periculosi, pacatorum, ac præ-
 fertim *Civilium* ignari, eoquè, pro ferocia insolentes. Spe-
 ro verò, defensionis S. Romanæ Ecclesiæ, hæc mea aliquan-
 do profutura, ad quam vos *Filii mei*, *Togâ* & *Bello*, pro
 posse tuendam, studiosè voco, aut non facturis, sanio-
 rem mentem precor.

PUNCTUM PRIMUM
DE
POTENTIA POPULI.

POTENTIA RERUM PUBLICARUM
VERSATUR

Circa Auctoritatem populi, Populositatem, Privatorum fortunam, Annonam, Arma, Armorum exercitium, & Aerarium publicum.

PRIMA PARS

POTENTIÆ RERUM PUBLICARUM,
Auctoritas.

Auctoritas populi parit æstimationem genti; difficul-
tèr iis adversamur, quos æstimamus. Romani, post-
quam imposuère suis rebus opinionem, timebantur
potius, quàm timebant, arbitri foederum reliquarum
gentium, suarum rerum securi.

Auctoritatem genti parant.

Uvat instaurari publica gymnasia, bonis magistris re-
ferta, honestis artibus ut imbuant juventutem populi,
Reipublicæ dignitatì & commodo, parandis ingeniis,
decorâ morum honestate imbuendis.

Publici Historiographi habendi, rectâ prudentiâ, acta gentis, bo-
naquè Civium nomina, posteritati transmissuri ad gloriam, ignavo-
rum ad reprehensionem, indè bonis calcar ad meliora, malis ad pe-
jora frenum, amore gloriæ, vel metu ignominia. Posteriora super

hæc tempora populi, erudiuntur, ex antea actis præteritorum, quid in præsens mutari, quid corrigi debeat; quid antea successit in pejus, quid in melius. Nec sua tantum scire, sed externa nosse profuerit. Prout (nè loquar altiora) parandæ rebus in humanis experientiaæ arcano, Occidentalibus populis usitatum, ut è diversis partibus orbis, rerum gestarum, diurna nova, passim impressa, per urbes, legenda, venum exponant, quod in nostra *Polonia*, summo in publicum fructu, hodie (miror cur *Cracoviæ*, & *Varsoviæ*, nec alibi passim) usurpari cœptum; Licet quidem raro vera scitu, populo ferant, *fabulam utique habere partem veri*. Quo verò in numero commodorum reponatur, cum nomina Provinciarum, locorum, urbium, personarum, series deinde temporum & rerum, velut à præsentibus & practica Historia, sensim mentibus imprimuntur. Exinde animus, ex obscuro ignorantiaæ in lucem prodiens, seipsum noscit, dediscit ignaviam, incipit liberiùs spectare suum coelum, & subjectum orbem, immò, aliena mirari definit, dum sensim alta spirare contendit. Non cuilibet præterea vacat peregrinari, aut in Historiis antiquorum versatum esse, proffit saltem præsentem Historiam nosse, à condimento novæ curiositatis, non ea tantum, quæ circum se videri, aut manu è proximo palpari possunt, sed in ulteriora porrigendo mentem, velut in orbis speculam ascendere, resquæ gentium spectare, & de iis judicare, sibi quoquæ, quod sequendum, quod vitandum, statuere. Nec causam reperio, quare in Occidentalibus populis, urbanum vulgus, sapiat supra vulgi nostri ruditatem, quam, dum quæ in orbe fiunt, beneficio tabellariorum, huc illuc commentium, & novorum, passim per fora narrentur; hinc, eâ commoditate sciendi sublatâ, extra pomeria sua, mens vulgi sese extendere vix possit, & sciat.

Vestitus gentis (dum modò comptus) item mores Patrii, si cum honesto convenient, extra Patriam, constantè, pro autoritate gentis retinendi, mutati, arguunt inconstantiam, aut exprobrant inhonestatem. Ideò, exotica sine admiratione spectari, sua retineri, immò æstimari oportuerit, ut exteris imponatur, nobis nostra esse meliora. Nam verè, gentium ritus, non prout sibi per honestatem insunt, sed quantum populo imponitur, ut repudiet

vel

vel sequatur, æstimantur. Hispani, nusquam in peregrinorum mores migrant, quod non superbiæ, sed attribueris prudentiæ, qui sua constantè retinent, dum sunt honesta, nequè simias agunt, exoticorum incuriosi. Summè datum gravitati nostri Ossolinskii, ad Urbanum VIII. Pontificem legati: priscam enim Romanorum gravitatem, in urbem reduxisse visus, cum vestes Polonorum (togæ in morem) talares, cum morum masculam gravitatem, nihilquè molle, aut effeminatum, in Polonis Roma intueretur. Approbavit cultus honestatem Pontifex, cum intra colloquendum, prehensæ per laciniam, Ossolinskii veste, *Tali habitu olim gravitas vestiebatur Romana*; subjunxit.

Lingua gentis ubiquè retinenda. Romani, teste Valerio Maximo, Græcis Oratoribus (quorum idiomate cum familiaris uterentur) Latinâ lingua, responsa dabant. Multò magis, legatos suos, Latinè apud exteros loqui volebant, *quò magis Latii sermonis honos, venerabilior apud omnes gentes haberetur.*

Valet ad auctoritatem, leges & decreta, suâ lingua dictare. Historiarum libros, & varias artes, eadem lingua in vulgus tradi, ac in majus pretium linguæ, nonnisi fieri à peritissimis. Tamen, parte ex altera, intuitu Latinarum artium, non improba verim Polonorum morem, juris communis processum, tum Decreta, sermone Latio proferri, in necessitatem Polonæ publi, scholæ altioris, & studiorum.

Nobilitas gentis, non facilè alienigenis concedenda, aut saltem, multâ virtute ematur. Augustus Cæsar, *Liviæ*, pro quodam Græculo, civitatis jus petenti; *Se potiùs tributa homini condonare, nolle tamen, civitatis Romanæ vulgari honorem*; respondit.

Externorum honores, aut connubia, nè cives ambient, immò rariùs peregrinentur, sua sibi sint omnia cariiora.

Litigantibus exteris Principibus, arbitrum pacis, populum interponere, ad mutuam pacem adhortari, bona suadere, servit pro auctoritate.

Mechanicæ artes, & instrumenta, tum opifices, non ab externo petantur solo, sed in sua terra publico erudiantur sumptu. Nostra terra hæc aliis dum submittit, eò magis, in æstimationem vicinas gentes trahat, quò magis servit in necessitatem. Quæ ve-

rò in propria terra nasci, aut fieri non possunt, exoticis rebus, quoád possibile, non utendum, sed nativo terræ genio, & donis populum accommodari, in rem fuerit.

Procuret Respublica modos, provocando ingenio, tùm virtuti civium, quâ crescit facilè, & orbi fit non ignota.

Injurizæ populi, externo Principi non sunt facilè condonandæ; nec communis populi tantùm, sed personarum. Romani, pro sui populi authoritate, animosi, victis Græcorum civitatibus, excidium dùm condonassent, aliquam omninò deleverunt, Romanorum hospitem quondam ob injuriam.

Externo Duce & milite non utendum, nè virorum prudentium, aut bonorum militum inopem se Respublica prodat.

Non facilè permittendum, militem ad externos colligi, potiùs spontè submittenda auxilia, cum suo Duce, nè turmatim nostri exteris immisti, infausto successu belli in commune; sibi adscriptum ferant. Tùm quia faciliùs subsidia retrahuntur (si res suaferit) sub certo Duce missa.

Bellum nonnisi justis de causis suscipiendum, ac *sine flagittis, licentiaquè militari gerendum.*

Fides etiam hosti servanda: *Si fidem frangere fas est, dare est nefas: aut servanda, aut non danda.*

Legati gentium cum authoritate habendi.

Ad omnem honestatem sit accommodatus publici collegii locus.

Legati ordinarii, (vulgò *Residentes*) apud Principes extraneos, rariùs habendi. Non modicam partem Majestatis, Turcarum Princeps sibi vendicat, gentium legatos, apud se ordinariò cum habet, sui verò delegati nusquam, aut rarò visuntur.

Multorum Principum foedera tenere, in clientelam populos, aut Principes recipere, Vicinis, sociis, & miseris opem ferre, justitiam omnem (præsertim foederum) amare, nulli ut vicino injuria inferatur, providere, parit genti authoritatem.

Legati ad externos ituri, prudentes, honestæquè gravitatis mitantur, ut pro gloria gentis, tùm pro loci honestate, laborare sciant. [*Qualem in Ordine locum, Polonorum legatus sibi asserere debeat, in Notationibus suggesti.*]

Quod primùm dixi, nunc ultimum statuo, & maximum. Quolibet

bet triennio, Reipublicæ ab autoritate, ut fiat revisio publicæ scholæ, super methodo instruendi, & diligentia; Doctores, studiosos, libros advertendo. Multa, prudentiâ doctorum, & dexteritate docendi (si non remittatur) multa, probatorum Authorum lectione, præstari; Rhetor, Historicus, Philosophus, dein Mathematicus, Jurisperitus, seu legatur Theologus; vel prout togæ, fago, curiæ, Divinis, parantur ingenia. Adsit deinde studii honos, provocandæ ingeniorum æmulationi, proponantur laboris præmia, quibus sublatis, pereant studia, ut minùs decora, sed immò tristia, longa, onerosa. Tales per omnia habitura Respublica Cives, quales instruuntur juvenes. *Rempublicam in schola qui maturè non discunt (velut non inscientèr quidam) in Republica scholam, serò habere incipiunt, versutiam scientiæ loco assumunt, cavillationem doctrinæ.*

A L T E R A P A R S

P O T E N T I Æ R E R U M P U B L I C A R U M,

P o p u l o s i t a s.

Justa Dominorum imperia, retinent populum, immò augment Provinciam, prout secùs gravia, eam diminuunt. Meritò observatum tulit Franciscus Guicciardinus, in Historia; Pisanos, Florentinorum Dominium pertæsos, sumptus, pericula, & extrema belli (non viris modò, sed mulieribus, pro muris & libertate, masculè pignantibus) constantiùs pati maluisse, alterius dominio se committere cupidiores, quàm ut sub jugum Florentinorum redire, necesse haberent. Dubium, an non eadem causa, rebellium contra nos armorum, & obstinatoris belli *Kofacorum*, dum graviùs se habitos querulantur, nec spontè fidenterquè, sub dominium redeunt, ex memoria præteritæ (ut illi ajunt) servitutis.

Copia annonæ (proindè agricultura) artes Mechanicæ exquisitæ, bona educatio prolis, crebra Matrimonia, Coloniarum de-

ductio, adscriptio extranei populi, adjectio vicinorum, populofam reddunt Provinciam. Item victæ Civitates aut Populi, in unum si coëant corpus, (*non victorum, sed concivium nomine*) communicatione legum & indigenatus; Indè ex populofitate, dives ærarium. Sic Romani, Sabinos, Volscos, Campanos, Hetrufcos. Sic Poloni, socios populos, Ruffos, Lithuanos, aliosque, Patriis legibus, quasi civitate donarunt, ut tot diverfi populi, quasi una gens fimus, nec fciamus amplius, effe separatim. Secùs olim *Athenienses, & Spartani*, victos populos, non ut concives, fed velut fervos habebant, *Non igitur in magnam gentem, aut vaflum imperium crevère.*

Tuta afyla, externorum exulibus aperiantur, ut Romulus, condendo Romam fecit. Aut immunitas certi temporis, à tributo offeratur ad te migrantibus ab externo.

Deductio Coloniarum, auget Provinciam. In fimul habitantes, premuntur infectioe, paupertate, incommoditate, undè non crefcit multiplicatio, ob rariora Matrimonia, quæ ab illis impedimentis obveniunt. Exindè veteribus Romanis, non modò propagando in majus Latinorum populo, verùm retinendis populis, à deductione coloniarum, ars erat potiffima, dùm opportuniora loca, & novas fedes, infiderent. Sed maximè, victoriæ fervore (quò molliùs utcunquè res acciperetur, dùm atrociora ac cædes metuuntur) pulfis studiosè oppidorum colonis, in paratas domos, fcripti egentiores Romanorum, cùm mitterentur, dictis à fenatu Præfectis, deducendæ Coloniae; undè cultus Romanus, lingua, fides erga principem Rempublicam, in remotas gentes extendebatur, fimulquè urbs Roma exonerabatur plebe inutili, tum otiofa. Nobis etiam Polonis, retinendæ ulterioris Ruffiæ, modus coloniarum, quid obfit? præfertim è fidelioribus Polonorum, Patricii, plebeiique ordinis, catholicæ fidei cultoribus, verfus Borifthenem, novi coloni, paffim in arces & oppida, fi transmittantur.

Verùm Hispania (propter diutina bella, viris exhausta) pro fua populofitate, maximum laborat, variis modis Matrimonia provocando. Edictum enim. *Oftavodecimo ætatis anno, qui uxorem duxerit, quatuor primis annis, à tributo liber efto; immò à die*

Matri-

Matrimonii, liberam administrationem rerum habeat, cum aliàs, post dictum annum uxoris, dispositio bonorum (adusquè XXII. ætatis annum) non plena sit. *Qui sex mares*, ex una conjugè sustulerit, sextus, toto vitæ tempore, à tributi onere liber habetor. *Pauperibus fæminis* è publico dos assignatur. Interdictum poenâ fisci, nè quis cum familia, è Regno migret. *Omnes alienigenæ* (modò Catholici & operarii) qui migraverint ab externo, totâ vitâ, ab onere liberi sunt.

Potius externi veniant, ad coëmenda nostra, quàm ut nostri vendant in externo sua, indè familiaritate commercii & populi, multi extraneorum retineri possunt apud nostros.

Duella penitùs abroganda, potiore nam exhauriunt nobilitatem; Dolendum videre, juvenem audaculum, insolentiorè, nusquam qui vidit castra, ex schola gladiatoria prodeuntem, inter popinarias contentiones, & luctas enutritum, gynæcei pullum, comatum, oleatumquè militem, quæstionem fortitudinis ponere, provocando virum, filium castrorum, tot præliis victorem, immò vincere, non animi magnitudine, aut valore, verùm forte, & adscititiâ corporis inter choreas exerciti, lusufque agilitate; non ingenitâ, sed irritatâ, & mero quæsitâ audaciâ, nullo deniquè publico bono, & posthumæ memoriæ, verùm levioris dicti sinistrè accepti, aut amorum mulierculæ, victimam cadere, fundi inutilitèr sanguinem, Deo & Patriæ debitum, ambitioso nomine, vocari magnanimitatem, insolentis parricidii barbariem.

Pelliciendis extraneis, multùm valet, securitas viarum, & commoditas hospitorum.

Jube ut quisquè miles, è peregrina Provincia, juvenem unicum, obsequii specie, ducat, qui sensim in mores tuorum formati, suorum obliti, velut tui futuri, militari officio, apti reddendi, pro parsimonia populi.

Traduc integras familias peregrinas, in tuam terram, quò populosior reddatur.

Commoditas sit commerciorum, quod retinet incolas, allicit externos.

Societas Provinciarum (vel maximè urbium) prodest populositati.

fitati. Quomodo verò provocetur? in altero puncto suggeritur, quod est de Ærario in universum.

Taleros
vocamus
vulgò.

Oppignorationes Civitatum vel Provinciarum (dùm oppignorata rarò reemuntur) abeunt in jus hæreditatis. Sic Poloni acquirere partem Livoniæ, pro sexcentis argenteorum nummorum millibus: (Anno Christi 1559, bellantibus Cruciferis, contra Moschorum Ducem). Immo re ipsa, eodem anno, dulcore capti libertatis Polonæ, potestati Reipublicæ, se, suaquè spontè subjecerunt.

Cessit Polonis, in adjectionem populi, Electio Regis Vladislai Jagellonis, Magni Ducis Lithuaniae, quâ electione, Lithuania Poloniæ annexa est.

Quidam observatum habent, Imperium Turcarum, cùm sit suis limitibus in Europam, Asiam, Africamque protensum, vix majore populi numero gaudere, atque unicum, è potentioribus Regnis Christianorum Europæis; Fit, quòd multos montes, maria, inculta camporum, aut arenarum deserta, Turcarum Regiones occupant, seu veriùs, quia in longinqua bella abstrahuntur, coloni in militiam decimantur, nec ullâ parsimoniâ sanguinis, bellatur, undè negligi necesse agriculturam, præsertim cùm ob militum licentiam & Præfectorum Provincialium avaritiam, vulgus emungitur ruranum, oppidanumvè, ut alienæ avaritiæ lucro, raris fermè sit, res familiaris curæ, undè paupertas, & simul acciditur populi multiplicatio. Si verò tantos exercitus, promptè in aciem educant Principes Turcarum, non fit ab excessivo numero populi, verùm nolentes volentesquè, ex pagis & oppidis, sine stipendio, dùm compelluntur in castra, partim militum, partim fossorum loco, tum in ministeria jumentorum. Quod si ea populi Tyrannis, alicui Principum Christianorum, jure legis, aut conscientiæ liceret (dùm tantum mercenarii, & militare volentes educuntur, nec quidquam alienum capere fas, belli pro apparatu, nisi persolutum) adæquandam facillè potentiam, & numerum Turcarum, si non equitatu (tot greges equorum occidentalibus cùm desint), saltem instructiore peditatu.

Non vitiabit ex re quæstionem addere. Cùm ab homine unico, nostrum primo Parente, tantum genus humanum creverit, cur

non

non ex unoquoquè hominum, ea proportio generativa ducatur ? cui capiendæ, nutriendæ, angustus sit orbis. Vel, cùm olim Roma, ex paucitate convenarum, ad usque VI. centena millia civium armatorum creverit, cur augeſcente imperio, & ſpontè infudentibus ſe in urbem populis, non aſcenderit numerus ultra ? aut ſecùs, tot Coloniae, in diverſa cùm deducerentur, cur ? non decreverit infra. Fit, cùm propagando generi, virtus *generativa* & *nutritiva*, requiratur, licèt generativa ſufficiat, nutritivam non eandem ſemper eſſe, dùm multitudine cohabitantium, coanguſtatur populus, in domo, victu, in libertate: Peſtis deinde, morbi ex contagione ſerpunt; tùm lites, tumultus, ſeditiones, civilia aut externa (pro ambitu) bella, crebræ contributiones, domeſticae fraudes, clandestinae cædes, jurgia, corrupti ex diuturna poteſtate Magiſtratus, pleroſque involvunt. Dein luxus, & prodigalitas ex æmulatione, (undè paupertas) inferiorum adhæc civium preſſura, à potentioribus, facile oriuntur, ut ſit neceſſe, inſenſibiles objici creſcendi metas. Jam verò, cùm dimitterentur coloniae in diverſa, non *diminuebatur* numerus, ſed potiùs *purgabatur* populus, ut qui alias, in multitudine, defectibus conſtricti, ſteriluiffent, ſine cura poſteritatis, ſuorum quiſquè natalitiorum ultimus, ſibi aliifque impedimentum futurus, iidem effuſi in latiora, novis latifundiis, & commoditatibus, ac ſuper omnia, ſolutiori (extra multitudinis contagionem) libertate, cùm gauderent, erigebant animos in ſpes ulteriores. Acuebatur (ſibi non alienæ avaritiæ fructuoſa) induſtria, porrigebatur mens, in ſequentem poſteritatem, undè Matrimoniorum, & ſuſcipiendæ proliſ, major cura, quæ ex affluentia, parentibus ſolatio, non ex paupertate oneri. Etiam hortulanorum operâ, in majus ſoveri arbores, reciſis à trunco enatis ſentibus, & ſuperfluis ramorum, qui adimunt arbori humidum, & ſuum creſcere, aut ex anguſto, in patientiorem fundum, dùm tranſſeruntur, quò capiant copioſiorem nutritivam, ex ſeparato. Sic, niſi piſcinis ex minoribus, piſces dividerentur in patientiores, majores minoribus, impedimentum futuri, per omnia coarctandi, multiplicationis ulterioris jaçturâ. Item corvi, milvi, glires, lupi, eâ curâ hominum ſi ſoverentur, atquè gallinae, anſeres, oves, aut pecora,

ra, (immò si urticæ & fentes, velut olera aut segetes, studiosè fererentur) numerus eorum intenderetur in periculum. Jocosâ hinc, nec rudis, quæstio solvi potest; Cùm Matres luporum, septem novemvè, partu ab unico, producant catullos, oves autem singulæ, pullos singulos, ad hæc tot agni & arietes, in eam hominum cùm cedant, majorem tamen ovium haberi numerum, quàm luporum. Nutritivam & conservativam ovium, augeri curâ hominis, æconomicam ad regulam, malè habentes fovendo, ab injuriis cæli protegendo, infectas purgando, selectissima pascua alimentis providendo, glires & lupi, majore defectu, minorequè numero habentur. Solâ curâ augeri numerum populi, opportunitates providendo, defectum & incommoda semovendo, quòd demùm maximum, superfluam multitudinem, commodiora in loca velut plantas aut frutices, separatis truncis inferendo. Sic Polonia, per deductionem *coloniarum*, ultra Boristhenis oras, latè produxit limites, & possedit inferiora Ruffiæ, quam *Ukrainam* vocamus vulgò.

*Vulgò
Slobodii.*

T E R T I A P A R S

POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM.

Opes privatæ.

Impellatur lege, vel poena, vulgus otiosum, ad exercenda opificia: si excludantur, inertes Mechanicæ, à successione, bonisque Parentum, civitatis insuper jus amissuri; Item puellæ, dote priventur, lanificii, acupicturarum, cæterarumquè sui sexus operarum, ignaræ; Sic à necessitate succedendi, juvenus urbium, procurabit non otiosam artem, popinariam, fornices, & otia vitatura. Præsertim si lege caveris, fortem majorem bonorum, capturum, Parentum post obitum, super fratres reliquos, qui opificiam didicerit, quæ magis regno, & communi bono prodest, vel cujus major penuria habetur, eamquè exercuerit studiosè. Sed aie, in artes liberales? sed in mercaturam, animum intendit

tendit juvenis ille, utiquè his etiam (cultior aliqua mechanicarum, liberius tractata) non obsit, immò certiore alimento, in feram ætatem, & in varios fortunæ casus, ferviat, dum quandoquè, operosa manu, vivere prodest. Poena insuper dicatur Parentibus, per educationis incuriam, vel impensâ parci, opificia erudiri, dum intermittunt suam prolem, substituto Magistratu, examinatorum nomine, per domos civium, semestri quolibet, adolescentum indolem, & habilitatem inspecturo, ad quam magis vel minùs, hic aut ille, inclinât opificiam, vel in ea profecit, hoc illovis genere operarum, mallei, acus, texturæ, penicilli, sculpturæ, tincturarum, tum per omnia manuum, prout ingenium humanum, varias in artes valet. Belgium sit documento, cum propter contractiores, vel depressores fundos, adventitia annona carè necesse constet (præsertim in ea urbium frequentia, & vix credibili populositatè) affluentes tamen opes, & vivendi commoditates, ad exsuperantiam usquè habeant, ut vix mendicum videre nobis licuerit; Immò veteratores, fures, viarum incensores, ~~rariè in Belgio~~ quam alibi dari, nemò cum videatur, qui non artem aliquam (dum sunt præterea *luxu omni procul*) exerceat; Ab recto ingenio & opera, commodaturus fortunam, quàm aliàs per otium, (suo flagitio, & aliorum damno, tum injuriâ dives) habendam petat, alienos labores, levitè pensaturus, dum sibi nihil operanti, per scelera, gratuito venire totum vult, aut jam habet. Non tantum ratione privatæ fortunæ, vel augendi ærarii commodo, sed (altius dicto si excurrere licet) communis pacis causâ, artes operandi in vulgus introducendæ, tum præsertim, necessitas non otiandi, Nobilium juventuti, per occupationes honestas, imponenda, quâ futuræ vitæ constet ratio: Ut videlicet absit otium, desit occasio, & necessitas flagitiorum, ex paupere inertia. Cum enim tria hominum genera, ferat quævis Respublica, vel civitas; *Magnorum, Mediocrium, & Parvorum, seu egentium*; Prout magni, si in superbiam labantur, pro fiducia opum, altiorisquè nominis in populo, facile insolentescant, & turbent statum, sic non minùs, imo magis sint periculosi parvi, vel obærat, dum necessitate pressi, facile transferuntur, in cujusvis ausus occasionem, modò habeant *Ducem*, &

Magnis
deest sæpè
resolutio,
adeest re-
spectus.

Infirmis
nisi deest
Dux, &
Author.

partes, eòquè periculosius insurgant, quibus desperatio, spei causa est, præsertim dum viget ætas: Non habent obsides publicæ fidei fortunas, omnia secùm portant, in quemvis ausum expediti, & velut accincti, sed eam fortunam putantes, quam parit occasio, & gladius: Occasione verò discendi, lege, pœna, præmio, ad artem operarum, vel honestæ actionis provocati, promptum vivendi modum, & otii vitandi materiam, habituri, ut quietè in publicum vivant; Nequè enim eos superbia, & promptum subsidium ex opibus, velut *magnos*, inflabunt ad insolentiam, nec extrema inopia, impellet in ausum, velut ex necessitate desperatos, verùm *mediocris fortuna* commodè in actione, & in obsequio retinebit.

Nec satis opificia excitari, sed etiam retineri, ut singulo trimestri, platearum à decurionibus, urbs circumeatur, an per incuriam, opificio decesserit, vel accesserit aliquid per diligentiam; Idèd diligentiores mercatorum, ac opifices, honore loci, vel prærogativæ, donentur, ad æmulationem negligentium. Juvat itidem, quæquè classis opificia, domum collegii habeat publicam, quo septimanatim, opus aliquod domi factum, opificum inferant singuli, publicè vendendum, hinc ex æmulatione, operis diligentia. Exindè instrumenta opificia oppignorare, pœna carceris vetitum esto.

Omnes usurarii, è civitate pellantur, ut absit spes acquirendi nummos, præterquàm à labore.

Lege vetitum esto, domum super, aut fundos, debita contrahere, sub amissione concessi, præterquàm valore tertiæ partis, idquè, si aliquo casu, jactura fiat opificii; Aliàs non fiat oppignoratio immobilium, ultrà consensum populi.

Societates opificum, aut collegia, (vel *classes*) civitates intrò inducantur, diligentius arti cuiquè procurandæ; falsitas insuper opificii, severè ut puniatur.

Placuit nonnullibi videre, per Decuriones platearum menstruos, visitari privatorum domos, ut omnis curæ (immò nitoris) admonerentur, pro urbis honestate, & aëris puritate; negligentiores verò, interpositâ mulctâ, dum punirentur. Quæ enim, minutâ ac planè insensibili operâ, destructa reparantur, levitè intermis-

sa,

sa, sensim grandem inducunt ruinam, cui multo sumptu, vix sufficiat, reparando. Deindè, quæ singulis diebus, *procul urbem extra*, efferri possunt, ingentes excrescunt in acervos, neglecta platearum purgamenta, undè canales, fossæ, obstruuntur, cum urbium dehonestamento, munitionis periculo, & aëris infectione. Imperabatur itidem, cura ignis civibus, evitando urbis incendio.

Quæquè sibi platea, puteum fodiat, communi cohabitantium usui, eduliorum, potulentorumquè causâ, sed maximè, ut obortis fortè incendiis, subsidia reprimendis, prompta sint, aquâ profante in proximo, præsertim si penes quemquè puteum, promtuariis aquis, apertum receptaculum (immò per singulas domos) provideatur, nè tùm primum hydriatim petatur à longè, cùm (simul omnibus) igni subveniendo, opus est. Imponatur deindè necessitas, vasa, seu hydrias coriaceas, tùm instrumenta, extinguendo igni, sibi quisquè maturè procuret, ut verò in foro, publici putei adsint, magistratus curæ futurum; sæcula operosè producant urbes, incendium unicâ horâ depascit.

Reipublicæ curæ sit, quæquè civitas, ut provideat plebi, magistratos opificiorum, nè deficientibus magistris, ars deficiat, ut sunt, præter communes operas, texturæ pannorum, holosericorum, tapetum, aulaeorum, acupicturæ, & quibus privati ditescere possunt, nequè Respublica opus habet, ab externo solo petendi. Vidi benè ordinatis in civitatibus, digladiandi, equitandi, ludendi etiam Magistratos, publico sumptu haberi, tùm alios, æquè ad curiositatem, ac necessitatem. Immò vidi, publicas quæsitissimorum authorum bibliothecas, paratas lecturis (modò volentibus) aperto semper ostio prostantes, ut prompta commoditate addiscendi, nobilium & plebeia juvenus, pro statu suo, haberet occasionem non inertis vitæ.

Pertinet ad copiam artificum, ut Magistratus urbis, juventutis delectu habito, pro indole cujusquè, necessitatem imponat ditioribus, hac vel arte illa, filios imbuendi, pauperibus verò, è publico sumptus provideatur. Magistris opificiorum insuper imponendum, singuli juvenes, singulos, absquè impensa erudiant, quam sciunt artem, pro communi usu civitatis,

Pauperes masculi, qui opificiam didicerint, jussu Magistratus, divites desponsent puellas, aut aliquo modo juventur.

Excitandæ industriæ valet, ut certo tempore, monopolium inventi operis, exerceat quisquè. Aut præmia proponantur, novorum operum inventoribus.

Capitatio in urbibus pernecessaria; si quolibet anno, conveniant in Prætorium *Tribus*, vicinus pro vicino, civis pro cive, tribulis pro tribuli, sponsor futurus virtutis, aut testis vitii, præferunt si cauponæ & fornicum, quàm officinæ, sit studiosior opifex, frequentior in potu & otio, quàm in labore; undè, circumspèctis urbibus, non illaudatus censoriæ mos, certis diebus, animadversionem habendo in cauponas, ipsasquè officinas, observandæ operariæ publi, ad correptionem. Qui bis in septimana heluonatus fuerit, ut otiosus suorum decoctor, & opificiæ fraudator injurius, nummariâ multâ, aut poenâ carceris, vel ipsa tandem exclusionè collegii (si effrenis) puniatur. Satiùs collegium numero malorum minui, quàm bonos, contagione vitii corrumpi. Vētabitur item, per cauponas urbis, fides crediti, ullo judicio vindicanda, non leve dilapidationis frenum, cèrtius autem lucrum vendentium, ex parato.

Binas domos in unam continuare, importuna sit, & damnosa pompa ædifici, minuit enim incolas, dùm unius amænitis comodo, cæteri coangustantur cives. Noxium immò civitati, nonnulli putant, & est profectò, duarum simul domorum, unicum haberi hæredem, sed unicâ retentâ, menses duos intrâ, vendat alteram hæres oportet, cùm sit difficile, curâ æquali utrasquè haberi, undè facilior desolatio in alteram, cum diminutione incolarum. Præstat verò, fixos cives haberi, quàm per conductiōnem, fundis alienis obtrufos, vagos, incurios, eòquè cōmmunitatis bono elevando, minùs proficuos. Magis item profit civitati, & industriæ civium retinendæ, mercibus augendis, impendi superflua nummorum, quàm retinendis, aut emendis domibus, otiosè ditem aliquem, velle fieri, per locata.

Vetitum esto, nè hortorum, aut aquæ ductuum gratiâ, tùm ampliandis fundis (quod impensivæ opulentiorum servit amænitati) diruantur domus, premendis civium tenuioribus.

Non

Non displiceat mos urbium Belgii, ubi ædificaturus domum, delineationem necesse petit, & revisores, à Magistratu, partim nè excessivâ impensâ, abutantur cives, partim ut omni procul incommoditate vicinorum, simul cum ornamento publicæ plateæ, regulata sit domorum structura. Undè passim videre licet, integras plateas, continuâm velut domum, aut palatium, ordine decoro fenestratas, & fastigiatas adlibellam.

Pauperi contra divitem, actio libera sit, nequè periculosa, immò sine impensâ processus, modò nè abutantur eâ juris clementiâ, in prorogationes litium importunas, & potentiorum vexas.

Nummarias collationes; Magistratus ac plebs, ex æquo ferat, cunctantiùs imponet plebi, immò parciùs in importuna profundet, sibi quoquè ferenda, aut supplenda: Rara est secus parsimonia alieni.

Dùm vidua procedit ad secunda vota, revisio fiat defuncti mariti bonorum, dictis tutoribus à Magistratu, qui rerum pupillarium inventarium describant, in Curia deposituri, ut postquam pupilli adoleverint, sciant, quæ à tutoribus repetenda.

A tutore, res pupilli non vendatur, etiam consentiente pupillo, alioquin emptio, sit invalida.

Res *mutuò* aut *creditò* (ultrâ scitum Magistratus data) cedat dono accipienti, in pænam dantis. Non alia re magis, depauperari cives, quàm creditò dantes, difficultate recuperandi. Immò facillimè otium ingeritur, creditò accipientibus, qui sibi privatim providere negligunt, fallacis dices, aliorum fortunas, creditò evocando, in suum usum.

Visitentur singulis annis, immò mensibus, stateræ, libræ, ulnæ, justo pretio rebus imponendo, nè caritate prematur populus.

Nemo coëmat victualia, in Monopolii lucrum, nèvè obviam eat coëmendis, quæ advehuntur, sed res venalis in foro, omnibus exponatur.

Quisquè civium, habeat sex mensium annonam, in casum caritatis & periculi. Damno improvidos, qui nisi *ex hodierno vivunt*: Quæ præsens cura paravit, abundè vorant, absument, futurorum dudùm antè, per modicè colligenda, improvidi. Edquè le-

vi casu, inopes & impotentes. Alienam ad opem & curam, dum prospiciunt, aliis sunt oneri, Patriæ infructuosi.

Pro metu temerè litigantium, quisquè accusatorum (in causa juris dubii) deponat vadimonium, amissâ causâ, amittendum; Adjectâ in causidicos poenâ, quoniam non tutius, litigiosis obviam eatur jurgiis, quæ, non æquo, non jure, sed miras causidicorum per artes, in captionem & laqueos intorta, valescunt. Causam litigii non habent, sed faciunt.

Qui bis juraverit, tertio fides ei non datur, nisi in evidentissima causa, nam sæpius jurare, pejerandi initium est, præsertim dum nonnulli, vitio sæculi, aut laxioris conscientiæ, ut concessum patrocinium objectorum, & evadendi beneficium, perjurium (mendaciumvè) putant.

Ad justitiam, modestiamquè magistratuum pertinet, nè perpetui sint, verùm stas temporibus substituuntur, ultra enim, quod diuturnitate officii corrumpantur, dum ingeritur animo superbia, insolens actio, usus accepti, & invalescit amor. Verùm magis, quia consuetudine personarum, contrahitur notitia, dein familiaritas, ut in has, aut illas, magis affectu propendeamus, æquum iniquum statuituri, prout eorum est causâ, qui magis animo adhæserè nostro, gratiâ cogniti, aut secus, per offensam, odio habentur. Nonnullis propterea gentibus, moris olim erat, obligatis oculis, aut interjecto velo, judicem inter & litigantes, tribunalium insidere curias, aliis, sine personarum nominatione (verùm sub fictis fortè nominibus) causas modò nudas, & sine pigmentis Oratoriæ, judice coram exponi, ut æquiùs, liberiùsquè, notitiâ omni procul, pauperis, divitis, noti aut ignoti, amici vel inimici, potentis vel invalidi, squalidi aut rectè compti (vel comptæ) causa decideretur, non pro affectu, metu, odio, spe, vel amore, sed pro ratione. Sic David, non in excusationes prorupit frivolas, non in rationationes molliendæ causæ, non in preces declinavit, sed velut remotam, nec ad se pertinentem causam, quia ignotam (sub imagine parabolæ, de violento raptore ovis viri pauperis) rectâ lance appendit, extrâ prorogationes juris beneficiorum importunas, promptè judicaturus. *Iratus indignatione adversus hominem illum nimis, dixit ad Nathan, vivit Dominus, quoniam*
filius

filius mortis est vir, qui fecit hoc. Dixit autem Nathan ad David. Tu es ille vir, &c. Sic ferè ignotarum caufarum, vel personarum, æquifumus iudices, nec adest caufa, vel pretium, cur fecus faciamus. Non miror igitur, apud Florentinos, primitus olim, duos è peregrinis, (crediderim in annos singulos, alios atquè alios, nè populi contraherent notitiam) rectè adminiftrandæ iuftitiæ, iudices lectos fuiſſe.

Sumptus inutiles urbium recidantur, in tecta ſuperflua, arcus triumphales, ludos ſcenicos, nè collationibus prematur populus. Immò, ſi muniri Civitatem oportuerit, non per nummarias collationes, ſed *operâ* privatorum, muniatur. *Pauperes* nummos conferre non poſſunt, conferre operas manuum poſſunt, nequè premuntur. Statis igitur in ſeptimana diebus, ditiores curribus, egeniores *operâ* & manu, quod in rem, præſtaturi. Sic minutâ, & in dies adjectâ, multarum manuum *operâ*, multa perficientur, ſenſim ingentes fodientur canales, purgabitur civitas, viæ publicæ reparabuntur, muri ædificabuntur. Quod citius incolæ præſtaturi, quàm ut ſuſpicerentur, in luxum Magiſtratus, imperari tributa; Si verò nihil ſit communi *operâ* reparandum, non inutile fuerit, uſui tenuiorum civium, ædificio materiam comportari.

Vectigalium ditiffimum. Opera privatorum. Nam & inexhaustum eſt.

Singulis annis, civium quiſquè, partem ſuæ plateæ reſtauret, nitidè habiturus, imò partem valli, aut muri curet. Deſignandi ex cohabitatoribus, Præfecti platearum, ordine menſtrui, ad eam curam ut attendant.

Nemo quid in platea immutabit, inconſulto Magiſtratu.

Civitates & pagi, victui, tum fortunæ habitantium accommodatiores qui ad navigabiles fluvios ſiti, & fertilitate circumjacentis foli gaudent; Licet aliqui, ratione contendant, fertilitatem foli (dùm coloni, ſimplici agrorum operæ ſunt intenti) obeſſe nonnunquam hominum induſtriæ, in altiores vivendi, tum negotiandi modos, & *manuſacturarum* perfectiorem culturam. Neceſſitatem verò ex ſterilitate, acuere in melius, evigilarequè habitatorum mentes, tum ingenia, per artem tentandi, quæ promptè non adſunt, vel beneficium foli denegavit. Prout praxis urbium Belgii, & aliarum, rem fatis evincit.

Leges ſumptuariæ fortunam retinent privatorum, recifi ſumptus

vestium, convivorum, pretiosi abbaci, Monilium, fimbriarum, acupicturarum; Patrio (ut plurimum) potu, cives utantur: Non serico, sed domi facto panno, & pellibus, quas nativa producit tellus, induantur. Sed tamen modum profusionis expedire, in arduo, humanioris sæculi eo provento more, dum consuetudo luxuriandi, in naturam versa, ut naturæ velut bellum inferatur (exacerbando veriùs, quàm aliquid proficiendo) qui tristem parsimoniam invehere, qui profusioni modum, & cancellos ponere velit, ut desperandum sit de obtinendo, quin totum, mos pervincat, nisi aliquid liberaliori genio concedatur. Mihi cuncta in eo perpendenti, mediam viam, inter tristem parsimoniam, & effusam prodigalitem, tenere placuit. Ac primùm; Abbacum argenteam, nec approbem planè, nec omninò improbaverim; sit Abbacus, sed non auro fucata, aut opere luxurians, nè plus in opere sit pretii, quàm in metallo, purè sint argentea vasa, quæ casu privato, aut publico vendita, parvâ operis & auri (per tincturam superinducti) jacturâ, in monetam formentur. 2. Indumentum virorum, non dehonestat pannus, seu cultiori ornamento, seu ad gravitatem, veste utendum; præsertim verò senatores, fusco aut nigro colore, pro autoritate vestiantur: Sericum, propiùs foeminarum decor est. Romani olim, eò divitiarum proventi, ut potissimæ parti orbis imperarent, ac proindè illa ætas, quid extremum in luxu, facile vidisset, inter illa tamen luxuriæ blandimenta, receptum erat, *Nè vestis serica viros foedaret.* (*Cornelius Tacitus lib. 2. Annalium*) Immò ætate moderna, illis gentibus, quæ non postremas in cultu humaniori, partes sibi vendicant, honestiùs panno, quàm serico viros vestiri. 3. Uti vestis serica, viris non convenit, magis verò fibulas aureas, gemmis & adamantibus distinctas, quis sanæ mentis non improbet? quid enim foeminarum decori, & ornamentis relictum? Si adamas, & gemma, æquè in veste virorum, ac foeminarum mundo, coloribus ludant. Jure meritò legatus ille Polonus, coram Pontifice Romano gloriatus. *Nihil in moribus Polonis, nihil in habitu corporis molle, vel effoeminatum, nihil acupictum, omnia mascula gravitatis, frugalitatisquè exempla. Addam, Quò magis recedit vestitus à foemineo, propiùs accedit ad habitum virilem.* 4. Mundum etiam mulie-

Georgius
Ossolins-
kius, No-
mine Vla-
distai V I.
Romam
legatus.

muliebrem, intrà terminos decentiæ veriùs, quàm fastuosæ pompæ, teneri opus, ut competenter fœmina ornatur, non superflue splendescat, vanitatum irritamentis. Monilium decori, unum aliquod gemmæ genus sufficiat, sæpiùs verò, purè aurea sint, colli, auriumquè pensilia, quàm ut per lapidum, gemmarumquè colores, & pretia luxurient, summo patrimoniorum damno. 5. Vestis, sit matronarum serica, non luxuriantè aureo filio distincta, & micans, immò, à tertio matrimonii anno, Matronæ, nigrum colorem, decentè induant, propiùs gravitatem, quàm ut varietate colorum, leviusculè pingantur, annuli modò retento decore. 6. Urbani viri, fœminæquè, nullo serico aut argento, aurovè, tam solido, quàm filato, utantur. 7. Verùm quis mihi luxuriantium mensarum modum statuatur? Summæ dexteritatis virum, & de Republica sanctè meritum, judicabo. Ego quid sentiam? ingenuè fatear, me pleraquè de discursu, de re ipsa, nihil certi statuere posse, velut in morem, & veriùs in naturam universi populi, pugnatur. Dicam tamen, si circumscriptam mensam Princeps habeat, si primores populi, ponant modum luxuriæ, non tam imperio aut legè, in eo profectum erit, quàm recto apud omnes exemplo; Quod, si absit, nulla lex sufficiat, aut ponat modum. Sic olim Romæ, *præcipuus adstricti moris, Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu, victuquè, obsequium inde in Principem, & æmulandi amor, validior, quàm pœna ex legibus, aut metus.*

Luxus, exhaurit fortunam privatorum. Quoniam verò, non sine invidia Principis, parsimonia imperetur populo, illa tamen arte obtineatur, luxui pellendo: Si prohibeantur mercatores importare in regnum, quæ pecuniam eliciunt, & ambitiosorum accendunt prodigalitatem. Nè quæsita gemmarum, moniliumvè, aurifabri, non Armæni, pretiosa equorum ornamenta vendant, nam illa, ad virile, aut fœminarum decus, nequè hæc ad militare, quidquam, conferunt robur. Item Scoti & alii, non exponant vendibile aurum, argentumquè filatum, aut quæ luxui, non usui serviunt, non Itali advehant pretiosum holosericum. Facile impedièntur incolæ, ab usu rerum, quæ non acquiruntur, difficultè motura luxum, quæ non accendent oculos. Sic, (veluti

fluvios in fonte, aut origine facilius, quàm in cursu opprefferis) in suis initiis & radice opprimenda, undè provenit luxuria.

Aut aliâ affequare viâ, maximam rebus impositurus caritatem, vel tributa, quæ prohibere vis in luxu; Aut per monopolia vendi finas, monopoli lucrum, illaturus ærario, ut si aliquis prodigalis esse velit, saltem prodigalis sit ærario, non cauponæ, qui detrahit suo privato incurius, ditet saltem publicum. Sed tamen, quæ ad necessitatem vivendi requiruntur, immunia sint ab onere, aut saltem mediocritèr habeantur, ut sunt *frumentum, panis, carnes, lacticia, ferrum, ligna, lintea, cannabes, pannus, coria, pelles vulgares, sal, olera, & potus pro natura regionis*. Rebus aliis si caritas imponatur & tributa, quæ luxui, non usui sunt, magis *jucunda*, quàm *necessaria*, ferè extrâ scrupulum, licitum èsto Principi. Ut sunt *vinum simplex & crematum, mulsum, aromata; sericum, panni exquisiti, monilia, aurum filatum, acupicturæ, lapicidia, luxuriosæ pelles, & dulciariorum illecebrosæ condituræ*.

*Alia nisi
jucunda.*

Non gravatur rerum caritate populus, si omni parentur, quæ importantur ab externo, ut sunt panni lanei & sericei, lintea, tùm alia usui accommodatiora. Idèò, crudæ materiæ prohibeantur exportari è regno, lana, cannabes, ferrum, sed operatæ tantùm ut pannus, lintea, &c.

Monopolia prohibeantur, quæ impediunt commercia, & diminuunt lucri commoda, tùm fortunas.

Alliciantur extranei, ad exercenda mercimonia, libertate commendi, facilitate justitiæ in creditores, sine dilationibus. Separatum Tribunal sit mercatorium, tùm aliqua privilegia concedantur; Leves item sint exactiones, potiùs mercibus imponendo tributa, quæ exportantur, quàm quæ importantur aliundè, nè gravamine impositionum, avertamus. Deindè *non varietur pretium pecuniæ, & bonitas*, quo deterrentur mercatores, à commercio.

Difficilis & sumptuosa si obveniat negotiatio, quam non audeat privatus aggredi, proponatur præmium, qui prior tentarit, aut aperuerit negotiationem, præsertim maritimam. Cessit honori & utilitati *Hollandorum*, negotiatio ad *Indias, Orientalem, & Occidentalem*. Quoniam ultra privati civis sumptus, erat ascensura, instauravère Status *Hollandiæ* societatem, (Anno Christi MDCII.)

in quam intulere plerique privatorum, summas pecuniarias, ut collatio excrefferet, ad *sex millionum summam* negotiationi æquivalentem, tum superpositis Præfectis, sumptus, jacturæ, atque incommoda, in plures dividuntur, proportionem habitâ, prout aliquis majores, aut minores summas, intulit. Est verò Præfectorum curæ, ut provideant apparatus, ducendæ negotiationi in universum, & mercibus vendendis, tum lucro dividendo præfunt, publico ærario, non modicam partem lucri, participante. Possent item apud nos, negotiatio maritima institui (vocatis plerique civitatibus aut civibus, in societatem) per mare Balticum ad Hollandos & Anglos, per pontum Euxinum ad Turcas, quorum mercibus opus habemus.

Nonnulli, nè deterrerent extraneos (gravitate teloneorum) à commercio, generalem pensionem, ab aliqua gente exigebant, in vim particularium exactio-num.

Conducit parandis privatorum opibus, ut facilitas commercii provideatur, quæ in prompta vectura consistit, à commoditate viarum. Valebit igitur, ut in civitatibus, oppidisquæ, *separati Magistratus* (seu Duumviri) *annuatim legantur*, procuraturi, publicarum viarum, & pontium reparanda, uno aut plùs miliari circum. Diverforia hospitantibus commoda ut sint, procul à depactationibus, securitas insuper sit itinerum, submotis latrociniis; cui rei, *tertiam publicorum proventuum partem*, Civitas quæquæ conferet. Insuper, *operas publicas* (vulgò *Szarwarki*) stas diebus, septimanatim impensura, *quæ præ omnibus collationibus nummariis valent*, adhibitâ mensurâ, in certitudinem operis, ut viritim, perticam (seu virgam) terræ, fodiat quisquæ, aut pro se fodendam curet, reparationi viarum, munimentorumquæ structuræ. Idem *Duumviri*, habebunt curam munimentorum civitatis, nova sensim maturè in pace ut erigantur, seu collapsa ut reparentur. Item, ut nitor urbis & platearum fervetur, eadem curâ, ritè providebitur.

Summatim rem claudo. Cùm quinque sint, nationibus ditandis universalia. *Res æconomica*, in *pecuaria* & *agricultura*; *Materiæ crudæ*; *Dein operatæ*; (*manufacturam* vulgus vocat) *Reciproca commercia*; & *Vecturæ commoditas*. Adlaborare debet Princeps;

tum Respublica (cui Deus beneficio cæli & soli, tum industria œconomica, copiosam indulfit materiam) nè tria, præsertim postrema, populorum stabilendæ fortunæ, instaurare intermit-
tat, nam hæc proxima, immò potior, parandarum opum via. Dicam nè, an taceam? Verùm ingenuè fatendum, Poloniam, licèt sua œconomia, & dona terræ, varia genera crudarum materi-
arum producant, sibi copiosissimè habenda, aut ex superfluo, exteris affatim submittenda. Omnem (videlicet) *speciem Cereris, boves, equos, lanam, oves, cineres tinctorios, ceram, picem, sebum, coria, salem, linum, cannabes, mel, lactinia, arbores, ferrum, plumbum, marmora, nitrum, materiam æris flavi (Galmanum vulgò) immò & argentum, cæteraquè minutiora*, minùs tamen esse nummatum, quàm gentes sunt, quibus tria postrema, curæ. Bel-
garum populi, sunt documento, quibus, sola *manufactura* (dùm formam elegantissimam, acu, malleo, sculpturâ, instrumento, textrinâ, tincturâ, penicillo, ascia, & per omnia ingenio, ad-
vectis aliundè materiis superinducunt, ut opus sæpiùs superet ma-
teriam) tum *ingenium* & *opportunitas negotiandi*, à prompta vectu-
ra (*per operatos canales, & currus ordinarios, dein commoditate maris*) plùs, quàm aurifodinarum loco sunt, ut sumptibus belli, supra fidem erogandis sufficiant, urbium potentiâ & splendore, cuiquè in Europa genti, facillè anteferendi. Sic ferè, à plerisque populis, quadruplò carius, emimus Poloni transformata, quàm nostra cruda, illis vendimus. Quomodo verò collegia mercatorum, seu classes, tum opificiorum industria, ac demùm commoditas ve-
cturæ inducatur, sparsim hîc, & alibi insinuavimus.

Induci vastitatem urbium animadversum, dùm per incuriam civium, destructa domorum non reparantur, aut fortè, multo ære oppressis, dùm ultrà pretium domus, & fundi, debitorium excedit onus, ut sensim fundorum dominis, ad inopiam redactis, ruina & vastitas inducatur. Consultum idèò fuerit, edicto publi-
co, certis anni temporibus, animadversionem fieri, super deso-
lata. Si non sufficiens dominus reædificando, aut negligens, vel hærede mortuo, fundus dùm negligitur, verentibus singulis, nè si apprehenderint curam, onere debitorio involvantur, æstime-
tur fundus per commissarios, cum superstante ruina, emptione
pu-

publicè propositâ. Qui pretium adinventum reposuerit in curia, immunem ab omni onere & processu, recipiat fundum, cum submissione reâdificandi. Pretium verò depositum, inter creditores, proportionè habitâ dividetur. Satiùs utiquè, partem debiti exsolvi, quàm ut in perpetuum, desertâ prostante domo & fundo, creditori æquè ac civitati, nullum sit commodum ex vacuo, undè diminutio incolarum & tributi, in publicum sequatur.

Laxior sit immunitas urbium, ut procul omni impedimento, fidelius suæ fortunæ commodo, non alienæ depeculationi, oppidanorum quisquè laboret, secùs industria providendi supprimitur, & ingenuitas, si populus, Præfectorum per vexas, & emungendi mille artes, etiam crebra militum per stativa, duriusculè habeatur. Vide, quàm floreat apud nos urbes, quæ minùs adstricto, Præfecturarum jure (*Capitaneatus*, vel *Starostias* dicimus vulgò) premuntur, & ab onere stativorum immunes, Cracovia, Pohnania, Leopoli, Vilna, Varsavia &c. Eadem foret cæteris urbibus, oppidisquè, conservandi sui cura, & industria, si abesse pressura & distractio, si afforet libertas.

Q U A R T A P A R S

POTENTIÆ RERUM PUBLICARUM,

Res frumentaria.

 Nonna ut vigeat, Princeps advigilare debet. Nè statione militari, gravetur agricola, nè agrarium pecus rapiatur, & quæ, licentia militaris, expilandis colonis suadet. Cætera, utiquè dissimulari possunt, verùm annonæ, bono Principi, cura fit maxima. Prudens Dux belli, etiam in hostico, cavet nimiam inducere vastitatem, nè sibi desit, longiùs bellaturo, seu redituro, annona; Multò magis, in proprio solo, Principi cavendum, nè incolæ, gravioribus stativis, aut vagabundis per Provinciam, militum discursibus, præpediantur, præsertim, dùm menses serendi, aut colligendis messibus, adsunt, non in milites severiùs, verùm
in

in Præfectos animadvertendo, militis enim insolentia, intrâ incuriam Præfectorum est magis, quàm ut ausu proprio insolescat, si adsit occasio, desit præsens ordo, prohibitio, & severitas; quod totum in Præfectis est, præsertim si intervertant stipendia, undè insolescendi necessitas. Prodest verò magis, non errare, nec accusari, quàm dùm erraveris, puniri: non quærit in milite colonus *pœnam*, sed magis *innocentiam*, nec *accusandi necessitatem*. Uti verò miles, depauperandis colonis agens licentiosè, cohibendus, sic ipsi bonorum Domini, per incuriam fundi, aut gravitatem in subditos, agriculturam minuentes (aut vastantes quoquo modo domum suam, & bona prodigendo insolentè) lege cohibendi, substituto censorio Magistratu per Provincias, qui curam in eam intentus sit, negligentiores excitando, malitiosos, injunctâ multâ cohibendo, vel deindè incorrigibilibus, *Curatoriam* è proximioribus agnatis, substituendo. Quid enim refert, utrùmne aliquis per minorennitatem, aut inopiam sanæ mentis, non sit compos sui, an incuriâ rectoris prudentiæ, vel defectu virtutis, in abusum res vertat, non *magis suo privato* damnosus, quàm mutuæ societati, per relationem ad bonum *commune*, id est Rempublicam, quæ ratione supremi domini & ordinis servandi, in bona singulorum, potestatem habet. Rectè Plato (lib. I. de legibus) *Quicumquè vitam suam, non rectè moderatur, nec domum habet benè moratam, nec rem familiarem justè administrat, nec familiam coercet nec pacem cum vicinis colit, curatores (à quibus ut fatuus regatur) accipito, vel ex populo, tanquam erro, exterminator*. Si passim liceat pro arbitrio, sua pessundare, minuetur in usum communem annonæ, numerus colonorum, & populositas mutilabitur, tributa, promptaquè subsidia belli, cessabunt; aliàs exhausto *Publico*, si privatum non inops sit, facilè subvenitur Reipublicæ per singulos; Verè dictum, *ex privatis, publica constare*, vel è contra, secus omnia fieri. Rectum igitur sit populi institutum, ut quicumquè per justa, honestaquè mediorem, super patrimonii sibi tradita, auxerit bona & reditus, velut industrius rerum curator, capax sit honorum & munium Reipublicæ, super fratres reliquos. Qui secus, parvo studio conservationis, nè quidquam ex aggregato, vel meliorato, certos intrâ annos adjecerit, alienæ modo curæ,

uti

uti pupillus, otiosè fruitor, tanquam deses & incurius, certâ mulctâ; in publicum puniatur, dein partem amittat bonorum, magis industrioso è cognatis addicendorum, elevandæ industriæ, tum virtuti.

Sæpè evenit, ut incolæ, pretii magnitudine illecti, frumentum exteris vendendum ferant, suam terram annonâ pressuri. Providendum ergò, nè devectum in alias terras frumentum, paucis lucrosum fiat, omnibus damno.

Providere maturè debet Princeps, quomodo subveniat populo, inopiâ frumenti laboranti, Præfectis substitutis, frumento apud exteros, ope navium conquirendo, nam fame pressus populus, pronus in rebellionem. Nequè indecorum eo casu Principi, commercium instituire, frumentum apud finitimos petendo, in colis vendendum.

Vel maximè penuriâ levatur annonæ, si *crematum* (quod in nostro Septentrione maximam partem frumenti absumit, & potiùs luxui heluonum servit, quàm necessitati) cremari prohibeatur, altera pars annonæ succresceret, bono pani sufficiens. Dixerim etiam, cerevisiam, famis tempore, minore copiâ conficiendam: Præstat crudæ aquæ potu, contentum vivere, quàm inopiâ panis perire. Si justum calculum posuero, certò scio, propè mediam frumenti partem, cremato, & potu cerevisiæ, absumere Poloniam, per rura & cauponas.

Deserta loca, à bonis agricolis, Princeps inhabitari curet, paludosa fossis operariis exsiccat, sylvestria eruncet & extricet, comoda arando redditurus. Immò præmiis provocet, colonorum industriam, parte sumptuum, in publicum, (cuiquè volenti) expositâ; Immunitatem insuper certorum annorum oblaturus, prout aliquis operosè, rem exequutus fuerit. Quidquid producit terra ferè luxui suât, solum frumentum, servit pro necessitate; Terram ditissimam dixerim, non quæ aurum, sed quæ annonam producit, sine hac vivere nullus, sine illo omnes possunt.

Per urbes & vicos, in mendicos sit animadversio, robustiores ætate, paresquè labori, dum fictam ægritudinem, in argumentum eludendæ stipis obtendunt, in morigerationis clauftra, & *operatorum ergastula*, ut intrudantur: pro genio cujusquè, textoriâ,

pictoriâ, tùm per varia genera & materias, fabrili arte (immò pro sexu, fuendo, nendo, texendo, acupingendo) & quod in rem sit, instruendi: Præripiunt enim, & inutilitèr absumunt, verè impotentium stipem, sibi segnes, heluones, popinariï, in alios latrones, fures (aut quæ sunt ejus sectæ flagitiosorum genera) ab otio prodituri, nisi in eos seriò animadvertatur, undè non solùm annonæ, sed incolarum industriæ, tùm modestiæ providebitur.

Annui pauperum curatores, certaquè domus provideatur, ab urbis magistratu, ut qui provectâ ætate, tùm vitio mutilæ sanitatis, verè impotentes, ob inopiam, sunt mendici, dein vagi pauperes, vel pretextu pietatis, advenæ peregrini, sistantur coram curatorum examine, de conditione, & ratione non insolentis mendicitatis, inquirendi, ut pauperum cathalogo inscribantur, tempus insuper morandi, præfigatur in urbe. Aliàs nemini per imposturam paupertatis, stipem petere, fas esto; sed immò in viciniores urbes, nomen & qualitas impostoris, scripto, ad pauperum curatores transmittatur, quatenus non recipiantur in oppida, sed velut falsarii vagabundi, carcere coërceantur. Quæ verò piorum per manus, juvandæ pauperum inopiæ, annona, vel paratum æs, spontè confertur, aut quidquid eleemosinæ sub nomine, per mendicos conquiritur, Xenodochialem in domum, ad curatores deferatur, undè verè impotentibus, pro posse provideatur. Aliàs, cùm passim per oppida, juvenes, seniores, per imposturam mendicitatis, insolentèr vagantur, sine ordine, sine examine, obviæ eleemosinæ sese obtrudentes, verè inopes & morbo confecti, nullâ curâ habentur, immò per domorum quisquillas, miserè negliguntur, cùm nemo de illis, pauperum collegii sub nomine, inquirat, undè, non solùm catholicæ pietati, probrum objiciatur, sed pestis, infectio aëris, publico malo, per contagionem sequuntur.

Q U I N T A P A R S
 P O T E N T I Æ R E R U M P U B L I C A R U M ,

Arma.

Maximum est ærarium Reipublicæ Armamentarium; Vix non facilius viri, pecuniæ, annona, (præsertim nostro in Septentrione) parantur, arma nisi in tempore fieri possunt, nequè sumptui parcendum, quatenus impleantur armorum operariis armamentaria, ferrum, sulfur, nitrum, gladii, hastæ procurantur, & potiùs ante necessitatem quærantur, ut in necessitate sint parata, nequè occasio rei gerendæ effluat, *arma felix tenet, infelix parat.*

Provinciatim, urbatim, vicatimquè, arma subministrentur armamentario, nonnunquam loco tributi recipienda, tributa etenim, maximè, armorum causâ; Immò, non grave fuerit, si quisquè opificum, in annos singulos, offerat aliquid armamentario, fabri ferrarii secures, terebra, ferras, ligones, palas, (seu rutra) cathenas: fabrùm alii, hastas, cuspides, calcaria: Gladiorum fabri, gladios; pixidum fabri, certa sclopeta: Fabri lignarii, currus, annonæ vehendæ, tum armis, vehicula item manuaria, terræ necessaria congerendæ, undè multorum annorum pace, plurimum verò urbium & oppidorum curâ, graves exercitus armare possunt, collata in commune.

Opifices armorum, separata privilegia, & prærogativas habeant, quo incitetur operandi industria.

Civitates, variorum opifices armorum, de lege nutriant.

Equi militiæ apti, nè extra Regnum educantur, item nè arma finitimis vendantur, cavendum; Greges equarios qui aptè propagaverit, in honorem œconomicæ, aliquid immunitatis ei permittatur. Immò, ea cura, quibusdam imponenda, Præfectis rei armentariæ substitutis, adjectâ insuper publicorum pascuorum commoditate.

Non vendere solùm extraneo, verùm domi propria oppignora-
re arma, tùm aliena oppignoratò capere, sit infame & punibile.

Arma sint benè appropriata, non gravia, non nimis longa,
idedèquè aptissima feriendo, excogitari debent, non apta corrigi;
Multa armorum commoditate fieri.

Armamentaria, diversis in locis habenda, pro diversitate limi-
tum, & periculi, ut citò subministrentur omnia castris è proximo,
nè ab hoste aliquo casu circumveniatur armamentarii locus.

Procuret Princeps, necessitatem potioribus urbibus impositu-
rus, certa in quantitate, annis singulis, ut operari provideant,
nitrum, immò, pulverem nitratum, dein gladios, hastas integras
& medias, fistulas majores & minores, per varia genera pixidum,
cassides item, thoraces ferreos, ut adsit commoditas emendi, quan-
tum libuerit, pro usu belli. Indignor sæpè, ut si aliquam cohortem,
nè dicam legionem pedestrem, aut equestrem, derepente
armare necessum, hinc pixides, illinc gladios, alibi hastas, ma-
gnâ molestiâ petere opus habeas, tantâ penuriâ acquirendi, ut à
bono incepto, nonnunquam desistendum sit, tantundem conqui-
rendo, quàm emendo impensurus. Providebunt igitur civitates,
publicas officinas, & operarios, non enim privatus quisquè, suf-
ficiat impensæ.

Arma inter defensiva, (vel super) munimenta urbium, rectè
quis posuerit. Necessitas igitur imponatur, oppidis, muniendi
sua, divisis partibus munimenti, in singulas oppidi regiones, &
aliqua parte tributi omiffa. Plus operis hîc, quàm æris opus, in-
vitat passim, spontèquè se ingerit (modò volentibus) loci opportu-
nitas, adest terra, nihili emenda, adest laboriosa manus, ac tem-
pus, si quod otio impenditur, detur operi; Multa successu an-
norum, & diutina pace parari; Partem unicam munimenti, hoc
anno, atquè aliam sequenti, perficiendo: impositis à Republica
commiffariis, ac revisoribus, architecturæ militaris gnaris, in-
staurando operi. Sic belli casibus, Provincia redderetur secura,
adessent refugis, prompta receptacula; Nunc secus sit, pericli-
tamur Poloni, barbarorum ferociæ expositi, cùm leviùs nobis
perire, quàm providere, ac muniri.

Szarwar-
ki *vulgò.*

S E X T A P A R S
 POTENTIÆ RERUM PUBLICARUM,

Armorum Exercitium.

Liberi bonarum familiarum, cum belli Ducibus in castra mittendi, quo discant militiæ, & affuecant labori; Duces tandem futuri.

Per vicos, civitates, & oppida, delectus singulis annis habendi, ut aptiores ferendis armis, exerceantur, non quod in castra semper ducendi sint, verùm sufficit, contra subita belli, velut tela in armamentario, ultimæ Reipublicæ necessitati, in promptu si habeantur, alibi precariò non quærendi, nec primùm in armis erudiendi, dùm pugnandum. *Si tamen vulgus in rebellionem prouum, cautiùs habe bis.*

Juvabit urbium paci, ac publicæ necessitati, incolas armis exerceri, Decuriatim ad portas urbium, ut excubent, nè licentioforum advenarum audaciæ, urbs exponatur, partim ut commodius, inter exercitatos cives, pedester miles, legi possit, dùm opus. Proponantur idèd, statis anni temporibus, præmia, armis concurrente, tùm ad metam collimando, exercitatoribus; Immò deligantur juvenes agilissimi, sibi exercitio, cæteris exemplo boni, alliciendis spectatoribus ad Martem.

Militariter exercitati, præcedant ordine, titulo, loco (immò eorum uxores, & liberi) iis, qui domi enutriti, in publicum nusquam fuère fructuosi.

Belli juxta ac pacis tempore, stipendiariæ cohortes habendæ, decrescit juventutis virtus, si castrorum, ac militis, tollatur nomen.

Ipse Princeps, armata spectacula, in oblectationis partem trahat, præsensquè adsit, ut spectante Principe, quisquè strenuus videri velit, & agens animosè. Certè nationes, populi, æquè sunt bellicosi, strenui, etiam ignavi aut desides, prout sunt eo-

rum Principes; Non enim ridente coelo, tam benè, amœnitati accommodamur, aut nubibus obducto, tristes demittimus mentes, quàm hunc nostrum solem, occulto impetu naturæ, inuitamur Principem, & sequimur, quò vertatur, aut quam partem virtutis adamaverit.

Omnes occasiones exercendi in armis populi, cedere illi videntur, quam leges nostrates suggerunt, videlicet *Lustris publici*, cum Provinciarum incolæ, cum equis armisque (æmulationem mutuam inter) per capita provinciarum, annis singulis, viritim conscribantur; sed quater quinque retrò ampliusvè annis, certo damno suo, eum morem neglexit Polonia, maximo publici boni damno. (*Vide Historiam meam de gestis Polonorum, sub Henrico Valefio.*)

Excitandæ militiæ valet, si certi honores sint in Republica, & bona, à nullo possidenda, quàm certo tempore, qui militarit. Rem præclaram suggerit *Polybius*, de delectu Romano. *Urbanum Magistratum, non ante, cuiquam capere fas, quàm decem stipendia militiæ, adimpleverit.* Egregium quoquè illud, *Cornelii Taciti* (de moribus *Germanorum*) *Fortissimus quisquè, ferreum anulum, (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Multa in eum modum ingloria, immò foeda imbellibus, secùs gloriosa, utiliavè bellicosis, prudenti quaquè in Republica, provocandæ virtuti, ordinari possunt.

Quoniam hæc Polonorum usui maximè scribuntur, non abs re dicendum venit, Pedestrem militiam (cujus defectu, ad plenam victoriam multa nobis defuère, præsertim contra gentes, quæ ftatariâ pugnâ, legionatim ex arte, aut pro vallo & fossa, cunctando pugnant) necessariò in Polonos invehendam, dùm peregrini emuntur nobis potiùs, quàm leguntur, haud per omnia fideles, præsertim si ejusdem nationis hostis adventat. Nec pro aliena patria, prompti sunt in pericula, libentiùs stipendia, & emunctiones colonorum implendis facculis, quàm cicatrices, in gloriam Polonam numeraturi. Si verò sint aliqui suorum, proh scandalum, exterorum tamen habitum æmulantur, immò nationem mentiuntur, sub externæ militiæ nomine, militantes. Summo igitur commodo pedestris militiæ fiat, si vetito externi habitus more, Prætoria legiò, ex solis Polonis, vestitu & linguâ, verè
Polona,

Polona, legatur. Aut, si aliqui sunt exterorum, nostrum potius illi, quam nos illorum morem & habitum, sequantur, ut ex ea, velut militari schola, pedestrium legionum Præfecti, Centuriones, & reliqui minores ordinum ductores, tum administri prodeant. Nequæ gentibus exteris, quæ aliàs sua instituta, venditant orbi, pro rectis & optimis, fuere statim ab orbe primævo, omnia proba, & optima, sed cum tempore primùm, ab aliis populis (si quæ recta imitando fuere) sensim ad se transtulerunt. Sic ante CXXX circiter annos, Galli, regnante Francisco primo, pedestrem militiam, ejusquæ normam, in Galliam introduxerunt, cum ante, nisi peditatu Helvetico uterentur, (equo ipsi, prout nunc Poloni, merentes) dum nollent uti amplius, precariâ exterorum militiâ, tarda inceptu, periculosa bellatu. Licet verò nunc, Helveticas legiones, in castris Gallorum videas, non tamen sunt, velut corpus peditatus, sed velut pars, & subsidia, nec adest periculum, ob leves dilationes stipendiorum (quæ fortè injuriâ temporum, vel ob incommoda itinerum, præsertim in longinqua, ad punctum transmitti vix possunt) cursus bello captorum ut præcidatur, cum domesticus & indigena miles, non tam properè tumultuatur, dimissionemvè petit, quod ab Helvetiis aliquoties factum periculosè, verùm pro sua Patria, & in gloriam vernaculæ gentis, lubentiùs incommoda belli fert, fidentiùs agit, perseverat, publico intentus bono, & faciliùs in obsequio continetur. Nostra, quidni? Polonorum fortuna, hoc bello Polono Europæo, eodem stetit? deficiente stipendio, & præcis ærarii venis, peregrinoquæ Germanorum peditatu, ad Suecorum castra, maximâ parte dilapso, cum nobilis eques indigena, spe melioris in publicum fortunæ fretus, Patriam non desereret, infractus animo staret, hostem aggredederetur, lassaret, ac demùm confecto bello (quod miretur posteritas) partem notabilem stipendiorum, Patriæ condonaret, plus lucri à rectè facti conscientia, intrâ generositatem animi, quàm à divite ære, messurus.

Addendum. Armorum, majorem esse potentiam, dum evocatione communi civium, quàm dum stipendiario milite bellatur; Sic olim Romanos, sic nostros Polonos, primitus potentè bellasse, nunc à potentia bellandi, in tantum descivisse, in quantum,
à pri-

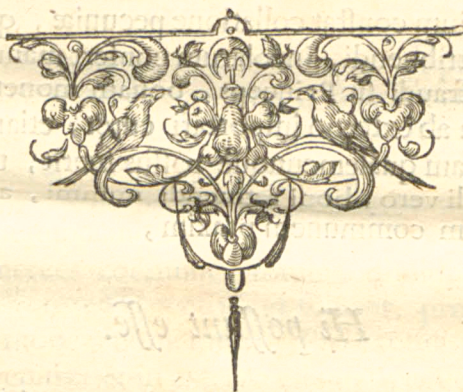
à primævo bellandi more, récesserunt. Nec subindè mirère, Romanos, cùm solâ includerentur Italiâ, plùs virorum sub armis habuisse, quàm dùm occupatâ Europâ, in ulteriora extendissent dominatum. Subactis enim Provinciis, & Regum gazis in urbem importatis, crevit primùm sine hoste propinquo, securitas, tùm opulentia, & ex eo, amans otii luxuria, dein effundendæ per inania pecuniæ, invaluit libido. Hinc alieno labore & periculo, conductitio milite bellare placuit; Ex eo, castrensis vir, gustato stipendio, injuriæ loco putabat, arma sequi non stipendiat, aut per injuriam temporum, si defecit ærarium, deferebantur castra, ut minùs fructuosa, nec aderat promptè, gratuita Patriæ defensio, nisi miles, æris magna profusione, & per concessâ (nocivo exemplo) donativa, pararetur. Miror Polybium, de primæva Romanorum potentia loquentem lib. II. Histor. *Ut autem ex ipsis rebus intelligatur, quantam Rempublicam Romanorum, ausus sit Annibal, aliquantò post aggredi, quantumquè illud imperium erat, operæ pretium fuerit, apparatus ad hoc bellum, & copiarum vim, quas jam tunc habebant, commemorare. Exière cum consulibus, legiones Romanæ quatuor, sunt autem in unaquaque legione Romana, peditum quinque millia & ducenti, equites trecenti. Sociorum auxilia, utriquè consuli aderant, quæ junctim numerum efficiebant, peditum tricenis mille, equitum bis mille. Aderant præterea (qui necessario tempore suppetias veniebant) Sabinorum & Etruscorum, equites quater mille, pedites ultra L. millia, hos in unum coactos, pro finibus Hetruriæ, hosti objecerunt, duce illis imposito Præto. Convenerunt & ex Umbris, ac Sarsmatibus, qui Appenninos montes incolunt, ad viginti millia. Item è Venetis, ac Cenomanis, millia paritèr XX, qui in Galliæ finibus sunt collocati, ut facta impressione in Bojorum ditionem, eos qui exierant, retrocedere coactos, à cæteris divellerent. Ac pro finibus quidem, variis locis dispositi exercitus hi erant. Romæ verò præsidè erant, propter incertos belli casus, velut subsidiaria manus quædam, è civibus, triginta peditum millia, equites mille & quingenti. E sociis peditum CCXXX, CCXXX, CCXXX, equitum CXX, CXX. In tabulis ætatis militaris (quæ ad senatum sunt allatæ) fuère descripti è Latinis, octuaginta peditum millia, equitum quinque. E Samnitibus, peditum millia septuaginta, & cum his equites septies mille. Ad hæc Japyges, & Messa-*

*Messapyges conjuncti, peditum quinquaginta millia detulere, equitum decem & sex. Lucani peditum cclxxx, cclxxx, cclxxx, equitum cxx, cxx, xx. Marfi, Marnicini, Ferentani & Vestini, pedites vicies mille, equites quater mille. Duas hoc amplius legiones, in Sicilia & Tarenti, subsidio locaverant, in quibus fuere pedites quater milleni & ducenti, equites item ducenti. Jam verò è plebe Romana atque Campana, dedere nomina militiæ, peditum ducenda & quinquaginta millia, equitum tria & viginti millia. Ita efficiebantur summa copiarum, quæ urbi præsidebant, ad peditum millia centum quinquaginta, equitum circiter millia sex; Univerſus verò numerus aptæ ad militiam (Nota verba) multitudinis, erat peditum millia septingenta; equitum septuaginta. Et ausus tamen est Hannibal, cum vix ipse viginti millia haberet, quos huic numero opponeret, Italiam invadere, verùm de his melius ex iis, quæ inferius dicentur poterit constare, &c. &c. Atque hoc diluvium virorum, sola Italia effudit; Miraris? Evocatione communi armorum, tunc bellatum, vel (quod certè ex contextu suspicor) ex quoquo rure oppidovè, tertius quisquè (vel secundus) armis ferendis aptus, pro militari ætate, bello apparabatur, in plures menses, ære, commatu, opportunitate armorum providus, per cohortes (datis ex publico Præfectis) dividendus, modò vocaretur accinctus, minimè gravis ærario, nec provincialibus, per hyberna aut vagabunda stativa molestus, verùm post castrenses labores, domum repetens quietus, utilis Reipublicæ, & casibus belli promptiùs educendus, quàm si per fornices, & fora, expositâ pecuniolâ, peteretur legendus. Poloni item, regnante Sigismundo Augusto, circiter CXL millia, equitum armatorum, contra *Cruciferos Livonienses* eduxerant, cum in aliquas tantùm Provincias (dispensante lege, quæ divisis armis bellare vetat) evocatio armorum, nobilitati indicta fuisset, nullo oppidanorum, vel ruricularum secuto, qui evocatione communi non tenentur. Quantam potentiam, & apparatus, hodie nè utiquam promptè videas, desuetis ab armorum usu, & militarium equorum curâ, civibus, dum soli stipendiarii, castra sequuntur. Nisi fortè census, seu lustrum annuale, tum communis evocatio, in usum revocetur, arte (proh dolor) *Monarchicoflatistarum*, suppressa. Periculosum igitur in Republica, togâ, seu*

fago, affuefieri populum, ut emantur obfequia, quæ Patriæ gratis debentur: cessat tunc generofitas, atquè animi vigor; debitum abit in onus, recta confuetudo, in injuriam: Nè dicam, abit promptitudo, in venundationem operis, ac demùm in ignaviam. Scythæ etiamnum, nullos conductitios habent, nec adest ærarium, sed prompti omnes in bella, edquè nostris (acie tenus) plures, idem miles, qui pecuarius, qui opifex, qui curator familiæ, qui ruranus, qui civis, qui purpuratus, à folis enim militaribus, personæ, resquè æstimantur. Castrorum & domus, mollium aut asperiorum, tempora non habent divisa, sed perindè putatur, pro Tauricani Principis, immò pro sua Patria bellando expeditissimi, nobis molesti, quibus (similiter quondam bellantes) fuimus terrori. Turcis item, (*Fanzarorum* peditatum si eximas) promptuarii sunt equites, sine stipendio, communi evocatione, tum pro mensura fundorum, proprio comite, *Timariorum* sub nomine militantes, dum evocantur. Verbo rem claudo, multi esse hanc evocationem, quâ ærarium, promptitudinem armorum, quâ casus adversos belli, & inexhausta subsidia spectes, præfertim si per binas, ternasvè Provincias, seu *Palatinas*, annuatim alii atquè alii, in orbem militent, & recentes fessis substituantur, *sexto, septenove anno*, ad eosdem, ordine redeunte, totam enim molem virorum fatigare, immò periculo simul exponere, quis sanæ mentis suadeat? castris (velut alibi diximus) & agendo gravem, regendo impeditam.

Rerumpublicarum quibus, pax longa inest, proderit tamen præfidiarias cohortes, per municipia, tum præsertim, maritimam classim haberi, non solum servando exercitio militari, unde ingruentibus bellis, seminaria sint Ducum & militum: Sed maxime, ut honesta occupatio, procul à domo, inquietis capitibus obtrudatur, quibus nisi exoneretur Respublica, specie Præfecturarum & belli, periculosè involvant statum, cives otiosi. Velut Hetruriæ Duci, intra rationem status est, altissima licèt in pace, classim instructam, ad insulam *Illuam* haberi, ut malefici, tum inquietiores, *humoris* (ut ajunt) peccaminosi, ad triremium operas, vel honestiorem custodiam, deputari possint, parsimoniâ humani sanguinis, sed commodiùs, labore mulctandi, aut occupatione

patione coërcendi, præsertim juvenes obærat, & nullius operæ, quod stipendiorum occasione, honestè (militari sub statu) vivant, nec desperatione inopiæ, in varios ausus propellantur. Nobis etiam Polonis, nuper non obsuit, ad ripam Boristhenis, versus Scythiam, & camporum deserta, arcem *Kudakianam* exstrui, cum otiosa nobilium juvenus, stipendii, & armorum honestâ illecebrâ protracta, exercitium bellorum imbueret, dum inquam, crebrâ excursione contra barbaros, aliosquè suspectos, accolarum Boristhenis excursiones, ad subita bellorum, labore ac periculo, induraretur.

PUNCTUM SECUNDUM.

De Ærario.

Id est,

DE SEPTIMA PARTE
POTENTIÆ RERUM PUBLICARUM.

Ærarium constat collatione pecuniæ, quam, viâ variâ contribuendi, incolarum confert manus. Ne sibi igitur fraudi sit Princeps, bonam monetam domi fieri, tum ab externo importari curet, etiam depravatam, regno pellat, nam qualemcunquè passus fuerit, talem in ærario deponet. Modi verò, boni retinendi nummi, aut adulterati vitandi, secundum communem praxim,

Hi possunt esse.

Æurei vel argentei nummi majores, altiùs æstimentur, quàm apud finitimos, Sic *Richellius Cardinalis* (magnus ille consiliariorum Galliæ) auro puro & argento, collimitaneam exhaustit Hispaniam, cujusquè Hispanici nummi, adaucto ingeniosè pretio, undè Hispani mercatores, spe lucri modici illecti, tota peculia auri & argenti, solo decennio, exportarunt in vicinam Galliam: Eo commento, ingeniosa Gallia, sibi stetit nummis dives, Hispanis injuriosa. Atquè hoc illiciendæ extraneæ monetæ; verùm promptiùs ut subveniatur ærario, màgis dextrè fiat (nam aliàs simplex auctio monetæ, privatis, non ærario lucrum ferat) si argentei nummi majores (*taleros* vocamus vulgò) dùm *florenis* tribus communiter æstimantur, in quinquè nummos minores, *florenum* valituros, transformentur, ut publicum ærarium, vulga-

vulgaribus taleris, pretio viliorè conquisitis, & recusis, duas quintas, si non *materiae*, saltem ratione *impositae formae*, lucri nomine acquirat, promptuariis expensis sufficiens; Immò, incorrupto talerorum pretio, praestabit, informe argentum conquirere, admisto aere recudendum, sic illatum, non exportabitur, uti minùs extra valiturum. Cautione tamen adhibitâ, contra falsariam exterorum monetam, nè eo praetextu, in decipulum inferatur. Aliàs te ipsum, eo recudendi argenti consilio, periculosè involves.

Si fieri non possit, ut ascendat nummus, saltem invigilandum ut par sit pretium, vicinorum monetæ, non idèd suberit metus exportandi auri, argentivè ad exteros.

Imponenda necessitas Dantiscanis, pro nostra annona, monetam ut numerent, purè auream, argenteamquè, vel si externa sit, censuræ publicæ subjiçiat. Fit enim, ut priùs bona inferatur in decipulum, postea depravetur; velut eâ viâ, nummi Leone signati, aliiquè, huc irrepère; cui obviabitur, si tam Dantisci, quàm in civitatibus mercaturæ suctis, sustituitur censorius Magistratus, cujus scitu contractus, ipsaquè fiat emptio, nè quid fiat in fraudem pecuniæ.

Qui nostras merces coëmunt, totum, dimidiumvè pretium, puro auro, crassioriquè argento, ut solvant, providendum, reliquum currenti monetâ numeraturi. Pro exoticis verò mercibus, quibus opus habemus, & in externa eliciunt pecuniam meliorem, non numeretur aurum, sed argentea moneta.

Ex purissimo argento, cudatur moneta, nequè *pondere* aut *forma*, sed *valore materiae* aestimetur. Quid enim est; ingenti pondere & formâ, cudi taleros, si plùs habeant aëris, quàm argenti; Sit licet idem nummus, familiaritate currens, quid si externi, eundem rejiciant, quid? Similem si ad nos inferant. Uti *Hollandi*, nummos majores, Leone signatos, sibi inacceptos, nobis damnosos ferunt.

Minutior moneta, nulli bono, præterquam absumendo argento, in multas formas dividitur. Satis sit, nostrum ad usum, unam alteramquè nummorum speciem accommodari, pauca in reliquum variatione. *Venetis*, minutior moneta, purè aërea cuditur, usui promptuario vulgi accommodata, bonum argentum, datur crassiori monetæ.

Dictum; Minutiorem monetam, æream cudi oportere, sed periculum adest, nè finitimi, purè æreos nummos, clanculò submittendo, (velut Regnum Sueciæ, per Livoniensium commercia, nobis est damno) per commutationem hujus facis, argenteam monetam, immò argentum subtrahant. Nequè hoc sine remedio, vetito æræ monetæ usu, quàm diurno victui rebus mercandis; Utvè altiori emptioni, vel contractui, tribus pretii partibus, aureo puro, argenteoque numismate expositis, quarta pars, hâc æræ facie adnumeretur; Immò aureus nummus, minutiore monetâ commutandus, tres argenteæ monetæ partes, quartam æream ferat. Quantum peccavit Respublica, quæ nummis æreis in immensum crescentibus, non posuit modum, vel posterior ætas, damno suo videbit.

Bona immobilia, certâ specie optimæ pecuniæ, vendantur, emanant; undè præstantioris monetæ, contractibus asservandæ, necessitatem adesse. Sint igitur jurati custodes librorum, scripto connotaturi contractum, justâ specie boni nummi exsolutum.

Quod dicitur de argento, existimandum de auro, ut sit purissimum, nequè aurifabrorum fraude intervertatur, poenâ Fisci dictâ delinquentibus.

Typis imprimatur, species nummi liciti, illiciti, nè abeat ignorantio, in excusationem erroris.

Aurifabri, argentum operatum, optimæ bonitatis, vendibile exponant, secùs deprehensum, cedat fisco, & delatori.

Eleganti forma, cudatur moneta, indè fraus rescissionis patebit. Quod practicatur hodie in Gallia.

Non liceat incolis, exoticas merces auro puro solvere, sed argento, sic aurum, quod importatum, non exportabitur. Immò, si fieri possit, Hungarica vina, commutatione mercium (quibus opus habent) petantur, retinendæ domi pecuniæ.

Tributa, certâ specie boni nummi exigantur.

Moneta cudatur, æstimatione bonitatis, vicinorum monetæ, inferiorem si cuseris, tua quidem non exportabitur, sed mala importabitur.

Post rem Monetariam; Altero loco, inter modos ditandi ærarii, *commoditas commerciorum*, poni potest, ubi enim crebra exercentur

centur commercia, multa sunt inductorum, evectorum, & transportatorum telonia.

Provideat Princeps, securitas ut sit viarum, & commoditas hospitiorum, tollat impedimenta fluviorum (in vicina rura, curam & opus purgandi alvei, proportionatâ mensurâ divisurus) navibus equorum operâ, contrario fluvio trahendis. Commoditas enim aquarum, immanè, quantæ moli, deportandarum mercium prodest. Fertur certò, canalem Brabantinum, qui Bruxellis, Antverpiam versùs ducitur, quinque centenis millibus aureorum constitisse. Nec inutili impensâ, præter enim fructum, quem illa telonia, importarunt ærario, (ut duplum expensorum pretium superarint) restat in reliquum, prompta commoditas mercimonia, diurnaquè ærarii subsidia.

Ubi montosa Provincia, fieri non patitur canales, imponendum civitatibus, mutua ut habeant curruum & vectorum communicationem, invitandis eâ commoditate incolis ad commeandum, undè crescit mutua populi amicitia, dein societas, postremò commercia instaurantur.

Non in commoditate publicorum curruum, & vectorum, sed in transmissione literarum, multum interest commercio. Juvat igitur, in quacunque bene ordinata Provincia, vel civitate, impensis publicis, haberi tabellarios (*Postiones*, aut *cursores*, vocamus vulgò) Prout apud nos invaluit nuper, latiusquè mos invalesceret, civitatum & oppidorum inter incolas, ordine tabellario instituto, pro numero incolarum, biennio, vix ad eundem, ordine commeandi redeunte. Plurimas commoditates in publicum, ab eo capit, qui sapit.

Societas populi in commercio, Est mihi *tertia* ditandi ærarii materies.

Non solum commoditate commerciorum, incolæ provocandi, sed prudens necessitas imponenda; Ab emptione immobilium, seu venditione, ut arceantur cives, societati qui recularint. Dicitur verò societas, non unius tantum civis cum alio, sed integrarum civitatum, unius aut plurium regnorum, ad exemplum societatis *Hanseaticæ*: Atque hujus speciem insinuabimus.

Retinetur aptè societas, communionem civitatum, per delegatos

tos in simul conveniendo, consultandoquè, *societatis Hanseaticæ* exemplo. Quæcunquè civitas, ad comitia convenire, necesse illic habet, aut si venire omittat, pro unoquoquè die absentia (feriùs quò venerit) viginti taleros persolutura, vel si omninò negligat, subit *Arestum*, vel excluditur à societate.

Ærarium sit publicum societatis, quo civitas quæquè, annuatim conferat aliquid, in commune.

Qui foederi inscribi volunt, inferant aliquid ærario.

Duæ viciniores civitates, eliberationem tertiæ (si aliquo malo prematur) procurabunt.

Nemò foederatorum, ultrà scitum aliarum civitatum, cum hoste paciscat.

Si peregrinus contra societatem fecerit, in bello contra serviens, arma vel consilium ministrans, in ulla foederatarum civitatum, locus ei sit, verùm carcerem & *Arestum* patiat.

Ex una civitate pulsus, in aliam ex foedere non recipiatur.

Certo tempore, alicui ex foederatis serviens, totale jus civitatis acquirat, aut aliquam summam lucretur, in comparando jure.

Quæquè civitas ex foedere, certum numerum vendibilium armorum, habebit, pro commoditate foederatorum. Maximum aliàs incommodum, si desint coëmendo, quæ usui necessaria, ut velut dono acceptum habeas, quod in necessitate, commodè emptum acquiris.

Aliquis foederatorum injuriatus, communitati injuriam deferat, ut ei patrocinium sit, ex foedere.

Nemò à foederatis, bello aut prædà parta emat, sub pœna mortis.

Aliò merces suas exportans, amittit jus civitatis.

In civitatibus emporeticis, quæquè foederata civitas, providebit sibi domum, rerum procuratorem habitura.

Quæ omnia, tuentur, servant, aut ditant societatem, non levi ærarii proventu.

Quod dicitur de civitatibus, intelligi potest, de foederatis Provinciis, aut personis.

Sunt item modi augendi ærarii, cum justo convenientes, quos promiscuè indicare, in rem fuerit, uti à scriptoribus, seu à diversa praxi, erui possunt.

In

In oppignorationem, præter purum argentum aurumvè, nihil deponatur, certam pensionem inferendo ærario, ab oppignorato.

Peregrinorum morientium pecunia, cedat fisco.

Utilius, ut exteri veniant ad coëmenda nostra, quàm ut nostri exeant, ad vendendum sua.

Infames, certo pretio restituendi, in necessitate pecuniæ.

Facetum erit, quod sequitur; adferam tamen: Lacedæmonii, necessitate pecuniæ pressi, scitum fecerunt; Totâ urbe, tum circumjacenti agro, Dominos, familiam, jumentaquè, uno die jejunare debere, quantum quisquè insumpsisset non jejunaturus, tantundem inferret ærario.

Intestatorum plebeiorum quarta pars, cedat fisco ex mobilibus.

Cum successio immobilium, descendit ad foeminas, quinta pars successionis æstimatæ, cedat fisco; Non tam enim opes foeminarum profunt Reipublicæ, ac virorum.

Ab inscriptione advitalitatis *in solidum*, vigesima pars reddituum primi anni, in ærario deponatur; inscriptio aliàs fit invalida.

Foemina vendens, aut oppignorans, quinquagesimam æstimati, ærario inferat.

Justutoriæ, capiat Princeps, vel Respublica, ut quantum ab expensis pupillaribus; debitorioquè defuncti superest onere, reliquum proventuum, fisco inferatur.

Accipientes publicos agros, advitalitii nomine (*bona Regalia* nobis dicuntur) censum anni primi, inferant ærario, locatione usu fructuum, plus offerenti (ut ajunt) propositâ.

Pauci exactores sint censuum, nè salariis distrahatur proventus.

Potiùs viri & arma, Provinciis imponantur, quàm tributa; pecuniæ, vitio exactorum amitti possunt, viri non item. Exemplo Turcicorum *Timariotarum*, seu agrariorum militum, qui pro mensura fundorum, militare tenentur. Prout nobis Polonis, sunt *pe-* agrarii,
dites per Palatinatus, *agrarii*. Atquè utinam, plura talium signa, nec Pro-
scriberentur, ærario non molesta, colonis (vagabundos per dis- vinciæ,
cursus, aut questuosa per hyberna) minimè formidanda; Pro- nec ærario
pria veste, annonâ, stipendio, armis, instructissima; castris molesti.
inexhausta, seditionis non suspecta.

Deficiente ærario, amor incolarum in Patriam provocandus. Quantum quisquè amat Patriam, offerat Reipublicæ gratuito, aut saltem mutuo. Facile verò præstabitur, aliquibus clam substitutis, ac largitionem proposueris, aliquid publicè ut offerant (licet postea resumpturi) in æmulationem cæterorum; sic Henricus secundus Rex Galliæ, exercitu ab Hispanis ad Sanctum Quintium cæso, cum penuriâ pecuniæ, militi reficiendo laboraret, indictis trium statuum comitiis, petiit per Cancellarium, mille personas, civium ditiorum, ex omnibus Provinciis nominari, cuiquè impositâ necessitate, mille scutatos (taleros vocamus vulgò) sine fenore, in fidem Principis conferendi, interjecto tempore reddendos. Quâ ingenti summâ, per insensibilia promptè collata, subvenit ærarii necessitati, & bellum feliciter confecit. Præstat quandoquè, collationibus, incolas Remquè publicam gravari, quàm amitti.

Publicâ parsimoniâ, augetur ærarium, sumptus inutiles publicorum ædificiorum, aut splendidarum legationum, si vitentur; ut liberalitatis, sic opum, fons est parsimonia.

Quæ sine impensâ fieri possunt, præstentur; plebeiis concessa Nobilitate, propriis stipendiis, annos aliquot qui militaverint. Nobiles item, suo sumptu, castra qui secuti fuerint, titulo augeantur. Immo, civitatibus aliqua privilegia concedantur, quæ certum numerum militum submiserint, vel navem, si mari bellum geratur.

Redditur Provincia nummata, si quisquè privatorum, habeat publicè carbonam, quæ decimam proventuum, anno quolibet, publici notarii per manus, deponat, decennio totum simul resumpturus, eadem in annos sequentes, repetitione. Quod serviet parsimoniæ, ac usui privatorum, tum vadimonium publicum, uniuscujusquè fidei, habebitur.

Divites censum, pauperes operam conferant, vallum fodiendo, vias publicas curando, canales & urbem purgando.

Potius aliquando, opera & comæatus, vel arma exigenda, nomine tributi, quàm pecunia.

Capitatione, augetur ærarium, ut populus menses in singulos, viritim offerat nummum, pro numero populi, ærario inferendum.

Ærarium duplex instituat, ordinarium alterum, diurnis expensis paratum, alterum sanctius, ex minimis proventibus, summâ Reipublicæ necessitate, aperiendum. Sanctius dico (justa moderatâ ex collatione) non, quod absit dici possit, pauperum lachrymæ, emunctio, pressura, & spoliarium subditorum.

Partiti sumptus bellici, levant impensas ærarii, altera Provincia, si procuret annonam, arma altera (dein pulverem nitratum) altera certos pedites, equites altera, aut in ditiores civium, impensâ dividendâ.

Scriptæ membranæ, Principis manu, senatorumquæ connotatæ, (adjecto cûjusquæ pretio) vice pecuniæ, stipendii loco distribuentur; mercatoribus necessitate licitandi impositâ. Ditescente publico ærario, redimendâ, aut loco tributi, retrò in ærarium inferantur.

Non indecorum Principi vel Reipublicæ, augendis belli proventibus, exercere certa nonnunquam mercimonia. Ut si negotiatio sit nimis expensiva, cui privati haud sufficiant, longinquitatis ob periculum, vel quando magni apparent proventus, solo Principi convenientes; Idquæ publici boni commodo; ut si frumentum coëmat *fiscus*, annonæ penuriâ, populo vendendum, non indecorum est. Non quidem probaverim negotiationem, sed immò probro imputem Principi, si præsertim ad vilia lucrorum demittatur, prærepturus commoda, institorum minimis, sequè præsens rebus immisceat, avaritiæ magis, quàm communis boni usui; Verùm si honesta insit, per fidissimos Præfectorum, mercandi industria, immò *fisci* potius, quàm Principis, cur improbem illam? Multò utiquæ turpius, magisque infame, populum tributis gravari, quàm per industriam, necessitati subveniri; Diviso præsertim in opulentiores mercatorum ære, pacto societatis, & lucri exindè proventuri, adjectâ partitione.

Non tantùm Respublica, sed civitas quæquæ, habeat proventus privatos & ærarium, quo publicæ necessitati subveniat. Ea verè dives est Respublica, quæ deficiente publico fisco, habet promptè domi, undè mutuum petât.

A collimitaneis populis, procuratur pecunia, si ad hostiles colonos mittas, viritim ut redimant, quietem agriculturæ, nè à tuis præpediantur, immò redimant libertatem & prædam.

Subactis in civitatibus vel Provinciis, tolles jus succedendi, super immobilia, extra directam progeniem masculorum, nam ad Principem devoluti agri, poterunt vendi *jure feudi*, undè pecunia, sumptibus belli sufficiens, coacervabitur.

Ex successione collateralium, & tutoria pupillorum, ab intestatorum item bonis, pars pecuniæ petenda.

Ab emptione immobilium, venditione, locatione, conductione, centesima aestimatorum, inferatur ærario.

In Hispania, quoties immobilia venduntur, decima pars emptionis, inferatur fisco.

Quovis à contractu pecuniario, à *re lucrata in judicio*, centesima adjudicati, detur ærario.

Sed justissime ab iis, qui vitato emptionis puræ contractu, pigrioris modo nomine, opulentis inhiant fundis & proventibus, quosè ditas & avarii, vigesima aut trigesima exigenda, saltè in poenam avaritiæ, & erga incautos hæredes corruptelæ.

In summa necessitate, nobilitatis tituli, mercatoribus vendendi,

Hispanorum ærarii, quæstuosum inventum, ut contractus & Privilegia, tum decreta lucrorum, signo Regio, impressa in papyro, scribantur, publicorum ministrorum curâ, carius vendenda; non levi ærarii proventu, nec magno ementium damno, dum emendo lucrantur.

Stipendia, militibus nunquam atgebis, nam ea commodissima exhaustiendi ærarii via, dum perpetuum onus, portabis incautus. Sed potius certo donativo, præmiabis pro tempore, benè meritos, nè aliàs usurpata gratitudo, sensim abeat in debitum, ullo novæ recompensæ in post titulo, nec elevandæ merentium virtuti, vel dantis in aestimatora renovandæ gratiæ. Immo, prudenti exsolutione militaris stipendii, parsimonia & auctio fit ærarii. Prout nonnulli, mensem militare fecerunt, quinque sexquè hebdomadam, ut duo menses deperdantur, ærario minimè graves; Vel magis industriosè alii, & minore militum in questum sensu. Primâ Dominicâ primi mensis, dein secundâ secundi, atquè tertiâ terti, menstruum stipendium solvi jubent, sic circuitu hebdomadarum factò, quintus mensis, subtrahitur stipendio, ærario annumerandus. Faci-

Faciliùs contribuunt subditi, cùm viderint, in publicam necessitatem, non Principis luxum, imperari tributa; vitet igitur Princeps, dilapidandi opinionem.

Monopolia rerum exoticarum, tutè potest inducere Princeps, præsertim si luxui, non vitæ necessitati, sint accommodatæ.

Quoniam novâ possessione bonorum (gratuitò quæ accedunt) naturale recreari animum, ut velut ex alieno, liberaliùs dividant homines, quàm ex ante possessis, quibus dudùm inhabitavit animus; Non grave, quoquo jure succedentibus, antequam occuparint possessionem, ut inferant ærario, Vigessimam, decimamvè bonorum æstimatorum, aliàs non adeatur successio, sive adscripta, directâ, collateralis, sive sit advitalitia, antequam tabulis publicis, pensio inferatur. Si verò intra mensem pensionem inferre neglexerit aliquis, fraudem facturus ærario, proximior succedens capiat bona, idem præstaturus.

Sed Hispania, conquirendæ pecuniæ Magistra, invenit enim modos ingeniosè colligendæ, dùm opus habet, à luxu vel maximum, dein à *chartis lusoriis*, aleis, dùm emuntur. Apud nos item, ab iis, quæ heluonum, non ingenuorum sunt civium, justissimè tantundem tributi nomine exigi posset, quanti constat, quod emitur.

Rex Hispaniæ, concessione Pontificis, decimam reddituum, ex bonis Ecclesiasticis per Hispaniam quandoquè recipit. Constat immò, quondam concessum Hispaniæ Regi, bello Turcico, dimidiam partem argenti sacri petere; Velut nobis Polonis, hodierno sub Pontifice, *Alexandro Septimo*, bello Suecico permiffum. Cariores Deo animas, & sacra, quæ bello perduntur, quàm muta metallorum altaris ornamenta.

Civitates & oppida Hispanica, habent redditus publicos, è fundis propriis, & è mulctis delinquentium, undè partem tertiam, quotannis aufert Rex.

Quondam usurpatum apud Venetos legitur, in defectu pecuniæ, aliqua bona mobilia, taxæ ut subjicerent, duplici tamen æstimatione, quàm res constabat. Admittis vacuis, sub nihili nomine schedulis, pro numero schedularum, personæ convocabantur, ut præsentì senatu, extraherentur. Qui vacuas extrahe-

bant, perdebant vadium, qui lucri nomine inscriptam ceperat, certâ prius numeratâ summâ, (sed longè minori, quàm res constabat) totam rem lucrabatur, reliquorum insensibili damno.

Illum quoquè acquirendæ pecuniæ modum, alicubi usitatum, non improbaverim. Cùm quædam nobilium prærogativæ, ipsis nobilibus venduntur. Quod per juniorem ætatem, facere, aut capere non licet, certâ depositâ summâ, capere, tùm facere liceat. Vel si quæ in eam forman.

Ærarium potius dividendum, quàm uno loco habendum; nè si ille locus, astu ab hoste capiatur, aut Provincia, vel civitas, rebellis fiat, periculum sit thesauri. Idem sentiendum de *Armamentario*.

Feneratores sint obstricti, Reipublicæ in necessitate, sine fenore, mutuam dare pecuniam, justo pignore accepto.

Non aliundè certior ærarii proventus, quàm ex agrorum censu, bona publica ut sint, quorum usus fructuum, inferatur ærario. Nullum regnum commodiùs, quàm Polonia, sibi provideret, tanto in numero publicorum agrorum (*Starostiarum* vulgò) quibus abundat.

Nec ille Regum olim, pro suo fisco imprudenter. Ruricularum cuiquè, necessitatem imposuit, ultrâ fuetas in alimentum sementes, modium frumenti, Principis nomine, annuatim seminandum, undè ex accrescenti, Principis in horrea, duæ tertiæ inferrentur, augendi ærarii commodo: vel rectiùs sit; unaquæque in Provincia, publicum agrum haberi, quo semel in anno, ruricularum proximior quisquè, araturus venire teneatur, dùm ferendi tempus adest, alterâ vice, cum falce affuturus, dùm colligendis frugibus, maturitas vocat. Eâ planè insensibili, sed multarum simul manuum operâ, multùm frugis parari, & prodesse ærario posset, sine dispendio privatorum. Verùm maximè conducatur, ea publici agri commoditas, providendis victualibus fortalitorum, in casum obsidii, si quodquè fortalitium, suum proprium agrum, in submæniano habeat, immò quæquè legio aut cohors, undè collatis frugibus arcium penaria, ditè provideantur annonâ, pecunia secùs, per insolentiam Præfectorum, in vana expensorum profunditur, aut per avaritiam retinetur. Non quærere operosè cum impensa, verùm paratam annonam asservare, cuiquè promptum.

Eadem

Eadem ab occasione, opportunè dicendum non omittam, non leve posse fieri, apud nos præsertim Polonos, ærarii augmentum, parsimoniâ expensæ, in præsidia, reparationemquè munimentorum. Si quod ab ærario expenditur, aliundè provideatur. Videlicet, à qualibet Præfectura, duo, triavè rura, in provisionem castris, si avellantur. *Smolenscii, Camenecia, Kiiovia*, aliorumquè, tam intra regnum, quàm à limite; Præfecto aut provifore designato, cui arma, munimenta, & quæ obsidionis casibus opportuna, sint curæ. Non perpetuum verò Præfectum velim, sed triennid, scito provincialium legendum. Perpetuitate Magistratum, corrumpi facilè, superbire, immò inolescere homines, nec tam diligentes reddi, quàm si designatione renovatâ, sua quisquè (alius atquè alius) recentia studia, diligentiam cum industria, tum laborem, officio ferat, nè per inertiam transactum, cessisse ingloriè successorì videatur. Præsidia munimentorum, si non ex mercenariis legionibus substituentur, saltem urgentiori casu, agrarios pedites, armis, pulvere, globis, comœatu instructos, nobilitas Provinciæ, *jugeratim* submittere munimento teneatur. Insuper, singulos in annos, mensuram frumenti, de jugere quolibet, intra fortalitiū inferat, proximior quisquè, ut coæcervatâ sensim annonâ, casibus obsidionum sufficiat. Dein ruratim, bini operarii, cum palâ & rutro, trusiliquè vehiculo, semel in anno submittantur, reparationi munimentorum; Sic magno servandæ Provinciæ arcano, & parvâ ærarii tum privatorum impensâ, locus seipsum aptè nutriet, conservabitquè. Alias occupatio regionis, munimentorumvè, sit damno, si onus & conservatio, publico ærario incumbat, fructus loci, privati civis cedat commodo.

Si aliqua pecunia, ultra expensas supersit, poterit certo pacto annuæ pensionis, (velut Augusto Cæsari erat suetum) inter opulentiores mercatorum, usui commerciorum dividi, ut partim sibi, partim Reipublicæ, lucrum procuretur.

Moris olim erat, quibusdam circumspicentibus gentium, rebus fisci & quæsturarum, homines juniores ut præficerent; Juventus enim, minùs avara, magis est verecunda, & talium innocens, immò patitur correctorem, dumquè primæ ætatis virtutem simplicem (nondùm per astutias imponendi, ac evadendi artibus exer-

exercitam) negotio ferunt, non tam sunt fallendi modis secreti, aut circumspecti, quin deprehendantur in correctionem. Secus ætatis inveteratæ hominibus, necessitate, occasione, dein temporum & personarum familiari notitiâ, sub pallio quæsitæ auctoritatis, malè agendi usus venit, ut etiam fallere sciant, sine sensu, præsertim dum tractu temporis, & officiorum, explicandis artibus, parandis ministris, tempus luçantur. Prout juniores etiam, lubrico ætatis, & occasionum, viscata per officia, facile corrumpuntur, nisi alii post alios, promptè substituuntur. Dixerim igitur, moderni vitio sæculi, continuandis officiis, sæpè vocari experientiam agendi, cum sit, non illa fidelioris, aut exactioris erga Rempublicam servitii, verum etiam, coöpertioris in rem privatam astutiæ. Immò, loco prudentiæ, fallendi artificia, & insolentiam, diuturnitate officiorum comparari.

Thesaurus, non tam potenti Principi, civi (vel civitati) credendus, undè non possis repetere dum velis. Nequè loco tam debili affervetur, undè fortior quisquè dum velit, aut prior armatus, capiat.

Habeat (quod summum) Respublica libellum, quod publicæ opes contineantur, portus, vectigalia, collationes, tributa, quantum civium & sociorum in armis, quot necessitates, largitiones, expensæ, nè sumptus censum superet. Quæ necessaria, impensis carentur, reliqua, ut minus profutura, & damnosa omittantur. Cui rei, perpetuum magistrum habeat Respublica providendo.

Ratio ærarii, commodissimè à *Quæstoribus* petitur, (velut quibusdam populis suetum) dum publicæ pecuniæ & expensorum, rationem reddere, prius coguntur, postea privatæ fortunæ, calculum ponunt, unde accepere, quæ novitè (velut somnio divites) ipsi habent. Causam quorum dederint, ea possideant securi, vel secus, velut suspecta, & subdolè parta, reddant ærario, quorum habitorum, sufficiens non datur ratio.

Studium thesaurifandi improbari politicorum quibusdam; Nè occasione implendorum loculorum, avaritia sensim, animo Principis ingeratur, munificentia & liberalitas, inter infructuosa, parcitas vectigalis dum habetur, edquè pressura populi, abeat in censum.

ensum. Juvenis adhæc successor, si capiat Principatum, pro fiducia Paterni ærarii, propè ut insolescat; sensim quæ inferuntur ærario, respectu jam paratorum, negligens, curam sui & industriam providendi, intermittat; vicinorum amicitias superbus spernat, suarum virium insolens, alienarum expensor incurius, aut iniquus. Undè occasione ditis gazæ, vel pro temeritate, bellis & periculo involvatur, insufurrantibus præsertim, obviis luxuriæ ministris, satis opum sibi, majorum curâ partum, quomodo præsentibus fruatur magnificè, non ut tristem curam induat providendi; studium futurorum, inter inhonesta generosi Principis, falsò reponentes. Eò verò faciliùs, transfertur ille prodigendi in insolentiam, quorum non suo labore, vel curâ parator, etiam pensator ut sit negligens, crediderim; Alienus labor, cuiquè levis est, proprius certè gravis, proindèquè æstimatur. Sæpè idèò, meliùs provisum ajunt, qui occasionem industriæ, vel necessitatem, quàm paratam gazam, in occasionem corruptelarum, & insolescendi, reliquit successori. Verùm è contrario, rectiùs opponi potest; Nisi adsit præsens ærarium, per tributorum vectigaliumquè licita, pacis beneficio sensim coacervatum, quis modus repentinis? quæ cura providendi, periculosis? tardum sit tunc quærere arma, commeatum, nummos, (non enim ærarii nomine, solam pecuniam vocaverim) dùm opus. Non cui-libet verò Principum inest, vel habetur fides concessi (*Creditum* vocamus vulgò) aut si adsit, non adest in promptu, tam opulentus creditor, quantum bellum & necessitas requirat. Futura igitur (utar communi dicto) *muturè provide*. Tanti quisquè est, quantum habet. Etiam sacræ paginæ monitu, remittimur ad fornicarum sapientiam, matura ætate providentium, quæ hyeme opportuna, nè intempestivæ curæ poeniteat.

Opes Regnorum & potentia, non proindè major est, quò majoribus Provinciis regnatur, verùm sufficit, proportionata ut sit Regni magnitudo, sufficiens, non exsuperans, modò recto habeatur ordine. Mirari licet *Carolus Quintus Cæsarem*, cujus imperii magnitudo, tot terris distendebatur, quantam vix in triumphante, & victrice Roma, suspexit orbis (præter enim imperium Romano Germanicum, Hispanis, Belgis, Neapolitanis, Siculis,

aliisque circa Italiam terris & Insulis, & quod omnem magnitudinem fidemque superet. Orbi Novo, id est *Americæ* imperabat, undè auro argentoque, tot sæculorum foetu, gravidi montes, opes suas largè effundebant) ob defectum tamen stipendiorum, exercitus ejus, seditionibus cum scinderetur, immò quod mirè, tot populis fulta potentia, sæpè defectu militum, cum laboraret, Fortè factum, quod unius hominis mens, tantæ moli ad punctum regendæ, seu obviando hinc illinc orientibus malis, partes in omnes non sufficeret, quàm dùm propria quisque, curat Regna è proximo, magis per se, quàm per *vice Regum* emunctorias manus, quæ (præsertim à remoto) haud per omnia fidæ: Seu quod magnis imperiis eveniat, velut prægrandibus & obesis corporibus, quæ pondere gravantur, sibi ipsis molesta, & impeditiora, quàm ut in omnes casus & occasiones, se regendo & movendo, expedita sint, dùm disgregatas vires habent, & quæ, *magnitudo sua, vulneribus objecit*, ut ferè ascensus magnitudinis, descensus potentia sit, tantòque debiliora eveniant imperia, quantò plùs supra proportionatam magnitudinem, gravem sibi ipsis acquirunt molem. *Mediocria* contemnere cavent, & excitant curam sui, tum industriam, secùs uti virium, sic opum, aut provinciarum (etiam ingenii) *magnitudo*, primò fiduciam ingerit, incuriam dein, ac post causat damna, & lapsum. Quod re ipsa in aliis, tum in Carolo videas, dùm penes monstruosam imperii magnitudinem, vix sufficeret, unius Regni Gallia potentia. Vel si licet, ad *Ticinum* Regem Gallia Franciscum, victum prælio duxerit captivum, magis casu, & vigilantia *Davali Piscarii* (pro Carolo Ducis) factum, quàm potentia, nam tum maximè destituebatur stipendiis, Cæsarianus miles, cum Galli, viros, pecuniam, omnia bello necessaria, affatim haberent, edque inerat contemptus hostium, & negligentia sui. Quod verò, imperium olim Romanum, opes & potentiam, ex præparato haberet, pro magnitudine, sibi proportionata, factum, quia sub nomine Reipublicæ, promptius magnæ Provinciae & Regna reguntur, quàm sub regimine unius, cum non prout à forte nascendi, bonus malusve Princeps, aut perspicax, populis obtruditur (idque magnæ moli regendæ, in omnes partes haud æqualitè providendo sufficiens)

Ad P.
viam
vulgò.

ficiens) sed cùm parìs authoritatis cives, intra virtutem, fidem, & amorem, in gratiam Reipublicæ, fidelitèr sibi commissa, velut sua curant, non ministri, sed màgis civis (ac si dicere licet, *condomini aut comparis*) nomine, dùm paritèr regunt, quàm reguntur, nec pro domino, & in rem unius, sed pro Republica, & communi libertate; Undè erigitur, contenditquè civium animus in altiora, liberiùs hoc aut illud appetens, & pro genio, spontè se rebus commodans; sub unius verò dominatu, secùs, supprimitur generositas, nec spatiatur liberior mens, immò non adest, pro libitu exerendæ virtutis occasio, cùm prout hic aut ille, ex placito Principis vocatur, obtruduntur Magistratibus & officiis, sæpè verò, pro sorte occulti favoris, quàm ex merito virtutis. In Republica deindè, melior pejorem, ex pari potestate, dùm observat facilè, & intra libertatis amorem, dùm corrigit, rectiùs haberi omnia necesse. Prout res Romana documento, quæ libertate crevit, invalescente Cæsarium dominio, collapsa est, quod Aristocrata sudore paravit, Monarchia perdidit. Nunc quoquè, titulo quocunquè, Civitates liberas Italiæ, Belgii, Germanorum, per omnia togæ, armorumquè munera, structuris etiam publicis, opibus, mercimoniis, regendiquè modo, venustiùs haberi, dùm seipsas regunt, quàm quæ, (reciso nomine libertatis) stricto jure dominationis premuntur, non suæ gloriæ aut commodo, tùm benèplacito, sed pro dominantis libidine, totum impensuræ; spontanea minimè gravant, jussa semper molesta sunt. Verùm, quò tandem? impetus scribendi me rapit.

PUNCTUM TERTIUM.

Quid suscepto bello agendum ?

Causæ justitiam evulgabis scripto, antequam bellum suscipies, præsertim, (quoad justè ostendere potes) prætextum defendendæ religionis. Indè assequeris, ut rationibus tuis, tanquam justis, omnes assentiantur, & compatiantur, immò studiosius juvent.

Quod propè, Papam fautorem partium quæres, in majus argumentum causæ, tum Cardinalem, aut Episcopum, eliges necesse, partium promotorem.

Societatem armorum ineas, cum externis, & amicis, prædam, opportunitatem, vetera adversus hostes odia, futura (ni subvertantur) mala, ostentando; Vel si non parabis socios, saltem amicos quæres, è vicinis Principibus, nè ad hostem deflectant, nè pecuniâ aut consilio juvent. Parabis verò, & retinebis amicitiam, per occasionem legationis, donis, omniquè meliori modo, eorum animos pervadendo, à quorum consiliis Reges dependent, præsertim si tuum legatum, præsentem habeas, testem amicitiae, & censores, seu vadem, tum ut eadem occasione, societas armorum suadeatur. Sed qui petit ab aliquo suppetias, præsertim rebus in desperatis, caveat, nè se demittat nimium, nec nimis sollicitè, alienam impleret opem; aliàs fortunam suam, profusè desperatam faciet, nullus est, qui solâ motus misericordiâ, jacenti dexteram porrigat (nam hic affectus, omnium impotentissimè agit, nec tam diu durat, prout *spes, metus, gratia, odium, vel necessitas*) aut qui tueri velit eum, qui de seipso, rebusquè, sperare desuit, nisi potiùs, involvi difficultate metuat, si negotio immisceatur. Pompeii causa, multum in opinione Phtolomæi perdidit, cum tantam, legatorum ejus submissionem, coram usurparet oculis, rectius ille alter. *Non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ, agendum studuit.* Hinc proximè, succensuerit quisquè Antonio Justiniano Oratori Veneto (apud Fran.

Franciscum Guicciardinum lib. VIII. Histor.) Qui post Cameracense foedus, quo Principum contra Venetos conspiraverant arma, ac post *Giaradaddæ*, seu *Vailæ*, ut alii apellant) cladem, infra quàm oportuerat, submissa oratione, nomine illius Reipublicæ, Maximilianum I. Imperatorem, à societate armorum Gallia Regis, avellere contenderat, sua illi dedendo, quo magis res Veneta, contemptum tulit, quàm ut aliquid proficeretur. Non oportuerat, tam properè, eò consternationis venire, cum non semper desperata sint, quæ desperata creduntur, prout tempora posteriora, & melior fortuna Venetorum docuit, dum sua gloriose recuperarunt postea, turpis verò consternationis memoria, in hanc usquè ætatem manet, non levitè, Majestatem illius Reipublicæ vellicando. Quantò rectius olim Romani, desperatis casibus, eò magis supra fortunam erectiores, ex memoria prioris fortunæ (vel à spe meliorum) constantèr agebant, non infra consuetam gravitatem, sese demittentes, cum scirent, æquè prope-ram credulitatem, & timores esse nocivos, quàm nimiam sui confidentiam. Fortunam, miros habere eventus, ac sæpius, post desperata, meliorem succedere, cum rector fatorum Deus, per contraria plerumquè, in melius agit, in confusionem humanorum, hostem erigit, sed ut casu graviore ruat, poenam reperaturus, media sua in fortuna; concedit, ut concutiat nostra, nè tamen extremè frangat, prohibet. Dum mutuam hostium discordiam, aut potiorum capitum, mortem permittit, vel tædium belli (ex cupidine ad sua redeundi, præsertim ob defectum pecuniæ & commeatus, tum ob incommoda temporum, duræ hyemis, aut intempesti coeli, undè virorum jumentorumquè, ex infectione morbi, nec dubia strages) animis ingerit, exindè victoriam prosequendi, animum aufert, & consilia, levi momento confundit, vel quia extrema nostri poena, in ordinatione fatorum nondum maturuit, sed intra bonitatem suam, paternè comminatur Deus, dum interim nos cupit corrigi, vel dum victorum superbiam arguit; ut consultius sit, non illicò despondere animum, verùm apertâ vi, resistere cui non possis, saltem qualitercunquè, tua ut defendas, in protractionem, ab expectatione meliorum, ex tempore & occasione, capturus consilium. Velut tunc quo-

*Diversè
alii Pu-
gnam
Cassani
vocant.*

què, Venetorum hostibus (qui spe devoraverant totum) accidit. Et olim Annibali, dùm post attritas Romanorum res, *ad capiendam urbem, nec animum sibi, nec fortunam adesse ajebat.* Vincere sciens, victoriâ uti nesciens. Multi secus ceciderunt, ut altius asurgerent. Nec Romani, ad subigendam Carthaginem, habuissent spem & animum, in Africam, Majestatem imperii protensuri, si Annibal eos toties vexando, ultra mare transeundi, & victoriam prosequendi, occasionem non aperuisset, velut venatores, in ea loca decurrunt, non quæ adire in præsens intentum habebant, sed quò fugiens fera, & occasio duxit. Et Polonorum constantia, virilis tum infracti animi, titulum mereatur, cum totâ Europâ, hac ætate in nos concitatâ (trecentis amplius, hostium armatorum millibus, per diversas Poloniæ partes, simul bellantibus; Suecis, Germanis, Moschis, Hungaris, Valachis, Moldavis; Tartaris, rebellibusquè Cosacis, & planè toto amisso Regno) maluerunt desertâ domo, castra sequi, alii uno alteroque Poloniæ in angulo, velut exules, adversam fortunam masculè pati, quàm turpi hostium pactioni (Suecorum, de tradenda Prussia, Moschorum, de cedendo Lithuaniae Ducatu) assentiri, melioris fortunæ tandem non desperabundi, ut redeunte per Dei gratiam propitiori fato, magis decori sit, & gloriæ, meminisse viriliter patiendo, infractos tulisse extrema, quàm (absit foret) succubuisse mollitè, immò pusillanimitè adversis. Constantè verò in adversis agendo, confunditur hostis, & aliquid occultarum virium, subesse credit, quem confidentem sibi, nec fractum animo, aut prorsus desperantem, sed erectum videt; utiquè victi magnanimitatem, etiam victori esse cordi & honori; pusillanimes, etsi casu vincant, ludibrio tamen, & contemptui (nè dicam indignationi) sunt victis, dùm quisquè fortem, quàm ignavum vincere, aut ab illo met vinci mavult. Sed hæc ex occasione, & ferè ultra intentum dicti.

Suspicio aut diffidentia, inter hostiles finitimos facienda, nè jungantur.

Transfer bellum in hosticum. Sic Romani Annibalem avertunt, invadendo Africam; Immò præstat, hostilis terræ comæatu, & ruinâ belligerari, quàm tuæ. Adde, quod Tacitus

fug-

suggerit. *Propinqua Cremonensium mœnia, quò plus spei ad effugium, eò minorem ad resistendum animum, dabant;* Cujus rei aberit suspicio à tuis, si procul à domo remoti, hosti serviet in consternationem, in cujus terra & domo, bellum est.

Auxilia præpedias hostium, adventantibus ibis obviam tacitè; Parte alterâ tuorum, in loco castrorum, ad speciem relictâ, nè jungantur.

Imponendum hosti, unam partem illius peti, immò aliquos, non omnes, nè si omnibus metum incutis, universi confurgant.

Mediis ipsis nocendi tibi, contravenias.

Mercanda adversariorum, ejusquè sociorum fides, per corruptores & munera, immò eorum, à quorum consiliis, hostiles dependent Duces, ut dissuadeant, vel ad te transeant. Quod fit opportunissimè, in bellis civilibus, & seditionibus militaribus, tum Provinciæ, tum

Unus, non plures, pari potestate Duces, bello designandi, nisi diversis in locis, bellum geratur.

Fetiales mittendi ad hostes, pro pompa belli, antequam bellum incipias, quò major tuæ causæ paretur autoritas, tum ut exploratum habeas eâ commoditate, quid in hostico agatur.

Servi aut subditi, ad defectionem contra Dominos, per submissarios incitandi. Exaggeranda servitus, auxilia, libertas, & protectio offerenda, *arma subministranda, quod maximum.*

Eorum, qui subsidia hosti ferunt, ditionem invades, per te, vel per socios; vel rumorem invasionis sparges, ad sua tuenda ut vertantur.

Limitanea Regni oppida, milite & comætu firmabis, ne dum alios invadis, alii à tergo tua petant, præsertim si abducendus exercitus, in longinqua. Cujus rei causâ, accommodatissimum fuerit, si quàm plurimos in Regno habeas, qui ad omnem evocationem, sacramento teneantur, solis quibus militant mensibus, stipendiandi. Aut quibus dignitatum & immunitatum præmia, loco stipendii, sunt.

Paulò superius dictum, de societatibus armorum parandis, pro potentia movendi belli. Non tamen, res benè stabilitas credes, nisi à te ipso, plus virium speres, quàm ab aliena potentia,

quæ

quæ sæpè fallit. Cautus in eo fuit Sigismundus I. Rex noster; cum enim à Pontifice Romano, ad societatem belli movendi contra Turcas (pro capite armorum Christianitatis statuendus) vocaretur, respondit; Consiliis pacis, contra potentiam Turcarum, Poloniam satis munitam haberi, à fœdere, quod cum eo Principe interesset. Longâ præterea deliberatione, se opus habere, cum non æqua sibi, ex victoria Turcarum, restarent præmia; Provinciæ vastæ, nec satis cultæ, confines Poloniæ regno; Cæteris Principibus, florentissimas adjacere terras, sac proindè majora commoda emerfura belli. Aut secùs, periclitantibus non esse par periculum. Poloniam in limite Barbarorum positam, in quam prima barbarorum furia (superveniente casu infelicium armorum) sese effundat, cum reliqui Principes, securi manerent, in remoto, alieno periculo tuti; Non sibi esse fortalitia, excipiendis incurfibus adversis, limites Polonorum esse apertissimos, non arcibus, non urbibus, non saltibus defendi, sed in solis manibus præsidium fore. Deindè, in ita societate, si Principes alii (quibus remotis, non esset par, bellandi, nisi pro gloria nominis Christiani, necessitas) se deserant, aut promissa subsidia, si non ex pari conferant, quis arguat? cum sibi interim soli, amissi prælii periculum incumbet. Poterit aliquem Principum, domestica necessitas, tædium impensarum & belli, aut primùm non ex optato cadens prælium, à societate armorum avertere, dum nullo suo periculo, irritatum bellum, pro libitu quisquè deserat remotus, sibi, *nisi victori tuto redire licere*, ut quod communibus armis incepturus esset bellum, propriis, finire cogere. Poterit deindè, (superadjecit responso) ut fata hominibus dominantur, mortuo Pontifice, alius ingenii mollioris eligi, item Imperator, cui pax, quàm bellum sapiat, qui non vivaciter bellum urgeat, parcus sumptuum & laboris, nec amator periculi, nec societatis, cujus non ipse author, suis interim Polonis, periculum finiendi belli, impar facultatibus, & viribus superfore. His & aliis de causis, excusatum se haberi velle. Cum deindè iteratò instaret Pontifex per alternantes nuncios, Respondit Sigismundus: Societatem & imperium belli, non se recusaturum, modò Principes in urgendum bellum confœderati, pecuniam ex præparato conferrent, quæ millibus LX. armorum,

torum; equitum peditumquè, & rei tormentariæ curandæ, sexennio sufficeret (non enim se velle, ab aliena discretione pendere, & periculo irritati belli, temerè involvi) se quoquè pro parte sua, XX. aut plùs Hastatorum equitum millia, è Polonis superadditurum. Quod cùm in deliberationem Pontificis, Principumquè Christianorum venisset, simulquè grave æs, L. millionum appareret, necesse conferendum, incepto desistere opus fuit. Interim Sigismundus, securus pristinæ cum Turcis pacis, feliciter Poloniam administravit. Nec propiori ætate, benè cessit Polonis, armorum societas, cum Austriaco Ferdinando II. Imperatore; Cùm enim ab Hungaria, contra *Bethlem Gaborium*, auxiliis Turcarum tumentem, periclitaretur Ferdinandus, deque ipsa Vienna, ægrè retinenda conflictaretur, Sigismundus III. noster, auxilia Polonorum equitum, submitit, quorum ope, Imperatori parta ingens victoria; Sed Princeps Turcarum *Osmanus*, à Polonorum auxiliis, ereptam victoriam molestè ferens, avertendis nostrorum viribus, supra XC. equitum millia, contra Poloniam (primùm Anno Christi MDCXX.) Duce *Skinder Passa* armavit, dein sequenti anno, ipse præsens CCC millibus, equitum peditumquè stipatus, graviter incubuit. Interim Poloni, retaliari subsidia ab Imperatore sperantes, (pro cujus amicitia, fideliter retenta, sic vapularent) nulla obtinuerunt, à prætensa excusatione Bohemici belli. Sic Austriaci à remoto, pericula Polonorum & casus, sibi securi spectassent, nisi auxilio Divino, & virtute Polona, bellum feliciter confectum fuisset. Dein sequenti ætate, Anno MDCXXVI in Prussia, ejusdem Ferdinandi societas, haud feliciter nobis fuit socia. Cùm enim ex pacto societatis armorum, *Arnhemium* cum aliquot millibus Germanorum, subsidio nostris contra Suecos misisset, magis pro alendo intra Poloniam bello, (quod aliàs Germaniæ imminebat) factum, quàm pro vera amicitia. Cùm ex consilio belli petenda esset *Marieburga*, ad dejiciendum Suecicum præsidium, *Arnhemius* (utar verbis Pauli Piafeci, rerum Polonarum Historiographi) apud remotioris ripam, inutiliter hæsit, consumebatquè in dies, magnam vim pulveris nitrati, & pilarum, resonando in aëra, nullo damno Suecorum, & naves innumeras perdidit, quas contra omnem rationem, objiciebat istibus

tormentorum Suecicorum, sub eorum mœnibus, Vistulam ponte jungere inaniter contendens &c. Ad extremum fuit deprehensum, quoddam arcanum, à Rege, cum Arnhemio Præfecto militari Polonico solo conscio (usquè & Principe Vladislao filio Regis excluso) tractatum, ab ipso Electori Brandeburgico, & per eum hosti, revelatum fuisse, eoque opportunitatem rei gerendæ effluxisse &c. &c. Nec paulò altiora, immò externa, in rem adferre omittam. Anno MDLXXI. inter Pium V. Pontificem, Philippum II. Hispanorum Regem, & Rempubli-
 cam Venetam, foedus coäluerat, contra *Selimum* Turcarum Principem: Quantæ molis illud, quamvè parvo fructu (si pro magnitudine apparatus metiaris) finitum, quanto dissensu gestum? pudet dicere. (Vide Thuanum lib. XLIX. & libro L. Historiar.) Cùm enim Veneti, obsideri à Turcis *Nicosiam*, dein *Famaugustam* accepissent, deque amittenda Insula Cypro, damno Christianitatis vererentur, de auxiliis arcendo ulteriori periculo prospectantes, Pontificem re & Nomine verè *Pium*, induxerunt, ut pro dignitate nominis Christiani, societatem armorum prehenderet ipse, Philippo II. Catholico Regi, eandem persuasurus. Prima orta mox contentio, de summo imperii loco; Pontifex pro dignitate sacræ purpuræ, Philippus pro potentia, & numero subsidi-
 orum, certabant; sed paternè concedente Pontifice, naturalis frater Philippi, *Joannes Austrius*, Generalis belli Dux, ab Hispania designatus. Primam difficultatem, altera gravior excepit, quoniam Philippus, potissimas societati vires conferret, æquum itidem censebat, ut omisso oriente, contra *Tripolim*, *Tunetum* & *Juliam Cæsaream* ab Africa, (stabiliendis rebus Hispanis) Turcæ priùs impeterentur. Secùs Veneti, si non à sua regione, sed aliena parte oppugnarentur Turcæ, cui bono sibi, nisi inani nomine societatis, & profusione impensarum, susceptum bellum servir-
 et? Cui quæstioni componendæ, nisi Pontifex, misso promptè in Hispaniam Pompeio Columna, operam apposuisset, foedus tanto molimine sancitum, dissolvi debuerat. Sed Hispani, diffidere iterum Venetis, quasi haud sincerè ageretur, cùm in speciem (ajebant) quærerent foedus, cujus terrore, Turcarum Principem, in æquas conditiones pacis, ut adigerent. Prout de facto, secreti Venetorum internuntii, de stabilienda pace, ad Turcarum pur-

purpuratos commeabant. Sed promptè interveniente Pontifice, (interim tempus trahebatur, consumebatur commeatus, inani sumptuum impensa, occasio rei gerendæ, effluebat) Veneti, sincerè se ad nomen foederis applicuere. Dixisses firmam coäluisse societatem? non omninò, nam quasi ex composito, dissociantibus fatis, novam iterum quæstionem & obices, opposuere Hispani. Quoniam non à parte Africæ, pro commodo Regnorum Hispaniæ, sed pro securitate Italiæ & Venetorum Statu, in orientem vertenda essent arma, æquum itidem, ut Veneti, ac præsertim Pontifex, majores conferrent bello vires; sed Pontifex exhaustum sacrum ærarium obtendebat, Patrimonium Divi Petri, nè centesima parte, correspondere opibus Hispaniæ. E contrario Philippus objiciebat, omnium facillimam pecuniæ expediendæ viam, adesse Pontifici, nullas paratiores aurifodinas toto terrarum orbe, & vectigalia opulentiora haberi, Pontificis calamo, cujus simplex ductus, immensam pecuniæ vim, momento pararet; Verùm hac etiam quæstione submota, novorum dissensuum en iterum, non meta, sed gradus, nam de promisso numero triremium (*tales siquidem societates, plerumquè fallaces, in speciem dum promittuntur multa, sæderi persuadendo, revera postea pauca præstantur*) ex parte Hispanorum variavit. Tùm Veneti, sedulò rem trahi suspicati, ludificari indignè ferentes, de pace cum Turcis faciendâ, integris adhuc, necdum accisis rebus, animum ferriò adjecerunt. Sed nè multa memorentur, dexteritate Pontificis, compositis partium animis, tandem firmata & publicata societas, numerus foederatarum navium, & bellatorum definitus, quæ copiæ, quotannis (nam sine definito tempore foedus fanciebatur) ante exitum Martii, in orientis mari convenirent, deindè Romæ, deputati partium, tempestivè ut adessent, consulturi, sequentem in annum, gerendi belli de ratione, Pontifex verò, omnium controversiarum, socios inter suborientium, communis disceptator & iudex ut esset, ejusquè iudicio ut staretur, quod est unicum duraturæ sine querela societatis glutinum. Educta subindè foederatorum classis, in altum mare, capit ex pacto foederis armorum imperium, Joannes Austrius; Interea, quod litus petendum, inter Duces socios, consilio variatum; Hinc alii

cunctari, moram neclere, pensare animo, si vincendum esset, præmio Venetorum factum iri, vinci contingeret, æquam cladem ad omnes pertingere, inæqualia victoriæ præmia, æqualem poenam fore aduersorum. Secus *Venerius* Venetæ classis Dux, prout acceperat à Senatu plenissimum mandatum & facultatem (*nam aliàs, certo status Veneti arcano, nisi cum limitata potestate, in summum prælium committendum, Duces in bella emittuntur, interpositâ poenâ si transgrediantur*) quovis loco & tempore, pro commoditate, ut licitum esset, prælio decernere Universalî, urgebat bellum, instabat, aggrediendum hostem suabebat, multa in rem, ex præterita bellorum praxi allegando. Cùm tandem Austrius consensisset in pugnam, jamquæ movenda esset classis, hostilem oram versus, levissima occasione factum, ut tanti moliminis societas, vix non dissolveretur. Accidit enim, cùm Austrius, pro summo potestatis jure, quasdam cohortes Hispanas, per triremes Venetas, subsidii nomine divisisset, Hispanus quidam Subcenturio, licentiosè & contumeliosè, ad accipienda Venerii (Ducis Veneti) mandata, se ut gereret. Dissimulavit primùm delictum, postea gravius monuit Hispanum Venerius, sed ex licentia dicti, factiquæ nihil ille cùm remitteret, immò licentorem ad se coercendum missum, fortè obtruncaret; *Venerius* pro autoritate potestatis commotior, Subcenturionem cum aliquot Hispanis, è malo navis, momento suspendi fecit. Hinc (uti in confluxu diversarum gentium, & linguarum fieri amat) ortus dissensus inter nationes, Hispani in Italos, vicissim Itali in Hispanos, probra jacere, dissentire, armari, sed maximè offensus Austrius, super foederatos pacto societatis Imperator, faces præsertim animo subjicientibus Hispanis, resquæ non modò ad dissolvendum foedus, sed confendas infestas manus, proximè venisset, nisi M. Antonii Columnæ, Pontificiæ classis præsidis interventu, certis conditionibus, reconciliatio composita fuisset. Sed tandem finem dicto ut faciam. Pugnatum cum hoste, ad *Echinadas* Insulas; aliàs ad *Naupactum*, ex opposito sinus *Corinthiaci*, felici quidem eventu, verùm ad nomen tantæ societatis, levioere fructu, cùm ob mutuuum dissensum, victoriâ uti nescissent, nam Duces partium, de reducenda retrò classe, inivère consilium, cùm ad reliqua, porta primùm patefceret,

ceret, vincere modò, tùm victoriâ, quàm prædâ, vel occasione sterilis pacis, uti malentibus, recentiquè terrore in hostes, commodè usuris. Verùm fatis fuit, depulisse periculum, & intra defensionem, non offensam subsistere, legendo in præsens, victæ classis spolia, Triremes, tormenta, mancipia, (quantulus ille? tanti partus & moliminis foetus) interquè foederatos, juxta proportionem subsidiorum dividere. Hinc licet videre, foedera tarda inceptu, periculosa ductu, tarda, nè dicam periculosissima exitu, ut quisque Princeps, bello accinctus sibi dictum putet: *Nihil instabilius esse, quàm potentiam, non sua vi nixam.* Multòquè validiorem esse, unius magnam potentiam, in se recollectam, nec ab alio dependentem, quàm multorum vires, quæ ut diversa consilia & motus habent, sic operationes diversas & repugnantes, immò confusas habeant necesse. Ea tamen foedera, & societates armorum, non dissuasero, immò valdè profint, quæ nomine subsidiorum, *in pecunia*, & gregariis submittendis, fanciantur. (*Prout in Notationibus Togæ & belli, copiosè recensui*) Deindè, si confederatos inter, adfit fides pacis & concordia, ac præsertim æqualis in omnes ex dissociatione metus, in necessitatem nexus & unionis (velut inter minores, adversus magnos facilè coalescit) vivacitè certè agere possunt, seu simul, seu *per diversas partes* agendo, dùm singuli, quod inter se divisè munus, satagentiùs curant, nam ex malè gesto, æquale periculum metuunt. Undè justè quis asseveraverit, terribiliores esse nexus & foedera parvorum, quàm magnorum, illa necessitate ac metu, in desperationem, hæc arbitraria voluntate coalescunt. Addam. *Parvi* promptiùs conspirant, dùm secùm paucò apparatu conferunt, aut ex vicino conversantur; *Majores*, magis loco, ac voto, tùm animis disgregati, nec tam pro familiari agunt fiducia, adsunt novæ politiæ scrupuli, respectus, ex longo apparatu tarditas, immò fortè, minor inest necessitas.

Designandus (per tui absentiam) militiæ Dux, clausis sigillo literis, quarum resignatio, Senatui committatur, nonnisi irruentibus bellis exsequenda, sola bella Ducem ut aperiant. Ante indicari nolim, nè meditando factionibus, tempus suppetat. Nonnunquam, plures literæ, cum nominibus Ducum relinquendæ,

superposito titulo, primæ, secundæ, tertix successione, prout alterum altero, potiozem muneri credis, & optas, nè subsecuta morte unius, bellum Duce destituatur, & occasiones gerendæ rei effluant, antequam alius designetur Dux, à Principe in remotis hærente.

Tempestivè tunc hosti bellum infertur, cùm ejus proceres, inter se dissident.

Antequam suspectæ Provinciæ, aut civitati, bellum inferas, inter cives, tùm sodalitia (per æmulationem privilegiorum, aut quocunquè modo meliore) dissidia excitabis, potentiæ distrahendæ. Patrocinium præsertim alterutri parti offerendo, quò in majus dissidium, fulciatur. Idedquè, noscenda tibi erunt, privatorum ingenia.

Duo bella, non sunt simul incipienda, unum incepturus, alterum reconciliabis.

Dùm intras hostilem terram, occupabis locorum aliquem muniendum, receptui habendo, prædam dein, comæatum, ægros ut seponas. In tua terra eadem observaturus.

Devictis, aut tuis etiam Civitatibus, Pagis vel Provinciis, impones, ut aliæ falem, certos modios frumenti, carnes, boves, item pulverem nitratum, certa arma, machinas murales, statò tempore castris submittant.

Præmia publicè proponenda, aliquam artem compendio belli, aut machinam, vel instrumentum qui excogitarit.

Socios aut amicos belli, quoàdusquè velis, tecum ut habeas, induc desperationem, cum tuo adversario reconciliationis. Bona adversarii publicabis, in potiores sociorum familias divides, amittenda, si te deserant; vel partieris amicos in subsidia, ut alii hoc, illi tempore illo, tecum militent. Nam ingeritur alacritas, ex divisione laboris, & æmulatio; Ex continuo labore, fit tædium. Vel statue, quod metuant desertores; Ponant pignus à desertore amittendum, pecuniam, civitatem, liberos obsides, famam, vel edictum mittes in vulgus, bona desertoris, militum stativis addicenda.

Provinciatim, urbatim, militent incolæ, pro majori æmulatione; Provinciarum nomina, cohortibus impositurus, in æmulationem virtutis.

Ex

Ex quoquo rure tùm oppido, duo tresvè pedites educantur, sic major fiet exercitus, promptiùs colligendus, quàm si publica per fora legatur. Prout memini me suafisse, exercitu nostro ad *Pilavenciam* profligato. Addam, præsertim ad nostram praxim Poloniam, ut jumenta & currus, vehendis post exercitum tormentis, & annonæ, civitates, tùm oppida æstivatim castris submittant, *majores urbes quaternos; minutiores binos, aut equos singulos, tùm veltiores.* Quâ promptâ per minutissima collatione, oppidorumquè insensibili damno, summa commoditas castris afforet. Non enim tanta jumentorum copia, loco ab unico, effuso licèt gravissimo ære (seu per extremam oppressionem incolarum) promptè simul petatur, quantùm illa partitio, conferre è diversis partibus, locum in unicum, per insensibilia statim potest, dùm edicta Ducum, in Provincias emittuntur.

Nulla ratione màgis prolatantur imperia, quàm juvando socios, & amicos; Satiùs hostem in vicinia grassantem, alienæ terræ periculo, opprimes, quàm ut tuam terram ingrediatur, nam qui finitimos invadit, tibi hostiliter approximat.

Rex Persarum, avertendæ Turcarum venientium potentia, barbaro, sed tamen sibi non inutili instituto, devastat interjacentem terram, & commeatum asportari jubet, in longinquiora, ut hostis penuriâ annonæ, arceatur procul à finibus, sine ferro, morâ commodè vincendus, dùm bellum trahendi, facultatem ob inopiam non habet. Verùm rectiore quorundam Principum Italiæ instituto, & cultiorem ad morem, peracta messi & vindemiis, omnis privatorum annona, proximiores in urbes, ex agris comportari jubetur, pauculis eduliorum modò, in diurnos colonorum usus relictis.

Princeps in longinqua bella abiturus, nè summæ rei, domi relinquat, aliquem præpotentem & factiosum, qui per absentiam, trahat Principis Majestatem, potiùs plures præficiet, quàm unum, distrahendæ authoritati & potentia. Aut relinquat filiorum aliquem, cum fidelissimis civium, utquè eum locum inhabitet, undè in omnia regimen; sed hoc in statu Monarchico.

Per mendicos, foeminas, peregrinos, multa practicari possunt in populo, in has enim personas, minor cadit suspicio.

Is facile in societatem perducitur, cui nobiscum commune esse periculum persuadetur.

Expensas belli inutiles recides, necessariis ut sufficias.

Cave, nè viros militiã claros offendas, immò ingenuos cives, à fortuna desertos, studiosiùs juvabis, nè ad extrema consilia impellantur.

Vicinorum calamitatibus & bellis, non sese temerè implicandum, nè tota clades in nos ruat.

Minus errant, qui in consiliis belli (immò per omnia privata, publica, pace, bello) expendendis, rerum humanarum vicissitudinem, quàm qui constantiam & optata, sibi pollicentur; sunt enim, qui magis impetu, quàm consilio, in res feruntur, non ex agendi prudentia, sed ex arrogantia consilium capientes, justa videntur & possibile, quæ cupiunt, & falsã confidentiã sui, rerum naturam, tum difficultates, superare se posse existimant, idèquè falluntur; Non igitur in nobis, plus animi impotentia, quàm ratio possit.

Hostem arma in te parantem, prævenias bello, & alios Principes, in hostilitatem incitabis.

Si resistere non vales, societatem aut protectionem potentioris quære.

Multa sub prætextu legationis, practicari possunt, in aliquo populo.

Qui multis foederibus implicantur, multum negotii sibi faciunt, nobis præsertim Polonis, magis ex ratione status, artibus *indifferentiæ*, seu *Neutralitatis*, immò conservandæ vicinorum *amicitiæ*, Rempublicam habere, quàm *directus* (vel conditionatis) *colligationibus*, *foederibusque negotiosis*, ut involvamus, dum facile candor Polonus, obliquis artibus exterorum petitur, nec idè committi securum. Multa in eo dicenda venirent, sed arcana status, intra reverentiam secreti maneant, quàm scire alios, tam nescire, aliqua nostra oportet. Sat dixerim, constare Poloniæ suas vires, ut promptè se defendere ipsam possit, nec habeat opus, ut in exterorum incrementa, aut diminutiones, curiosè inquiret, pro alienis commodis, laboriosè sumptuosèquè dimicatura, (quod necessariò colligationem, pactumque sequitur) *attentissimè rebus suis,*

Jus Inve-
teratum
Viciniæ
Amicitia
scriptum
foedus, seu
Armisti-
tium Vel
Pax.
Dein Col-
ligatio
longè dif-
ferunt.

suis, modo ut provideatur. Aliter evenit parvis Rebuspublicis & Principibus, qui aliorum vicinitatibus implicati, jurisdictionum perplexarum, prætenſionumquè in Provincias (immò susceptarum protectionum) juribus, ac æmulatione colliduntur, dumquè propria vi, subsistere vix possunt, in necessaria foederum consilia impelluntur, vicinorum incrementa, suæ parvitati, juribusquè, dum periculosa, vel prout suspecti ingenii, & oſores quietis, vicinos habent, ut nisi unius potentis, subſtruantur colligatione, ab alterius potentia, circumveniantur, immò nisi aliorum præpediant augmentum, sibi decrementum statuunt. Nostri status & virium, propitiantibus fatis, alia, tum altior fors est, quà dum non inſoleſcimus, exterorum negotiis curiosè non implicamur, nec causas bellorum, turbasquè populorum, gratuito quæritamus (immò, quoad fieri potest, cavemus, *nam etiam artibus pacis magis, quàm belli, & conservando quàm acquirendo, res Polona subsistere potest*) sed nostra modo dum tuemur, Deus bellantibus adest. Quid rationibus opus? dum tot sæculorum, certa nos convincit praxis.

Italarum præsertim Principes aliqui, & Respublicæ.

Societatis armorum, pacivè tractatus, tempore brevi circumscripti, durabiliores sæpè, populos inter & Principes, quàm dum perpetuitatis titulo, in longum temporum jaciuntur. Sæpè fit, ut stabiliendis tractatibus, non tanta cautione, in omnes casus provideatur, quin præjudicio alterius partis, aliquid fiat, vel in post emergurum: Undè si nulla corrigendi, elabendivè adest honesta via, sibi illam quisquè, vel rumpenda fide, spontè facit, eoque citiùs (velut sub specie necessitatis, excusatiùs peccare pressis liceat) quàm ut majore præjudicio & damno, in vanum nomen fidei, perseveretur. Dum verò spes adest ex tempore, vel corrigendi honestè, vel abrumpendi brevi, quæ nocuère, quis gratuito perjurus & violator pacti esse præcupiat, remedium dum habet in proximo, aut quem propinqua spes solatur, vel cur ipse? per ingloria mederi velit, quæ tandem mox tempus sanabit; Sæpè habere potuisse, habitorum vice reputatur, animis generosis, aut secùs, difficultas habendi, accendit desiderium, & pro injuria videtur, ipsa non adipiscendi mora, vel impotentia. Exempla irritorum foederum, non alibi plura magis, viva-

què legas, quàm apud Franciscum Guicciardinum, in *Historia*.

Ab aliis pressos, tum affectos injuriâ, tibi junges, patrocinium offeres, hi enim fideles sunt futuri.

Ut initia belli proveniunt, eadem fama in cætera.

Dixerim iterum, si per te ipsum potens es, contendentibus vicinis, neutralitatem tenebis, non enim pro potentia metues, uter horum victor sit, immò dum defatigantur bello, & sumptibus exhauriuntur, imperii tui augendi (modò justa ut adsit causa) commoditatem, contra utrosquè habebis. Aut si quies cordi, neminem læsisse, nemini justam quærelarum causam dedisse, tutum est, quietis fundamentum; Immo impotentium, ea melior conditio; nisi certus sis, uni victori parti, te prædam futurum, tum potiùs alteri jungeris, Viciniori tamen ac potentiori, & qui servat fidem, vicinioris enim, plus oberit hostilitas, quàm proderit amicitia longinquiore. Prout prudens Veneti Senatus consilium legas, apud Franciscum Guicciardinum (lib. VIII. & libro XV. *Histor.*) Quo expenditur, Regisnè Galliæ, an Cæsaris partes sequi, in rem foret. Sed rem quoquè Polonam, nè iterum omittam; Constat, pro hujus Reipublicæ potentia, & ratione status, neutralitatem semper in rem fuisse, alienorum incuriosi, nostra modò dum tueremur, non imparati. Societates exterorum, haud esse focias, immò suspectas, periculosas, expensivas, statumquè involventes, undè diuturni belli semina.

Ad agilitatem pertinet armorum, ut sint vires tuæ unitæ, non dependentes ab alio, (immò consilia.) Resolutus præterea sis facere ferio, quod aggredieris.

Attendendum, Præfecti militum, nè defraudent stipendia, curabis idè, militi viritim solvi.

Inutile mutare sæpè Ducem belli, nam inceptæ res, mutato capite, tardius eunt, ordo, resolutio, & omnia alia, sequuntur cum alio, sic velut impetus benè coeptæ rei, fistitur.

Non præscribatur modus bellandi, Duci, sed potiùs è re capiat consilium.

Inchoaturus bellum, non tantum cogitare debes, quàm multos habeas milites, verum unius saltem anni stipendio, an sufficias;

cætera

cætera res aperiet ; Immo undè accepta clade , nova subsidia haberi possint , maturè providendum.

Diutina quies , non conducit bellicoso populo , sed eum infirmat.

Amentia est , eos adoriri , quos nequè victor in officio retinere possis , & ad quos (aut à quibus) semel victus , regredi non possis.

Qui hostis multùm nocet , idem amicus , plurimùm prodesse potest , vel idèd nè noceat. Aliis Deorum veteres immolabant , ut boni prodesse ; aliis , modò nè mali , & irati nocerent.

Quos credis tibi nocituros , distrahe potentiam eorum , & fœdera.

Ubi conscribit hostis militem , vel undè arma petit , & auxilia , ea loca metu sunt oplenda.

Agris imponantur milites , more Turcicorum *Timariorum*.

Militaria officia majora , non diu per unum administrantur , quæ sita diu , nè obsit potentia.

Bellum gesturus in externa Provincia , morem nationis sequere , ut partim armis terreas , partim comitate , morumquè similitudine (in veste & convictu) trahas. Ideò , ejus gentis & linguæ , nobiliores exulum , seu ipsos civium , tacita largitione , adscisces pro amicis , quibus velut instrumento utaris , in cæteros pertrahendos , quod summi moniti loco habebis. Alexander Magnus , Persarum imperium subacturus , dubium , plusnè familiaritate morum , quàm armis profecit , Persicâ linguâ cum Persis locutus , Acinacem Persicum lateri accinxit , Uxorem Persam duxit , Cubicularii è Persarum ephebis lecti , & per omnia , cum indigenis indigena esse voluit. Nihil verò secùs , afficit magis subigendos , quàm si victor , se suaquè instituta , superbè , immò contumeliosè tractet , ut obstinatiores in defensam reddantur. Habeo in promptu exempla domi , sed alibi passim , in Orbe talia , & apud Historicos videas.

Ars optima recuperandi ereptas ab hoste Provincias , velut Stephanus Bathoreus Rêx noster , pro recuperanda Livonia , contra Moschos usus. Tetendit cum exercitu , non in Livoniam , verùm in ulteriora Provinciarum , juri Moschorum subjectarum , obvia vastando vel occupando , ut Moschus , Provinciæ suæ peri-

culo, arciumquè captarum jacturâ motus, declinando infelicis belli incommoda, debitam restituere cogeretur Polonis Livoniam. Sic Bathoreus, prudenti averfione belli, hostem affixit, simulquè alienæ terræ vexa, integram sine injuria belli, eoque opibus florentem, recuperavit Livoniam.

Quos vicinos potentiores te credis, in amicos adscisces, sed procul ab obsequio, sic vitabis inimicitiam.

Immo minutiorum Sociorum, quæres amicitias, undè ex conjunctione, in magnos terror.

Pace aut induciis, plerumquè expugnantur, qui bello non possunt.

Pactorum simulatio, trahit tempus, undè prospiciendi sibi, & muniendi sui occasio.

Bello diutino, fatigare vicinos populos, non tutum, nè in tuum caput exercentur.

Princeps ad bellum non eat, sed venturi speciem simulet, conquirit currus, equos, interim nectat moras. *Majora creduntur de absentibus.*

Non in tantum fide paci, ut dimittas arma; Creduli mollesquè, facile involvuntur, cauti ratiùs, aut nunquam.

Magna incepta, longanimitate potiùs, quàm impetu stabiliuntur. Eminùs priùs, quàm cominùs incipienda.

Feudatariis & confinitimis, novorum structuras fortalitorum, præpedies. Licèt in præfens amici sunt, poterunt esse aliquando inimici.

Fortalitia, non tam longè ponantur, à submittendis subsidiis, quàm ut illis possit dari succursus, periclitantibus. Ut si in campis desertis ponantur, ferè frustranea sunt. Optima verò, quæ proximè maritimos portus, aut Navigabiles fluvios, exstruuntur, quatenùs navigiorum beneficio, secum non interruptim, ex facili conferant armis, & consiliis, commeatum acquirant, nec facile ab hoste cingantur.

Debilioris potentiae Princeps, per potentioris armis invadendus, si peculium haud dives habet, reprimendo bello, malit carissimis gemmarum, cæterorumquè mobilium decoribus, immò parte Provinciæ (pignoris seu Venditionis nomine) privari, quid-

vis tentaturus, modo scribendo militi, æs sufficiens, promptè conquirat, primæ saltim hostium furia, ex pari, animosè restitutus. Sed inutilem conatum aie, dùm in longum erogandis sumptibus, paritèr non sufficias; juvat tamen, dimidium facti, ex benè cœpto habere. Fore universa hostis suspicatur, prout tibi cesserint prima, præsertim si in insperatam potentiam impingat, ut eò faciliùs consterneretur, de successu desperans, qui se primo impetu infra spem elusum videt, quò magis dico, debilitatem tuam, veniens spreverat, facilia sibi pollicitus, spequè devorans totum. Exindè, quamcunquè posthac injeceris paciscendi occasionem, libens eam arripiet, lætus utiquè honesto prætextu, periculosè cœpta ut deserat. Levissimis momentis refrigescere ardorem hostium, & vim confundi: Ni hoc obtineas (in obstinatio-rem hostem fortè incurrens) saltem tempus lucraberis, amicorum Principum viribus contrahendis, promptiùs in subsidium venturis, qui te non desperantem, sed resistentem ingenuè, & erectum vident, *in caducum (secùs) parietem, nemo valens inclinat.* Insuper, reliqua mali remedia, tempus adferet, modò primum impetum, quoquo modo eludas, ad protrahendum, occasionibus oblati, uti non nesciùs. Qui verò è contrario, primo belli ingressu, parci erogando, statimquè (pusillanimes aut confusi) demittunt manus, dant spontè occasionem, & animum hosti, in majus insurgendi, suspectas sibi res, belliquè successum faciunt, nec vicinorum animos parant, verùm alienant per ignaviam, tandem per stillicidia, soli perituri; In admirationem fortioris, quifquè promptiùs rapitur, & in amicitiam, spontè juvaturus. Dicam verbo, aut sic vinceris, aut vinctus, si vincaris, utiquè (de perdendis erogando, haud parcus) honestiùs putabis, animosè cadere, ut victori, virtus tua sit admirationi & honori. Si vincas, nemò te in posterum laceffere audebit, qui sic animosum videt, prior verò sumptuum effusio, longa, certioriquè pace in posterum, cum foenore farcietur. Vel (nè illud quoquè omittam) si non audeas hostem venientem, apertis artibus & armis excipere, circuitu saltem facto, regionem illius invades (quod *Diverfionem* aptissimè Galli vocant) ut hostis qui te oppressum ivit, ad sua tuenda vertatur.

Placitum nonnullis, crebris fortalitiis, parvitatem virium, & Provinciae pensari; Si Provincia montosa, palustris, aut saltuosa, tum crebris portibus maritimis, fluviiisque, intercipiendo hostium transitui (reciprocae fortalitiarum inter se communicationi) abundat, velut sunt partes Italiae & Belgii, praesertim vero, si cum cura, neque neglectim, fortalitia habeantur, sufficienti milite, com meatu providenda, utcunque crebrius exstrui patiar; Verum, si Provincia campis aperta, ingressu facilis, paucopeditatu gaudet, tum si haud dives proventu, nec est sufficiens diurnis praesidiariorum impensis, haberi quidem, sed rariora fortalitia, oportuerit, idque intra impedita & saltus, ne facile cingantur, sed promptius loci beneficio, defendi ut possint. Quae vero superflua, quibus retinendis non sufficiat, ea dirui curabis, nam ab hoste occupata, sedem armorum, contra te facient, & occasionem retinendi tua, subministrabunt. Verum copiosius, hac de re alibi (*lib. 2. Militarium Puncto II.*)

Multa fortalitia, distrahunt vires castrorum, in praesidia, nec plura sunt habenda, quam sine dispendio castrorum, providere iis sufficienter ut possis. Potior cujusque Principis & Provinciae virium ratio, castris & campo ut potens sit, posterior vero, fortalitiis, urbibusque ut provideatur, vel necesse, utrisque simul.

Tormenta uniformiter fundantur, ut globorum varietate non sit opus. Immo fistulae manuales, eandem ob causam, uniformes sint.

Tormenta bellica ingentis magnitudinis, castris qui procurat, in pompam saepius, quam in necessitatem, ac fere damno suo facit, nam praeter ingens transportandi pondus, & impedimentum, etiam unica explosione tantum pulveris absumunt, quantum viginti peditibus, aliquot horarum praelio sufficiat, magis arcendo hosti. Minores machinae sunt utilissimae, transportando, explodingo, & minus pulveris absumunt. Verum tamen, ad obsidendas civitates, & demoliendas urbium munitiones, majoribus machinis opus, puta maximae magnitudinis, mediae, quartae, sine quibus, parum aut nihil proficias. (Maximum vero tormentum unica explosione, 48. libras pulveris emittit, decrescens per partes ad infra, mediam, quartam partem) idedque pro natura hostium, & belli, armorum apparatus castris providebis.

Nonnunquam ad explorandas vires alicujus, societatem quæres, ut omnia sub prætextu amicitiae explores.

Probatissimum, ut qui alicujus potentiae resistere non posset, imparatus vel deficiens, per subordinatos amicorum Principum, injecta spe pacis, aut admissio armistitio, emolliret virtutem, & arma hostium, suas interim vires firmaret, occasione armorum data, superior evasurus. Verè dictum. Invincibiles armis, pace & amicitiae specie vincuntur. Sunt enim populi, quibus capitalior non esse potest hostis, quam prosperi rerum eventus, multaquæ vis, aut opes; cum per fiduciam remissius agunt, aut longam fortunam emolliiti, lasciviunt, luxuriantur; secus, magistros prudentiae non habent meliores, quam casus adversos, dum meditatione belli & periculorum, usum ferendi laboris condiscunt & indurantur, atque uniuntur metu; Velut boves, instante lupo, capita & cornua jungunt, abeunte, disgregantur incauti, discurrunt, spatiantur, faciles in prædam, ex occulto insidiantibus. His artibus, sæpe usus Turca, alique. Nescio, an in partem stratagematis, non abeat armistitium, inter Hollandos, Hispanosque, nuper pactum. Cum enim Hollandi, potentes essent bello, pace vincibiles ut redderentur. Cavebis itaque à pactionibus, præsertim si ex insperato, nimisque submissæ conditiones offeruntur, æquæ enim impossibiles fervendo, quam si nimis iniquæ ponerentur, captionem eam putabis, non pactionem. *Pompejum, imagine pacis, Lepidum specie amicitiae, fefellit Augustus.* Semper igitur instando, desperatione armatur hostis, cujus fortissimum telum necessitatis, contra te futurum, ni desistas.

Quod memini me suavisse bello contra Suecos, hic ponendum duxi. Magnum momentum allaturum, vincendo hosti, si certa peditum cohors, selectiorum fistulorum, scriberetur, quales in Polonia dantur, aded certi ictuum, ut non minimas aves modò jaculo petant & habeant, verum medium per anulum, repetitis ictibus, globum jacere certò possint. Qualium unica cohors, plus proficeret conficiendo hosti, quam milleni pedites non præstarent. Observatum enim, bello *Cosaciano* durante obsidione nostrorum ad *Zbarasium* (Anno Christi 1649) ut unicus solus, ejus jaculatoriae artis peritus (vel si personam scire placet, *Muchovickius* nomi-

nomine, Laicus ex ordine Jesuitarum, qui pro socio, euidam Patri, in castris aderat) CCIV. Cosacos, ictu sclopeti longioris (contra Schismaticos enim & Scythas pugnatum) necaret, idquè obvios aspernatus, Verùm ictibus non vulgaritèr penfatis, prout Cosacus, Tartarusvè, stolidâ audaciâ, proximùs munimenta proveheretur, vel militari officio conspicuus, ante signa apparebat, ad ictum necemquè destinabat, adèd certus jaculandi, ut non integrum hominem modò, sed quidquid membrorum exereretur, ictu tangeret, ex occulto feriendo. Cùm verò decem primos interemisset, ejusquè jaculandi fama, per exercitum crebresceret, aderant curiosi, in quemquè ictum intenti, cæforum capita calculantes. Immò, passim per alios, idem fieri posse, experientia docuit, ut extra miraculi famam, res apud nos habeatur.

Contra Germanos, Moschovitas & Turcas, hastati equites optimi, idèdquè ab his bellum apparandum, *hastarum insuper superfluarum copia, non uni prælio susceptura*, prudentissimo Ducis consilio, maturè provideatur, ingens aliàs error sit. Contra Scythas, qui vagis incursibus, aut disjectas per catervas, nostris circumfunduntur, hastatus & gravis nimium eques, ferè supervacaneus est, nisi admisceas equitum ferentarios. Pedites, tutandæ aciei & castris, tum firmandis vel occupandis saltibus, cuiquè bello, semperquè opportuni.

Civilia bella, pecuniâ constant, qui majora stipendia numerat, ejus in partes miles, & civis (pro potentia) transibunt, tamen armorum justitia, est inter potiora.

Si mutua vicinorum populorum societas, periculum adferat statui, cum prudenti sagacitate eam diffues, hunc & alium in partes pertrahendo, amica legatione crebriùs compellendo, *saltem ut dissidentiam parias*.

Cum subditis, nequaquam diu bellum gerendum, immò contentionis quodvis negotium, majoribus contra minores, *non temerè suscipiendum*, longiùs enim dum invalescit, magis agere contra docet, desuetudinem ab obsequio contemptumquè authoritatis inducit, desperatos tum obstinatos reddit. Potiùs quocunquè meliori modo, citissimè pacifces, vel si minore fiat periculo, eris

inju-

injuriam velut nesciens, ac diffimulans, nè desperabundi, extant reverentiam superioris, tum legum (pro conscientia recentioris subjectionis, hucusquè quoquo modo animis suspensi) & à defuetudine obsequii, intra oblivionem autoritatis, obdurentur. Aut si fortè, morà, seditio roborata, procedes velut periti bellatorum, cum induratis moenibus, dum machinis apertè non possunt, cuniculis oppugnationem aggrediuntur, sic tu (per subornatos) præstabis, seditiosos dividendo, capita inter se primorum, & partem æmulam alteri opponendò, abstrahendo, suadendo, molliendo, promissis, honore, pretio. Nonnunquam etiam (in meliores fortè dum incurris) modicè, intraquè autoritatem minitendo. (*velut in notationibus Togæ & Belli, Puncto IV. Suggeri*) Non contemnes præterea, seditiosorum paucitatem, incautiùs acturus; Qui enim insolenti ausu, & (acceptam fortè ob injuriam, ut putant) necessariò, armis accinguntur, prout recedere periculosum, temerariumquè ducunt, sic urgendo, non desistendo, rem expedire, & in peracto, quàm in cœpto deprehendi, securius putant. Paucitas reddit cautiore, metus vigilantes, defectus ingeniosos, desperatio fortes, formido expeditos providendo & agiles, necessitas parandis exterorum societatibus providos, impotentia incitandis reliquorum animis satagentes, & simul titulo alienæ protectionis, ad munia belli exequenda, vel cum periculo alacres; ut facilius uniti contineantur, quibus disjungi periculosum. Consilia, leges, & formam occultioris status, sibi in parte statuunt, armamentaria, ærarium provident, & pignus societatis ponunt. Quodsi dato casu, modicum succedat armis, in reliquum, auguria elatis vocibus animisquè buccinabunt, causæ justitiam adstruentes, quasi cœlum rebus arrideat, & pro sua parte fortuna spontè armetur, ed magis autoritatem tuam spreturi, quò magis ante æstimabant, aut reverebantur intentatam. Quidam enim altiùs, inesse credunt minores, majoribus, antequam quid valeant, aut quantum non possint, experiantur. Hinc aliqui tuarum partium inquietiores, seu quos hodierna Politia, *Malcontentorum* nomine intitulavit, dum quali quali reverentia tui, & legum tenerentur, penduli hucusquè, hanc an illam partem sequerentur, primò admirantur, novam seditiosis fortunam, mox

capta occasione, uti securam adorant, & sequuntur, suas quaque occultas offensas promunt, novas bellandi causas, partibus, novaquæ consilia tum vires, allaturi. Velut in Gallia, sub Henrico III. factum, ut rebellibus sectariis, veri catholici (quod mirè, è proximioribus Regis agnatis) jungerentur, illi pro religione, hi pro violatis juribus, vel prout occultior in Regem suggestit offensa, aut suavit, ex nova occasione, in turbido piscandi ambitio, diversæ causæ, unam constantes formidolosam in publicum potentiam. Addam. Qui defensionis titulum bello sumunt, aut studiosè, captandis vulgi animis, tum pigmentandæ causæ, adstruunt, fortiores esse licet paucos, quàm qui oppugnant, quasi dicas: *Oppugnatos, validiores fieri, super oppugnantes*, illos in unicum defensionis partem, urget necessitas, non enim cessare liberum (quod ab invadentis modò pendet voluntate) inimò non defendi periculosissimum, hi prout partem utramquæ habent, pro arbitrio liberam, parcant, redeant, urgeant, aut persequantur, idèquæ minùs periculosa, præponunt bello. Pacem, id est, sapiùs electuri, undè remissiùs agunt. Dicam clariùs, oppugnantis, in arma defensiva, voluntas omninò necessaria, offendentibus nisi arbitraria inest, quæ minùs in animos, permovendo potest. Si igitur, haud certus es virium & pervincendi, nec planè resolutus, verùm hærens actione, ac pendulus, aut respectibus circumfessus, curabis necesse, quoãdusquæ seditiosi tenentur, metu, apertioris seditionis & periculi, nè detur necessitas armorum, nève experiantur suam, tuamquæ fortunam, prudentiam agendi; tum vires, quibus in speciem clementiæ (non infra tamen auctoritatem, nè extortum videatur) tituloquæ pacis publicæ, partem aliquam postulatorum, *gratiosa fronte* si concesseris, multum obligationis debebunt, securiùs putantes, *modicum* sine periculo, (gratuitò velut) promptè obtinere, quàm cum periculo & impensa, habere *serò totum*. Justè succensitum sit, perspicaciæ Senatus Romani, cum Cæsaris ambitum, non per auctoritatem legis, civilem in modum, intraquæ gravitatem aut dissimulationem, erroris admonendo, sed nimis rigidè, declaratione armorum aperta, comperescere studeret, velut criminis convictum, tolerandus potiùs cum esset, quàm tollendus: Dùm verò ille, despe-

Quod impedire non potes, vel le videaris.

desperatione veniæ, necessitate bellandi arrepta, in peracto, quam in cœpto deprehendi, securiùs putat, circumspexit de viribus, facilèquè invenit, desperatione & extremis valens, tùm audentior, nihil majus timendum jam ratus, edquè Senatus auctoritatem spernens, Rempublicam pessumdedit, *ex Concive* (occasione armorum) factus *Imperator*. Imitetur Princeps, tùm quæquè Republica, peritos aquarum coäctores, qui rapiditati fluvii crescentis, claustra & obstacula non opponunt, sed promptè scienterquè demunt, nè altius (totam molem subruturus) intumescat, sed opposituri, dùm insolentia tempestatis, & aquæ desævierit, solitis ripis coërcita. Prout seditiosi, dùm necessitate incitati, se in ausum feriò accinxerint, spreta semel superioritatis auctoritate, parte non erunt contenti, nisi extorqueant totum; Superba namquè, ac planè intolerabilis, subiecti in dominantes insurgens vis, & crescens fortuna, quæ modicum par esse cœperit, spretis præsentibus, mox superior esse cupit, præsertim si altiores spiritus, & fomenta belli, pro magnis opibus, & longa pace, vulgus sumat ad insolentiam, ut bonos Dominos contra, facile dicto, facto, insurgat, illisquè obmurmuret, ut idèd *mediocris inopia*, tùm *rigor* (obitèr dicere non intermittam) habendo in *Pace* populo, profit nonnunquam magis, quam vulgi nimia affluentia, vel mollities rectoris, nam insolentiæ, proterviæquè in populo, causâ sunt. Delicatissimos (iterùm dico) animos, ex bona fortuna, facilè vulgus sumit, edquè levi contactu & occasione, recalcitrare amat, ut etiam, *periculo quisquè suo*; & *damno lætetur*, modò exsequatur meditata, nova experiatur, ex aperta cupidine mutationis, cum odium præsentium, aut obstinata malitia invalescit. Tantò verò curatiùs, ad vexam superioris (velut non frustra) facturi, si adverterint, eum teneriùs indolere, & contra infidelitatem subditorum, apertè, parùmquè cautè conqueri, quod necesse obtegendum. Secùs contractior nonnihil fortuna, tùm mediocris rigor, obedientiæ modestiam, cum virtute suggerit, acuit ingenium, iners otium procul arcet, ejusquè loco, ingerit solertem curam, & providentiam sui. Delicata plebs, similis equis nondùm domitis, quos nisi labore, tùm lassitudine cicuraveris, ephippium nec obedientiam admittunt, immò bona ipsa, seu paveris,

feu potaveris , nocent , nec securè pilum mulseris , nisi curatores contra , recalcitent.

Capita seditionum amovenda , promisso honore , præmio , per diversa partium distrahendo , velut alibi satis dictum. Verùm cum omnia sopiendæ seditioni feceris , te ipsum prius , tuosquè administratos introspecte , curaturus , nè sint populo graves , sed ex justitia , tum virtute , ad normam rationis , totum agant , *parùm proficitur armis , si injuriæ sequantur* , deerit seditio , cum deerit causa , & quæ in nobis sæpè est , in alios transferre amamus. Rari tam ingenuæ virtutis , qui seipsos ex vero culpâ malint , quàm alios. Dùm enim naturalitèr amamus nos , & nostra magis , quàm aliorum , etiam exonerare nos ipsos causâ , sed culpâ naturalitèr malumus alios.

Sicut offensæ privatæ , sic diffidia publica , non magis animosè , quàm cautè habebuntur , ac proindè hostilitatis declaratio , eò cautiùs in aliquem decernenda. Sæpè hunc aut illum , acerbiùs vexando , (quem fortè contempsimus ,) facimus potiùs , ut se , suaquè circumspectat diligentèr , virtutem , viresquè noscat , ignorans fortè aut negligens , nisi lacefferetur. Sæpè (dico) curæ , tum fortitudinis , immò melioris consilii admonemus , velut studiosè in nostrum caput adversarium exercendo , & monstrando , quæ sibi inesse nescivit , ut fiat in posterum , qualis non fuit , nec fuisset , nisi provocatus. Alium necessitas , alium desperatio , alium valentiorè reddit occasio , & perficit usus , tum vexatio. Cautè igitur , sicut privata diffidia , sic bellum publicum aggrediaris ; Immo magis adhuc (non incongruum addere) rebus in togatis , ex obtentu libertatis , cautè *superiorem* vexabis , aut vim experiri contra cupies , *authoritatem potiùs ex lege* , quàm *robur per insolentiam* , vel *arma* , objectando. Optimum remedium , servandis rebus , ex tempore (rerumquè transitu) quæsiturus , incertus præfertim , infracti tibi valoris , & ex eo indubii successus. Utiquè , periculum majus , ex dissimulatione , non vereberis.

Concionatores rei à te susceptæ , sint fautores , ut populum oratione trahant , in idem sentiendum , quod multum in animis potest.

Arma militum , mutanda in melius , multa præstantur armorum commoditate. Non verò *offensiva* tantum providebuntur , velut
fuit

funt hastæ, gladii, pixides sulfureæ; sed maximè *defensiva*, ut sunt scuta, galeæ, thoraces, & manicæ ferreæ. Sic benè tectus miles, occasione vitandi periculi, fit audentior, immò vices duorum implet, non uni prælio suffecturus, securus vitæ & salutis, quàm si aliàs *offensivis* munitus, facilè ictibus expositus, prima occasione occumbat. Quas à numero militum assequi non potes vires, ab armorum commoditate compensaturus. Pro brevibus igitur sclopetis, longis bombarbis utantur pedites (immò equites) quæ defendendo sunt accommodatissimæ, dum à longè feriunt. Non sine ^a furcula præterea, jaculetur pedes, quò certiores sint ictus, nequè faccis utatur, deferendo pulveri, sed pensilibus ligneis ^b urnulis explosionibus aptis, onerando, pro parsimonia pulveris nitrati, & pro certitudine onerandi. Deindè sclopetariorum ordinibus, tertia pars peditum hastatorum, necesse inferatur, pro excipiendis (immò aggrediendis) equitibus, si aperto campo veniant. Sic Helvetii ad *Novariam* in Italia, pedites ipsi, solà fiduciâ hastarum pedestrium, equites cataphractos, ferentariosquè non veriti, Gallorum numerosiorem exercitum, medio campo aggressi, vicerunt, castris exuerunt: Tum aliquot post annos, intra eandem Italiam, Regem Franciscum, eadem audaciâ ultrò adorsi, vicissent planè, nisi *Alvianus* Veneto cum exercitu, ex foedere armorum, opportunè media in pugna, Gallis auxilio venisset. (*vide Pauli Jovii Histor. lib. XI. § XV.*) Pedester enim miles, in aperto pugnans, solo pilo, equiti par esse potest, uti eques, nisi hastâ armatus (præsertim longiori, ad normam Polonæ militiæ) peditem hastatum spernit; Ut illi, qui pedestrem militiam, equestri præferre multa ratione contendunt, necesse adjiciant, utrùm equitem hastatum, vel sine hasta, pediti hastato opponant, immò prout hic falcatum gladium, aptum cædendo, aut rectum punctum ferientem, ad normam militiæ Romanæ (*idquæ scutatus*) fert, nam hoc genere armorum, par certè, aut inferior est, prout armatur hasta longiori, vel eam negligit. Non invenustè observat Tacitus, (*Histor. lib. I.*) Roxolanorum seu Sarmatarum equitibus, dum prælongos contos gerunt, *Ubi perturmas advenère, vix ulla obsisterit acies.* Tamen ordo pedestris militiæ, præstat equestri, ut verè is bellare sciat, cui pedestris militia,

^aWidelca
vulgò.

^bLadunki
vulgò vel
Bando-
liery.

curæ. Sed hæc obiter. Equites præterea levioris armaturæ, utantur hastis mediis (seu abbreviatis, quinque cubitorum seu ulnarum cum media in longitudinem) quæ faciliores sunt gestatu, nam poterunt esse penfiles ab humero. Fortior item erit, frons cujusquæ turmæ, venientis contra hostem, beneficio hastarum protrudendo, quàm si cum gladiis, aut cum sclopetis veniant, quorum incerti sunt ictus, aut plerumquæ frustranei, præsertim si contra loricatum hostem pugnetur; hasta enim, etsi non vulnerat tectum ferro, protrudendo tamen, deturbat equitem in terram, nequæ à brevitate hastæ, impeditus eques, quin facilè in hanc illamvè partem decurrat, globatim, aut per singulos pugnando, quod *cum hasta integra non datur, quoniam ista, propè Novem Ulnarum est in longitudinem*, ut semper rectis ordinibus, procedendum sit, fronte, statariâ pugnâ feriendo, nequæ ferit in latera. Verùm tamen omnino hasta integra, necessaria, contra pedites Germanos, qui longis sarissis, aut pilis utuntur, contra missiles Turcarum hastas, immò contra quamvis hostium aciem, primo impetu rumpendam. Non leve sentit damnum Polonia, quoniam eum hastarum usum intermisit, ut tantò sit bellando inferior, quantò longiùs, ab hastarum usu, & more feriendi abscessit.

*Polonis
Palatze.

Scuta sunt necessaria pediti, ex norma veteris militiæ Romanæ, immò equiti, qui dum unica manu gladium, aut breve sclopetum versat, minùs impeditus est, quin sinistram, scuto munitam objiciat ictibus, cominùs præsertim cum ventum est. Pro gladiis item qui Poloni acinacis ad morem falcati (seu arcuati) nunc habentur, rectis a gladiis, militem pedestrem accingi præstaret, in acutum mucronem decrefcentibus, ut non cæsim modò, acie tenùs, sed punctim etiam, extremus gladii mucro, non ineptus sit feriendo. Quo ictu pediti ac equiti, confertis præsertim in ardorem pugnæ militibus, sternere hostem, promptiùs est. Cæsis ictibus, in angusto facilè obstant levia, ramus, lora, vestis, aut quæquæ intricata, fallendo vel declinando impetum; Punctim si ferias, certam comminaris mortem, præsertim cum in barbaros bella sunt, contra quos, inane levitatis nomen, ut nisi periculum inferas, certum ipse patiaris.

Propter diutina bella, exhaustis armorum officinis, cum dees-
sent

sent nobis, tegendo militi, armaturæ ferreæ, *Lorica* id est, dein *castis*, *galeavè*, undè nullo tegmine ferreo, munitus eques, ac ferè seminudus, sterneretur ictibus hostium, eminùs, cominùs, vè petitus. Memini me suafisse, ut loco loricae, thoraces linteos, quater decuplicatos, quali quali ferrea lamina intertextos, edquè minùs ictu penetrabiles, loco verò galeæ, similis operis tegendo capiti *caputia*, sibi quisquè eques, iturus in castra procuraret, à Præfectis turmarum, scrupulosè revidenda. Opportunè hinc commemorare, dictum nostri *Konieczpolskii*, exercituum Ducis. Cùm quendam militum, defensivis armis, non satis, pro more hastati equitis indutum, sine lorica id est, in acie conspexisset, atquè ille, severiùs increpitus, falsa animositate cùm respondisset, sibi maximam injuriam fore non alteri, si occumberet in prælio. *Immò* (inquit *Konieczpolskius*) *Si prodigus vitæ, te tibi non servas, serva te Patriæ, futuris præliis mihiquè Duci, qui vos omnes inoffensos, ac immortales cuperem. Sigravat ferri tegmen, tamen vitam securiorum reddit, animumquè: Malim te lentè vincere, quàm citò perire, aut inermem confundi. Non gravant sua cornua, sed ornant cervum, & armatura militem.* Dehinc continuò armandum, excedere prælio jussit.

Consilia bellica, quæ lenta sunt, valent, qui sua conservare, & retinere cupit, propera & citata, necessaria omninò acquirentibus, quæ sunt (si tutè videbitur) propè desperationem. *Una salus victis, nullam sperare salutem; Plerumquè, desperatio, spei causa est. Sed perspicacitate utendum.*

Ut quàm otius legatur miles, futuro bello opportunus, parata spolia, & præda, proponantur militibus. Nec requires superflua militum & equorum ornamenta, quibus Polono in more, ferè prodigales sumus.

Veteranos milites, ex præfidiis arcium, in castra educes, novitiis, in locum eorum substitutis. Prælia, nisi veterano milite, aptè conficiuntur.

Magna bella, velut munimentorum magnorum obsidionem, commodiùs *Eminùs*, cautè id est, & à longè præmeditato, per artem operarum, vel cunctationis, incipere & experiri præstat. Parva & levia, prompta aggressione, *Cominùs*, periculi & impensarum

farum ages compendio ; Nè recollecto spiritu , tractu temporis , etiam invalidis , ingeratur robur & consilia , meditatione belli , sed maximè , ex necessitate . Tandem , etiam bellis in magnis , nisi cominùs agas animosè , intentum non assequaris , sed immò contemneris .

Errant , qui affectu & impetu (ac sunt laceffiti) in arma ducuntur , prudentiores omninò , offensas qui dissimulant , & arma in tempus differunt , quasi injuriæ nescii , nè si hostilitatem præseferant impares , opprimantur . Rectè ille : *Apud impotentes , plùs querimoniarum , quàm virium , plùs minarum , quàm periculi* . Parandæ sunt primò vires , ut parem te sentias vincendo , interea modestis literis , aut missa legatione (medius inter dissimulantem) causam injuriæ perquires , & mediatores reconciliandi quæres , antequam de viribus , tibi provideas ; si verò paratus es in arma , dùm lacefferis , vanum erit , dissimulationis nomen .

Invictus esse poteris , si nullo certamini te committas , quod in te non sit vincendo .

Qui sine pedite , & tormentis , ad bellum abit , levem prædam , non capturam Provinciæ cogitat . Eques , unico servitio , (campo id est) pedes ubiquè & per omnia valet , in asperis , in saltibus , pro vallo & contra vallum , defendendo , expugnando , acquirendo , retinendo ; Trahendo bello , minùs ex comæatu , minùs ex impensa requirit , fuso exercitu , faciliùs substituitur alter , ac deniquè ipso campo , *pilis circumseptus* , equitem spernit , & *velut ambulatorium fortalitium est* . Qui cum equite contra venit , nullus adest metus , per munitiones , per abrupta , & per avia ; Qui cum pedite , etiam intra vallum cavetur . *Equitis vis* , aliena velut (equorum id est) sustentatur , aut perit , languente virtute : *Pedes* , constat virtute sua , semperquè bello accinctus . Dicam adhuc ; Eques cum pro velocitate , scit se posse fugere , dùm velit , fugit ; eadem quæ insequendo prodest velocitas , etiam (si levia obstant) fugæ illicium est , & causa . *Pedes* , cui tardior pedum & currèndi promptitupo , dùm fugere non potest , stat , hastas , vallum , lacertos , phalangem , Duces prospectat , nam & necessitatem habet ; Præsertim dùm instando , quàm fugiendo periclitari , minùs periculosum ; edquè impossibilitas fugiendi , transit in necessitatem

tem persistendi, immò in ipsam vincendi virtutem. Tamen eques hastatus, facit compendia belli, & parat promptè victoriam.

Illi Duces regendæ militiæ quærendi, quorum ea vita, in qua nihil præteritum excusandum habeant, qui per minima pedestris & equestris militiæ servitia, tum officia, primùm versati; Probè dùm sciunt (ipsi agendo experti) quomodo eques aut pedes, sufficiat labori, qua parte superior, alter alteri esse potest, qua cefurus, quomodo viritim? quomodo per singulos ordines? tum per integras cohortes, turmasvè, arma & ordo, sunt usui; ut velut medici, ad perfectionem artis, non corporis tantùm integri compagem & naturam, sed nervorum & muscutorum radices, ductus, nexus, vim, nosse necessum putant. Sic perfectus militiæ Dux, per omnia rei militaris momenta, versatus esse debet, non aciem tantùm, & cohortes, sed ordines & milites, per capita pensando, immò arma & equos, vestem quoquè, cibum & pabulum, somnum & vigiliam, veluti Parens de filiis prospecturus. Placuit nonnullibi videre, magnorum Principum filios, legionariis peditibus intermixtos, omnia gregariorum munia (per usum armorum, & minutiores vigilias) nulla personarum discretionem, adimplesse, & nutui, certè non illustrium Præfectorum, obedivisse, cum altissimis belli muniis, pararentur. Verè dictum. *Dominavère rectè, qui antè servivère*, cum scirent, sibi obedientibus non abuti, qui sibi rectè imperatum, meminère. Illud quoquè, summis armorum in Magistratibus, populari præsertim in statu, advertendum, nè conferantur illis, qui togatarum artium rudes, & civilis vitæ, statusvè inexperti, mediis in castris enutriti, solam armorum meditationem induère. Tales, nisi bella meditantur, bella loquuntur & suadent, contentiosis artibus clari, per quietà (ut putant) sibi otiosi, pro ferocia ingenii, facilè insolescunt, publicæ paci, & concivibus graves. Si verò populus fessus bello, & sciscendis tributis, ad commoda pacis tandem inclinatur, ipsi togatæ rudes experientiæ, velut materiam suæ gloriæ præreptam putantes, nè sint ignoti & sine quæstu, res & quietem turbant, necessitatem armorum (ex prætextu defendendi sua) obtrudunt, pericula objectant, vel obtundunt, per unius victoriam belli, gradum majoris alterius, non commoda pacis cogitant.

tantes. Hinc si bellum diutiùs invalescat, à meditatione armorum, & desuetudine quietis, ac togæ, multorum civium transferuntur passim, in turbarum usum, & belli amorem, ingenia, prioribusquè associantur. Adest subindè, bellica licentia, privata ultio, impunitas, quæstuosa hyberna, tum rapinæ placent. Dein extorta à Republica præmia, & augendarum compendia fortunarum, in promptu habentur, idemquè filiis (ut necessarium) quisquè suadet. Super hæc, rigor legis, in licentiosos vel inquietos, media in pace exerceri solitus, gratia belli, aut meritorum dispensatur; vel quia, ultoria promptè tenentes arma, dum pro ferocia velint, palam arguere, aut extorquentibus, quidpiam negare, periculosum. Pax idè ut infructuosa, virtutis præsertim & regulatæ vitæ rigida exactrix, moribus castrorum & ingenio adversa, odio habetur, finisquè idem licentiæ, ac præmiorum (bellicosus) qui belli putatur; ut faciliè penes potentiam suadendi, & auctoritatem, non modò necessitatem armorum, imponant populo, sed ipsius æqualitatis (nè dicam libertatis) sint hostes, ad mutationem status. Prout enim imperium belli, cæcâ nisi obedientiâ, commodè constare putant, ita huic assuefacti, etiam faciliè, in Monarchica in populum jussa, inclinant, libertatis supplantandæ (regnare per absolutum volentibus) aptissima instrumenta. Dum verò populus, rationem actorum, sibi reddi cupit, bella importuna, & inutiles impensas vetat, commoda pacis rigidè exposcit, licentiam militarem arguit & coercet, illi seditionem inertis populi, & ratiocinationes imbellium importunas, vocant, simulquè illudunt. Nec faciliè flectuntur populi querelis, ex calamitate belli; immò talia, levi transeunt auditu, quia mentis ferociam, prædâ, cædibus, & sanguine imbutam, truces ferunt, civilibus, & pacatis, idè flecti, molle putant, immò in gratiam expediendi promptè belli (pro suo ingenio, non pro utilitate publica, res metientes) totum ferendum imponunt, vel quia, militum gratiam inoffensam, retinere placet. Sic Annibal, pro ferocia militaris ingenii, Carthagini occidium induxit, qui aliàs, uno alteroquè contra Romanos, feliciter confecto prælio, pro commodo pacis (antequam lassatam expertus fortunam) gloriosum foedus, Patriæ parare potuisset, sequi modò si voluisset consilium,

filium,

filium, pacatoris civium Carthaginensium *Hannonis*, qui ex usu togæ, non pro impetu vanæ gloriæ, bellum in Romanos geri suavit. Sic *Marius & Sylla*, castrorum filii, bellis quidem clari, sed feroces, idèquè populo Romano graves. Alitèr profus *Quintius Cincinnatus*, *Camillus*, *Fabius Maximus*, *Marcellus*, & alii Romanorum tales, dùm non ex castrensibus, verùm ex togatis & pacatoribus, ad imperium armorum lecti, fortunam belli, ex conservatione status, usuquè togæ administrantes, in alto rem Romanam collocavère. Prudentissimo igitur Romanorum instituto factum, ut iidem essent bellorum Duces, qui consules, priùs legi oportuit ingenii togati Consulem, quàm militaris Ducem; ut ferocia sagatarum artium, togatis artibus, peritiâquè status, attemperaretur, totum administrando ex populi commodo, togæquè regula. Sic Dictatores Romani, dùm sunt civilium & pacatarum artium viri, promptè expedito bello, in gratiam Patriæ ac libertatis, spontè abdicabant se officio. Totum secus Rebuspublicis Græcorum contigit: Cùm enim non utraqùè artes, sed solas militares posthabitis civilibus, suis in Ducibus, conspicuas volunt, eosdem pro ferocia, tulère insolentes, populo graves, mox Tyrannos, & Reipublicæ subversores. Etiam Romanam in urbem, non priùs investa servitus, & absoluta Cæsarum iussa, quàm pro longitudine belli, dùm militaria passim & inertia togæ, præpotuère viris pacatis ingenia, ut sagum facillè aggredereetur, mox inverteret popularem togam, militarem in statum, Reipublicæ transportando Majestatem. Auctæ versutulorum per artes, in immensum legiones, prioribus cùm non sufficeret ærarium solvendo; ut cùm miles, jure stipendia poscit, nec habet, justo velut, togatos contra, tumultuaretur prætextu, insolesceret, in partes vocatus transfret, non ubi æquum, nec pro Republica, sed undè præmia, spes, & licentia, expectabantur, immò offerebantur studiosè, vel ambitiosè: Sic *internis* confecta magis, quàm *externis*, viribus & periculo, cecidit Respublica. Sic (dicam immò) dùm vexa fortunarum & crumenæ (quod unicum imperitum vulgus pensat) objicitur, populo studiosè, in materiam sermonis, & in quæstionem, ea cogitatione distractum, solidiora status ac libertatis, non advertendo, amissam tunc advertit totam,

& ingemuit decipi, dùm invalescente Principum potentia, nullus ad corrigendum esset regressus, pauci modo perspicaciorum, bona libertatis, in cassum serò differebant. Intuere nostram Poloniam, quantum hodiè, pro longitudine belli, decrevit à priori vigore & Majestate libertas; Immò vide, quantum fuerint olim Reipublicæ utiles, qui togatis, pacisque artibus, civilibus id est, prius clari, ad militaria imperia lecti. Quàm inquam pulchrè, ad commoda togæ, populique, gesta belli referebant, *Tarnowskius*, *Zamoyskius*, *Zolkienfluus*, & nè multos commemorem *Chotkiewiczus*, ante victoriam temperati, post victoriam insolentes, arma ut præsidia pacis, non ut belli irritamenta administrantes, pro defensione & commodis, non in vexam populi, immò ejusdem querelas ac redargutiones, intra civilem modum, ac modestiam tulerè. Dùm inquam, artibus togæ, mirâ harmoniâ temperatis, magnos in publicum parerent effectus. Verùm inquires, quomodo inter togatos, non in castris, belli Dux quærat? Utiquè non penitus excluderim, scientiam belli, à scientia togæ, & civilium. Verùm prius hæc spectanda suaserim, nam etiam artes togatæ, longiori usu curiæ, ac mediatione Reipublicæ non distracta, pernoscantur. Utiquè, viro in togato, militaris facile se prodat virtus, si in gerendi belli materia, prompta vivacitate, ex usu togæ & populi, suggerat consilia; Dein, si aliqua occasione armorum, spontè ac dextrè, castris se commodavit; Facilis utiquè viro prudenti, ad armorum reliqua transitus, etiam si totam ætatem, modestiæ civili assuefactus in castris non egerit, cum fit non rarò, ut militia quorundam temporum, sit magis onerosa conscientiæ, quàm proficua gloriæ. Sæpè, quos pro usu quotidiano castrorum, viros militares, nomine magnifico intitulamus, quæstiosa magis quàm gloriosa, sub nomine militiæ, sequuntur & probant. Quotiescunque igitur nobis, ex merè castrensibus, inertes togæ, Duces lecti, aut parùm in publicum profuère, vel sæpius, pro ferocia militaris ingenii, non concivibus modò, sed ipsi libertati, fuère graves ac metuendi, boni communis & status ignari, nec idèò res accommodare, sed irritare scientes. Non barbarum, idèò, in barbara Turcarum gente, cum idem, qui res status curat, etiam armorum potestatem, commissam habet à

Prin-

Principe *Vesivius*, idem summus minister status, & belli: Turbulentorum sciens, pacis non ignarus.

Non transmittendum sine interpretatione arcani. Quare olim Romæ, Dictator à populo dictus, ipse sibi pro arbitrio, Vicarium belli, Magistri equitum sub nomine, dicebat, non ut scito populi legeretur. Factum sine dubio, ut cui deberet ille honoris beneficium, eidem præstare teneretur obsequium, nè discordiâ imperiorum, tum varietate, res bellica turbaretur. Velut *Minutius* magister equitum, Fabio Maximo Dictatori, æquatus potestate, res turbaverat æmulatione, ac temeritate, ni moderatione ac providentia Fabii, consultum fuisset in melius (*Livius lib. XXII. Histor.*) Interest igitur, Duces belli ut sint concordēs, pro amicitia, genio, studiis, artibus belli æqualibus; Nam ex paritate, dissociari animos, & res confundi necesse; Nevè collega in æmulationem, sed in societatem laboris, adsciscatur. Rectè majorum nostrorum instituto provisum, ut minor belli Dux, subesset majori; Immò, cessaret jubendi authoritas minoris, si major Dux, in castris adest. Sed hodiè, mirum! nescio quæ nova politia, distrahere coepit, per occulta, Ducum concordiam, edquè distraxit Polonas vires, fortunam, Provinciasquè in id calamitatis, periculo involuit, confinia coarctavit.

Instituendæ militari disciplinæ valet, ut equestrium turmarum Præfecti, adscitis in consilium commilitonibus, certis casibus, habeant potestatem de vita decernendi, super prioris ordinis equites, serum aliàs, armorum Duci, de quibusvis referre, dum ab hybernis, ille procul abest, interim per dilationes poenæ, flagitia quandoquè intenduntur, cum non promptè, summus metus adest, capitalitèr delinquenti; Sic verò vivitur, ut rarè discretioni aut pudori obeditum sit, sed omnes promptè regit metus. Videmus Senatorum filios, dum bonis artibus & virtuti student, subjici Pædagogorum plagis, qui aliàs obscuro loco nati, modò sua constet regentibus authoritas, nec assidere simul, sed coram stare, verbo & gestu, reverentèr Pædagogos haberi volumus, nè post inductam familiaritatem, exuatur primùm reverentia, dein posthabeatur superioritatis metus, ut ab eo, nec moneri velint, aut corrigi, injuriæ loco habeant.

Requiritur item, singulis equitum turmis, quinqueni sexenivè minoris potestatis officiales, (ultra Præfectum & Vicarium) ut substituantur, unicus dum non sufficit omnia curando, in itinere, in castris, in acie, instando, cedendo, tum si idem occumbat, turma ductore destituta, quid? nisi turbetur, cedatvè prælio. Rectum institutum Lacedæmoniorum, substituendis belli Officialibus, suggerit Thucidides (*Libro V. Histor.*) *Cum Rex exercitum ducit, omnia ab illo reguntur, & ipse quidem Tribunus militum, indicat ea, quæ sunt facienda, illi verò, Centurionibus, & Centuriones, dimidiæ centuriæ Præfectis, rursus isti Decanis, Decani verò suæ Decuriæ; Ut imperia (si quid Reges fieri velint) eodem ordine progrediantur, citòquè per omnem exercitum permeent. Nam propemodum totus Lacedæmoniorum exercitus, exceptis paucis, sunt Duces Ducum, & alii aliis imperant, & rerum gerendarum cura, ad multos pertinet.* Sicut igitur quisquè bellatorum prudens, unica in turma plures administratos, quam unum requirat, sic improbarit, cum unus idemquè Præfectus, aliquot simul præest turmis, & cohortibus, ut idem hastatis, idemquè ferentariis equitibus præsit, atquè idem pedites regat, non ut ardentè se bello commodet, pluribus intentus, verùm ut quæstui bellum habeat, vexando colonos per diversa, defraudando stipendia, summâ rei militaris jacturâ. Si enim unicus solus, uni cohorti, sine vicariis manibus, haud sufficiat regendo, quomodò sufficiet simul pluribus? ut dissolvi sit necesse, militarem disciplinam, negligentior, immò inexercitator miles ut reddatur. Utinam hæc in castris nostrorum, invalescente rectioris militiæ abusu, correctius habeantur.

Loquar clariùs (Non enim imprudens recentium bellatorum probavit) Eò magis præstare cohortem cohorti, aut turmam turmæ, quò plures haberet administratos, seu (ut vulgus ait) *Officiales*; Nequè solùm de cohorte turmavè, sed integra de legione sentiendum, ut habeat summum Præfectum & Vicarium, dein minores vigilium, annonæ, stationum, armorum Præfectos, tum Centuriones, cum suis administris. *Fortiores igitur viri mille, qui sub duarum legionum nomine confligent, quam qui sub regimine unius, cadente uno Præfecto, alter superest, aut si meticolosus alter, alter poterit esse cordatior, æmulatio dein ad virtutem,*

& confilium belli, meliùs à duobus. In unico solo, & cor unum, & fors in mortem, unica est, ut unius capitis periculo, fortuna tot simul virorum vertatur. Non irridendum cujusdam belli Ducis effatum. *Eo meliùs pugnaturum militem, si quisquè in acie, suum post se haberet rectorem, vel Pædagogum.* Suecorum ductores, militiæ robur quærunt, ut quàm plurimos *Officiales* cohortibus substituunt. Atquè ab ea ratione recordor, me alicubi de Polona militia loquentem, consilii per modum insinuasse, conducturum non levitè equestribus turmis, si ultra Præfectum & Vicarium, haberent quatuor alios, minoris potestatis administratos, qui velut aliquæ Præfectorum manus, ordinandis, ducendis, restaurandis ordinibus adhiberentur, ut cum Præfecti à fronte curant omnia, hi per latera, tum à tergo circumfundantur, commissum numerum militum (partiri enim turmam, quaternas ternasvè in partes non obfit) per subsidia, ducturi, ut confusos in ordinem reponant, immò cedentibus, gladium intendant, prælium restaurent, curent vigilias, *rationem malè gestæ rei, reddituri*, quartus, quintusvè primorum vices supplendo, si occumbant in prælio. Si verò pauci sint *Officiales*, Præfectus cum Vicario, haud partes in omnes sufficient. Quod modernis bellis deprehensum, ut optimus aliàs noster equitatus, à Suecico longè inferiori, & ignobiliori, sed benè per subsidia ordinato, aliquoties propelleretur, cum ob defectum administratorum, faciliùs nostri confunderentur in pugna, & difficiliùs, ab unico solo Præfecto, confusi reponerentur in ordinem, aut cedentes animarentur, seu retraherentur in prælium.

Quem necessitas suspectæ vicinorum hostilitatis, magnis exercitibus habendis adstringit, ærarium verò solvendo non adest, arte *reservationis* aut subsidiorum, utendum. Septies quinque peditum millia, necesse cum habenda tibi, decem solvendis millibus, qui vix sufficiat: Substitutis expertæ virtutis Centurionum veteranis, aliisque ordinum ductoribus, per municipia & pagos, totâ Provinciâ, millium triginta quinque peditum scribendorum, delectum imperabis. Ex his quinque millia, quibus incerta domus, aut mansio, nomine Prætorianarum legionum, ad retinendum perpetui exercitus nomen & robur, (immò retinendæ disciplinæ) sub

sub signis semper habeto, reliquam multitudinem, subsidiorum nomine, sexenas in partes partieris, ut quolibet bimestri, alia quinque, primis per suas domos sparsim digredientibus, (relictis tamen per urbium armamentaria, signis & armis, nè fortè data occasione, tumultuentur armati, & insolescant uniti, præsertim si suspectum vulgus in revolutionem; Centuriones etiam in castris, penes te manebunt, ut absit illicitorum Dux, & author) & tertio bimestri totidem; revoluto anno ad eosdem, circulo velut, ordine redeunte. Sic millia decem, menstruo stipendio cum providebuntur, revera, peditum millia triginta quinque, subitis belli casibus, promptissimè aderunt. Faciliùs utiquè, casu belli superveniente, tantæ multitudini, breve in tempus stipendio sufficies, quàm ut perpetuum onus, portes incautus. Immò promptiùs fit, minore què insperati belli periculo, sufficientes vires habebuntur, hosti reprimendo, quàm si repenti colligendus sit miles, tyro, & verna, aciei, ordinum, ignarus, periculi inexperius, eoque, novo aspectu hostis, confusus ac tremens, tum primùm armis exercendus, dum super caput imminet invasor, superbè insultans, tuorum deprædator. Pericula verò bellorum, & labor, non arte aut præcepto, sed magis, consuetudine castrorum tolerantur, & nisi cum tempore, usus venit.

Placuit aliquibus bellatorum, ut ab eo commodam invadendi occasionem, in hostium populos, aut urbes usurparent, cum inter se, earum cives, dissiderent animis, & studiis colliderentur. Sed sefellit opinio, cum enim utramquè partem, simul oppressum irent, potiùs à necessitate incussi metus, in suum caput conciliandi, & arma inter se jungendi, occasionem partibus dabant, quàm ut aliquid proficerent invadendo. Consultiùs fit, dissidentem inter se Provinciam suspectam, aut urbem, pacis, quàm belli artibus aggredi, alteri parti patrocinando, consilium, arma, pecuniam, submittendo, ut mutuo conficiantur, non difficultè tandem, *legitimis occupantibus* cessuri.

Res ab utrinquè multarum rationum est. *An expediat hosti inferre bellum foris, aut expectare illum domi.* Nè hinc aut illinc, disquiram diu, potiùs illis assenserim, qui conditionalitè rem habere volunt, videlicet. Si populosam habeas Provinciam, com-
meatu

meatu abundantem, incolas armis exercitos, fideles, factionibus non distractos, ut potius majore in rem tuam commodo, hostem expectare domi opus habeas; Facilius tibi subsidiorum copia è proximo, commeatus, locorum gnara commoditas, quæ difficilius hosti obveniunt, immò facilius intercludi possunt. Deinde, sæpè fit, in externam Provinciam, haud numerosum exercitum educere qui potest (cui præsertim sunt populi, diuturni belli & moræ impatientes, aut peculium, diu sustentando externo bello, haud dives dum adest, ut post majore periculo irritati belli, rem turpius deserere opus habeat) ille, si domi bellum geratur, tripulum numerum armare posset: Cùm incolarum alii, pro commoditate proximi loci, alii necessitate periculi, juvenis, senior, civis, ruricola, solutus, adstrictus, levioere stipendio, immò gratuito tuendæ Patriæ amore, ad arma provolant, in externa bella, non cuiquè progredi libet. Helvetii, cùm extra Provinciam, xxv. virorum millia educant, duplum aut plùs, domi armare possunt, edquè fortiùs, quò màgis commoditate suæ Patriæ, & gnaris montibus, in bella utuntur. Poloni etiam, ut fatear, in externa bella, non facilè potentes, sed intra Poloniam bellando, magnos confecère hostes, & multos simul repressère populos. Jam parte altera, rem librando, si peregrino milite utaris, & solis nummis, res tua constet, nec tibi populi usitati bello, sed negotiationi accommodati, seditionis suspecti, præstat tunc inferre bellum, & hostem quærere ad extra, nè tibi commerciorum cursus adimatur, unde fons pecuniæ intercidi possit, quæ si desit stipendiis, deficiat externus miles, tumultuetur, ad hostem transeat. Exemplo res Romana contra Annibalem, dùm enim Romanè, domesticis viribus bellarent, tùm populosam haberent, submittendis auxiliis urbem, juvenes armis exercitos, toties periclitati, nec tamen bello succubuère, ut Annibal citiùs vincendo, quàm illi succumberent bellando; Secùs Carthagenenses, cùm peregrino, & adscitio milite, tùm auxiliis uterentur, potentes in Italia fuère diu, sed postquam domum rediit bellum, transeunte in Africam Scipione, unius periculo pugnæ, confusionem passi, ac de summa rerum, periclitati sunt. In summa dicendum venit: *In externa Provincia bellanti, non nisi victori, tutò redire licere.* In propria terra,

errata præliorum faciliùs corrigantur, fidentiùs te ad tuos recipias, facile colligas dissipatos, subsidia & commeatum, è proximo, haud gravatè acquiras, quæ in externo periclitanti, non tam facile dantur, dùm metu màgis armorum, quàm debita vel innata fide, in tempus faventes, incolarum aliqui tenebantur, inclinante fortuna, omnes contra insurgunt. Cur enim peregrinum & advenam, quàm suos plùs ament? præsertim cùm redit ad suos fortuna; verbo dicendum. In externo vincenti, victoriæ lucra, gradatim, & quasi rependo veniunt, secùs unius prælii casus, nihil medium relinquit, inter summa, aut præcipitia, lucra fiunt per partes, amissio per totum, semper vincere oportet, vix tamen satis est, semel perdere, satis est ad ruinam. Suecus tùm Moschus, intra Poloniam injusti victores, suo casu, exemplum huic adstruant necesse veritati. Illud quoquè in considerationem venire debet, qualis illa gens, contra quam bellandum. Prout enim moribus, vestitu, religione, lingua, genio, dispar est, aut quò propiùs ad nostra accedit, eo faciliùs, aut secùs difficulter, eam occupare, partamvè retinere tibi statues. Faciliores idè sunt, intra Italiam, Gallicorum armorum, quàm Germanorum progressus, & belli lucra fideliora, quò illi propiùs, quàm isti, ad similitudinem genii, tùm linguæ Italæ accedunt; Hispanis deindè, adhuc supra Gallos, faventiores sunt parandæ Italiæ conatus, nam Hispanica gravitas, & Melancholia, genius item, studia, tùm lingua, màgis conveniunt cum Italis, Gallorum verò insolentia in subjectos, contemptus erga gentes alias, tùm inconstantia, intra Italiam exprobratur. Idè Neapolitanum regnum post Arragonios, (*Vide Francisci Guicciardini Historiam*) Ducatum Mediolanensem, tùm superiori retrò tempore, Siciliam, Galli non retinuère diu, cùm Hispanorum dominium, minùs ægrè ferant, ut rectè quispiam, Italiam, sepulchrum Gallorum vocet. Sed in alias gentes, ut quoquè ratio vadat; Suecorum arma intra Germaniam, efficaciùs agunt, & occupata tenent, dùm lingua Germana, habitus, genius gentis, religio passim non Catholica, cognata sunt Suecis, quàm dùm contra Poloniam itur, nam obstinatiùs à Polonis, & majore odio, in Suecos sibi per omnia dispares pugnatur, ut difficulter sibi disparium, recipiant superioritatem.

ritatem. Germanorum verò, & Suecorum inter se, suspensi sunt ictus, nec tam internecinum bellum. Prout moderno bello Polono Europæo, Suecorum ore, in confesso habetur, plures Suecos, quinquennio, intra Poloniam cecidisse, quàm triginta annis, intra Germaniam bellando. Insuper, minùs sanguinolenta nobis arma, & majores progressus Polonorum, in quosvis alios confinitimos, quàm contra Germanos (immò fideliora Provinciarum lucra) quòd màgis, lingua, vestitus, tùm Septemtrionale cœlum, differt ab Occiduo, vel Meridionali. Sed tandem, ut quæstioni finis apponatur, considerandum eunti bellatori in externam Provinciam, utrùm pro Republica populari, vel pro Monarchia, bellum geras, undè facile pro autoritate Monarchica, subsidia (licet in remotiora) à tergo submitti dùm velis, statim habeas, quod in statu populari, haud promptè habendum speres, cum populus, non tam facile à remoto, belli successus prosperos, adversofove pensat, & nisi plerumquè facit, dùm sub oculis metus domi, ac proindè juvandi necessitas, vel nolentibus adest. Genus deindè belli pensandum, defensivum nè, an offensivum geras? Conservare nè tua? an acquirere aliena petas. Dùm acquirere contendis, frustra domi torpeas, omnia audenti parata, si vires, si consilium, si *justa causa*, si commeatus, & insuper adest *occafio*. Rari potentiâ solâ, Provinciam subjugarunt, verùm promptius, qui defectum virium, virtutis, concordia, & qua parte, (hostem inter) advertendo, *pro tempore* dextrè usi sunt, in ejusdem ruinam; Vitiis hostium suppleturi, quæ sibi ad perfectionem defuere. Super hæc, natura externi belli, in trutinam vocanda, utrum in viciniora, an in terrarum longinqua, procul à domo eundum; longinquitas enim, aliam, quàm speramus, aut animo præconcepimus, rerum faciem adfert, propter commeatus, reiquè nummaria, immò apparatus armorum (præsertim in pulvere & globis, dùm consumuntur) defectum, fatalem discordiam suorum, incommoditates, tùm incognita locorum, Montium item, Sylvarum & Fluviorum propter impervios saltus, ferociam populorum, mutationem aëris, aquarum peregrinas cruditates, eoque morbos, hominum pestes & jumentorum, inopinatas pluvii, tùm gelidi cœli tempestates, item æstus, in-

interrupta à tergo, & planè desperata subsidia, capitum belli jacturam, virium distractionem in locorum præsidia, vincenda æquè ac victa, habendo suspecta, dùm nec victoria parta, ex malè affecto populo (ob diversitatem linguæ, morum & religionis, nec dùm rectè coälitos affectus per omnia) satis fida, clades verò, semper est, in longinquo periculosior. Quod màgis adhuc (nec enim omittendum) mirère, serpentium pericula, dein muscarum, aut culicunì stupenda vexa, præsertim in camporum desertis, peregrè tendentibus ferenda, velut quibusdam bellatorum, in barbaros moturis arma, minùs laboriosè ac periculosè contigit. Verbo dicam. Neesse considerandum, non màgis quæ ituro, permanfurovè, sed quæ redituro profunt. Quorum defectuum remedia, supra humanum consilium posita, ut ferè miraculis, velut pullus fortunæ, bellare præsumat, qui jactantè in bella longinqua properus, sine reciproca populorum fidelium, tùm fortalitorum (lineam communicationis, novi bellatores vocant) ex uno in aliud communicatione, per interrupta terrarum, procul à domo bellare studet. Homines novi, & advenæ, semper sunt populis suspecti, præsertim quos armis impetitur eunt; Est verò pro comperto, ut malos mores eorum, faciliùs feramus, boni alterius comparatione fortè pensaturi, cum quibus familiariùs dudùm sumus assuefacti, nec ideo facile ab iis divellimur. Nisi fortè mutationis studium, tædio præsentium, apertè invalescat. Hominum secùs incognitorum, tùm advenarum, ipsa novitas, immò virtutes suspectæ, & *pro fictis in tempus habentur*, etiamsi modestè victorià utantur, illud pro injuria reputatur, & inimicum videtur, quia vicerunt. Honesta etiam, novæ superioritatis confessio, suspectissima est, ipsa mutationis novitate, dùm ligari putamus, semper pejus aliquid, contra, imaginaturi, quos semel pertinuimus, aut ex incognito reveremur, antequam temporum lenta familiaritate, metus & suspicio deponatur, amor invalescat, occultæ inclinationes animorum pernoscantur, ex agnita probè virtute, & gratià morum; Immò, antiquorum dominorum, seu libertatis, rituumquè (quibus dudum assuefacti) memoria, sensim antequam desinat, in quæ, momento haud transfertur animus. Cujus incommoda belli, non faciliùs, quam à praxi historica,

storica, (expeditionis Hierosolimitanæ) videas, apud Paulum Æmilium libro IV. & V. *Historiarum Galliæ.*

Abfit deindè, ipsum Principem, in externa bella, ire suadeam, quocunque prætextu, sed commodiùs, per peritissimos ministrorum, bellum geret, ipse à tergo, de subsidiis commodiùs prospecturus, *nec relicturus locum, undè in omnia regimen, exemptus à casibus belli, procul à labore ipse, sed fructum messurus in quieto; secùs quid reliquum ad ruinam, aut quod aliud subsidium speretur? si Princeps cadat in externo, periculovè involvatur, nisi ut domi reliqua confundantur, cùm terror à remoto, major venit, omnia velut turbine commisturus.* Francisci primi Gallorum Regis intra Italiam ad *Ticinum*, unius prælii adversa fors, & captivatio, quanta intulerit incommoda, & pepererit multos in annos quæstiones Regno Galliæ, *Pauli Jovii, & Francisci Guicciardini Historias lege: Cùm Cæsar Carolus, è sede Majestatis non recedens, belliquè pericula securus à remoto spectans, sed per administratos Franciscum vincens, titulo victoris uteretur, edquè altiùs, ad opinionem hominum, velut majora, & expeditiùs facturus ipse, si præsens adfuisset, vim fortunamquè Principatus, absens modo à longè ostentans, minoribus periculis non immixtus, & majoribus non defuturus.*

Hinc rationem excutere placet. Quare miles (seu quivis alius) dùm in externam venit Provinciam, animosior, tùm acceptior plerumquè, quàm forsàn est domi? Duplici fit causâ, eorum primò, ad quos ventum est; Dùm enim naturalitèr, novorum homines sunt cupidiores, major in ignotas personas, fertur admiratio; Obvia nondùm cognitæ amicitæ irritamenta, in præsens dantur, nulla verò trahitur (hinc, illinc) ex antecesso offensa, vel actorum, natalitiorumvè exprobratur censura, ut homines advenæ, aliàs obscuro loco nati multùm æstimentur per ignorantiam, ac vicissim ipsi, ignotos, effusiore prosequantur amicitia, edquè justè mereantur æstimari. Deindè fit, parte ex altera, cùm faciliora domi subsidia sperantur, quidvis agentibus, aut in adversis, faciliùs se offert, non in ignoto effugium, tùm spes, non in se solo tantùm, *sed in aliquo reponitur, facile remittit animus inter suos, nec se colligit, aliàs in externo, ipsa necessitate armatur.*

Rem planè cognatam, suggerit Tacitus: *Propinqua Cremonensium mania, quò pius spei ad effugium, eò minùs ad resistendum animi dabant.* Placet adhuc causa, quia domi, per respectus personarum, aut per fiduciam, immò per notitiam, disgregatur (eòquè præpeditur) virtus, extra verò, nullius opis conscia, seipsam recolligit, & fortius agit. Quò magis exteri, ignotas personas mirantur, eò magis accendunt animum ad altiora, naturale autem hominis animo, ignotioribus velle innotescere. Inter nostros cum versamur, multa (remissius agendo) dissimulamur, multa in aliud tempus rejicimus, non enim sic tempore stringimur. Insuper, inter notos, cum virtutes nostræ notæ, etiam aliqui defectus, ac ipsa vitia (vel cognatorum nostrorum, pro quibus non raro erubescere necessum) non ignota, si laudantur illæ, hæc itidem obijciuntur in reprehensionem, ut sæpè confundamur. Immo inter ignotos, antea vita (sæpè dico) ignota est, illud modo in oculos incurrit, quod in præsens laude dignum habetur; Virtus dictum. *Omne ignotum esse pro magnifico;* eòquè sacra pagina collimat: *Nemò Propheta acceptus in Patria sua; Et Genesis Cap. XII. Dixit autem Dominus ad Abraham, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & benedicam tibi, & Magnificabo nomen tuum.*

Pedites sunt maximè bello opportuni, idèquè ab his bellum apparandum, si rectè rebus provisum velis. Verùm in armandis peditibus, natura sclopetorum, noscenda Duci. Fistulæ quæ accenduntur elychnio, seu decocto fune, accommodatissimæ apertis defensionibus, & promptuariæ pugnæ, ac proindè (si dicere licet) *præliorum furia*, non aliæ magis serviunt. Lentis verò congressibus (ubi non quàm crebro, sed quàm certiore ictu exploditur, pensandum) fistulæ accommodatiores, quæ filice provocant ignem, idèquè defendendis munimentis, aut oppugnandis, maximè usui, dum commodius, per minutissima foramina exeruntur, exquisitiùs collimantur, nec inani terrore explosæ, feriunt, nequè sunt impedimento, inter fossas & arbusta, sensim per occulta adrepentibus, in certitudinem ictus, diutiùs intentis, ut ab eo, certâ experientiâ sit probatum, illas fistulas, apertis congressibus, has defendendo & oppugnando vallo, esse maximè utiles. Adde. Tractu obsidionis, & continuo ignis usu, facilem

cilem elychniorum fieri defectum, silicis promptiorem copiam haberi, etiam immò, diuturniorem.

Haud tuta sui defensio, nisi offendere pares; Offensivè agendo, simul tua defendis, simul hostem arces; Nuda sui defensio, propiùs metum est, non obviat hosti, sed illum expectat, non infert ictum, sed excipit ipsa, cujus energiam explicat rectissimè proverbium Polonum, *Nienszytko sie skladac, trzeba czasem przyciçq.* Sic obsessis, dum sua munimenta securitati sunt, etiam excursio in hostem prodest. Sic, per acies, aperto campo bellanti, non declinare solùm adversam potentiam, aut in securo castris subsistere juvat, sed insperatum hostem à tergo, tum à lateribus carpere, & per insidias militares aggredi, in rem valet; Nec intra sua expectando, verùm procurrendo in hosticum, damna & terrorem inferre proderit.

Quamdiu eques non militabat sine hasta, Germanorum bella, lusus nobis erant, quamdiu non sine ^a scuto, Scytharum irridebatur arcus, & assaultandi velocitas, nunc, dum levius pugnamus, leviores metimus bellorum fructus; lege majorum gesta, & fateare, immò defectum armorum, ante bellum corrige, si vis in bello vincere. Nec omiserim, nobile Poloni militis dictum. Cum Vladislaus Jagiello Rex, bello contra Ordinem Theutonicum (*Cruciferos vulgò*) visis in acie multis supra opinionem Germanorum signis, fortè de suorum Polonorum paucitate dubitaret, Regem affatus. *Rex; hostes non vereare, vel si cælum super ruat, dubitafnè hastarum nostrarum cuspidibus, appensum & sustentum iri.* Hæc animando Regi, generosè magis & opportunè, pro conscientia virtutis, quàm superbè protulit, nam *DEI. Matrisquè Virginis nomine invocato.*, hostem multitudine tumentem, (propè enim centum millia equitum, peditumquè, in aciem eduxerant) fortitè aggressi, prælio profligarunt & bello.

Huc pertinet, nec idè addere omittam, reprimendis Tartarorum incurfibus (qui prædonum more nostra invadunt) *quærendos* potius in sua *Taurica* & sedibus, quàm ab illis defensivè, continuo metu, majorequè periculo, ut caveatur domi, *faciendus potiùs, quàm habendus metus est.* Dum verò in apertis ipsi manent, vagorum magis, quàm habitatorum nomine, nullas arces, aut urbes mu-
nitas

nitas incolentes, facilius aggrediari debellandos, facta conjunctione armorum, cum Moschorum gente opportunissima fitu, societate periculi, exequendi mediis, ac necessitate, huic faciei expugnandæ barbarorum. Munitis ergo castris per campestria procedendo, opportuniora regionis loca, virium propter communicationem insidendo præfidiis Boristhene subministrando com meatum, Hypanovè (vulgò *Boh*) fluviis, saltus deinde, fontiumquè scaturigines (qui rariùs in camporum desertis, versus Scythiam visuntur) levibus fortalitiis muniendo: Aciem hastato pedite, & tormentis firmando, nisi pro sua commoditate, non pro hostium arbitrio prælium committendo, cavendo priùs, quàm audendo. Demùm, penes justitiam armorum, openquè *DEI*, frenum imponetur, barbaræ indomitæquè genti, & reprimetur invadendi ausus, tum insolentia. Sic Moschi olim, Tartarorum incurfibus, periculose obnoxii, diuquè per *defensivum*, haud securi, versis maturo consilio, in *offensivum* bellum armis, non solùm arcuere insolentis Scythicæ gentis invasionem, verùm aliquot provincias, *Astrachanensem*, *Casjanensem*, aliasque, sibi fecerunt tributarias. Insuper si vis offensiva, & aggressio non placeat, deductis in ea loca Polonorum coloniis, aliquod militare collegium & societatem, instituere præstaret, cum donatione terræ & agrorum, sub titulo *Marianorum Equitum* contra infideles. Suffecturum verò, nonnulli putant, ritæ defensionis, si ripæ & insulæ, circa inferiora Boristhenis, quæ ex Thaurica Scythiis transitus est, continuis fortalitiis, coloniis, & milite muni rentur.

Bellum & militia, quæstui nunc passim habetur, in artem ampliandæ fortunæ, ac unicum pinguiter vivendi medium, versa, cum antè haberetur, ut exercitium virtutis, materies gloriæ, & adipiscendæ pacis, tum requietis medium. Pax ideò, armis & impensa, promptius quærebatur & habebatur, nunc artes pacis, obtenduntur in speciem, ut trahendo bello sufficiamus, dum turbæ in quæstu, quiescere damno habetur. Verbo dicam; Malè agitur cum Republica, nec diu subsistere potest, ubi fructus pacis, in solam commoditatem bellandi, artes belli, vertuntur in artes acquirendi, dum togati (occasione tributorum subsidio belli)

per

per quæsturas ærarii, tum commissionum ministeria, viri militares, per stativa, & erroneos per Provinciam expilandis colonis discursus, sibi quisquè trahit partem; Sic Respublica, velut per licita spolia, & concessum habendi medium (nè dicam latrocinium) membratim distrahitur, & tandem nexu dissoluto, exfanguis ruit, singuli aliquid ex ea, per illicita carpere, dum quærunt, omnes totam, sequè necesse perdunt. Quam internam depravatorum civium causam, plus obesse parandæ paci, & restituendæ in melius Reipublicæ, quàm externo quæ paratur ab hoste. Nec priùs eo malo, trahendi non gerendi belli, laborare cœpit Polonia, quàm externam militiam passim numerosam, legionum sub nomine, dum induximus; Ordo militiæ pedestris, mihi placeat, sed non gregarius, & Præfecti externi, non habitus, non invertendis legionariorum stipendiis, & (mille Præfectorum per artes) expilandæ Provinciæ, exterorum modus. Sic enim, ars bellandi, versa in artem corradendi. Quoâdusquè, Polona militia prævalebat, dum ingenuo equite (hastato præsertim) bellabatur, & Optimates, nondum gustato lucri odore, præesse hastatorum turmis cum honore, quàm legionariis cum quæstu malebant, promptiori consilio & viribus, expediebantur bella, quærebat pax & habebatur, Nobilis pubes Polona, exercitii loco, habebat bellum & castra, non ut vivendi (multòquè minus ditescendi) exindè quæreret modum. Post emerita stipendia, fructum gloriæ, non loculos, domum reportatura, immò sua potiùs, honestæ armorum æmulationi, & decori impensura, quàm ut rapere aliena præsumeret. Tamen in externa, diutinavè bella, miles ferè accommodatior, cui rara domus, & ars vivendi, cui solis in armis est; Non enim tædio belli, facilè revocatur, armis intentus, aut penatium distrahitur memoriâ.

Magnæ Respublicæ & Imperia, in errorem impingunt, dum pro magnitudine, tum fiduciâ potentiæ, non prospiciunt maturè, verùm spernunt pericula minutiora, quæ neglecta, in grandius excrescunt malum. Nemini magnitudo sua (nihil aut negligentius agenti) suffecit in securitatem, immò magnæ calamitatis, sæpè causa fuit & initium, magna ex felicitate securitas, ut per eam et

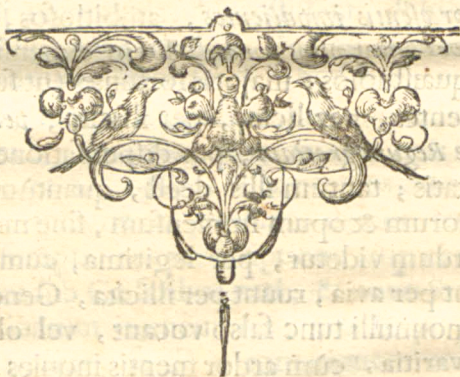
conficerentur, quæ contempserè incauti. Minores aliàs, quibus ex parvitate, cum deest potentia, suppleant ingenio, vigilantia, colligationibus foederum, occasione, inventis militaribus, velocitate, præventionem, diversionem, activitate, exercitio, nonnunquam audenti desperatione, ut causa potentia sit, ipsa impotentia, vel necessitas, eoque potentioribus formidabiles fiant. Nihil igitur, tutò spernitur, quod spreveris, valentiùs negligentia faciet. Ex eodem fonte, obiter (ut aliàs recta soleo) dicere si licet. Libertatem Rerumpublicarum, zelosiùs, immò cautiùs, à populis manu teneri, quoàdusquè in parvis est, nec summo subsistit gradu, immatura. Inquam, dum pro imperfecta, nec sibi adhuc fidenti, curiosiùs laborant populi, advertunt operosè, obviant, modicas inclinationes cavent, faciliùs casuram metuentes, quò imperfectior illa: Nam ferè metus vel parvitas, causat providentiam, remquè compensat cautione, vel diligentia. Prout præsumptio securitatis, fiduciam parit, & opportunorum contemptum, eoque mater est negligentia, tum lapsus. Vel si fortè fiat Cives, in tempus animis, studiisque non cohærentes, ad est promptè causa ex impotentia, necessaria unionis & diligentia, velut tot exempla, tulit olim vetus Græcia, Roma, Polonia. Dum vero in summo steterit libertas, quasi nihil desit in majus stabilenda, pleraquè proficua intermittunt populi, periculosa contemnunt, eoque per inania securi, & levi rerum imagine elusi, emersura libertatis damna, non prævident, nec advertunt; Ut eveniat, velut benè valentibus & sanis, quibus, conservatio sanitatis, & vitatio emersuri corrupti, sæpè neglectui est, sæpè medicorum cautio, in noxios cibos irrisui, secus ægrotis, depulsio morbi, prout præsentis in sensu, etiam est in ardentiore cura convalescendi, sic ferè, præsentis mala servitutis, propulsanda, faciliè persuaseris, conservationem secus libertatis, tum affuturi mala damni, pauci ingenuorum capiunt, & in cassum, coram ignavis disceptant, iis præsertim, quos longa pax, ad inertiam, & otii dulcedo, dein luxus, emolliverunt, ut malint per ignaviam, non credere periculo venienti, meliorumquè civium cautelis, spem tum fiduciam sibi adstruentes affectatè, quam ut necesse habeant, subire laborem, aut impensam, obviando, dum crediderint.

derint. Undè facilè inclinatur libertas ; Ut ferè difficiliùs fit, eripere imperfectam, aut præpedire crescentem, quàm illi infidiari, ad imumquè detrahere, cùm ex integro adoleverit, eòquè incautam, & sui negligentem ; Quasi ad summam libertatem (nihil agentibus) sufficiat, habere legem, & vocari liberum, *cùm lex, non sit libertas, sed nisi normam, & initium libertatis habet.* Ætas Rerumpublicarum, ætatis hominum est in similitudinem ; errores juvenum, in meliùs promptè flexeris, aut vegetis ingenii, tùm corporis valore pensaveris, senes inveteratæ malitiæ, dùm nisi graviùs errant, difficilè affurgunt, sibi & aliis graves, tardi ac morosi, undè facilè contemnuntur, præsertim dùm vis ac ætas, in occiduo : Sic ferè fit, dùm consenuit civitatis vigor. Roma, probandæ rei, sufficiat in exemplum. Pulsis enim Tarquiniis, studiosius pro libertate habenda, quoãdusquè erat in crescenti, tùm pro retinenda, cautiùs laboravit (ut Brutus Consulum primus, filios suos, studio Tarquiniorum revocandorum captos, in gratiam Patriæ, addixerit morti) quàm non fecit post Cæsarem, dùm libertas maturuerat, nihilquè ad augendam, sed multùm ad conservandam desideraretur, dùm inquam, summo gradu subsistens, sibi nimium fideret, incauta. Prout è converso, faciliùs erat Augusto, Tiberio, cæterisque Julii successoribus, supplantatâ Republicâ continuare Tyrannidem, quàm Tarquiniis recuperare amissam, nam post Tarquinos, populus nondum satur libertatis, sed veriùs experiendæ ulteriori, novo dulcore irritatus, tunc primum in voto crescendæ steterat, habendamquè tùm retinendam præcuperet : Aut factum fortè, ob causam, quia *Materia* Republicæ (populus id est) nondum erat sub Tarquiniis *corrupta*, vivente verò Cæsare, forma libertatis & legum, cùm esset perfectissima, sed recipiendam ad formam, erat materia corrupta (ob magnificam libertatem, opes exsuperantes, insolentiam, fractos luxu & otii dulcedine, vel emollitos animos, nec idèò generosi ausus capaces, dein propter ambitiosam æmulationem, mutuos dissensus, avaritiam, ob idquè Tyrannorum in-obsequia promptitudinem, dùm præsertim aderat erga impromptos, præsens ex delatoribus metus, ac deniquè privatæ rei propter studium, rei verò publicæ, velut alienæ incuriam) erat inquam materia

corruptissima; nec idèd semel everfa libertas, revixit. Auxit præ-
 terea, cursum captæ Tyrannidis, domus Cæsarum, & succes-
 sionis occultum fatum, dum post Julium, successor Augustus,
 Princeps non omninò improbandus, *Populum annonâ, militem do-
 nis, cunctos dulcedine otii pellexit*, dùm tales reliquos Principes,
 fortè speraret Roma, facilè præsentium turbarum odio, unius
 Principis ductu, quietè regi, quàm inter collisiones potentium,
 & bellorum civilium pericula, sub nomine Reipublicæ, vivere in
 post maluit. Quodsi immediatè post Julium, tristitia & dissimu-
 latione suspectus Tiberius, dein Caligula, tum Claudius, ac Ne-
 ro, velut per gradus ascendentes, apertiores Tyranni, in exacer-
 bationem populi movendam successissent, dubiò procul, ante-
 quam desuetudo libertatis invaluit, jugum maturè depulisset Ro-
 ma, assertura pristinam libertatem. Sed fata, mutatura sortem,
 velut è condicò, longo Augusti imperio, paravit Cæsarum do-
 mui auctoritatem & clientelas; dùm quantò quis in placita Princi-
 pum servitio promptior, opibus & honoribus extollerentur, & su-
 per hæc aderant, spes novæ plurium; deindè seniores cordatio-
 rum, morte absumpti, aut proscriptione cùm cecidissent, junio-
 res post libertatem sub Cæsaribus nati, & novo Statui, tum rebus
 affuefacti, pristinarum immemores, *tuta & præsentia, quàm ve-
 tera & periculosa mallent*, facilè in mutationem concesserunt, nec
 proindè de restituenda libertate, ultra cogitatum, prævalescenti-
 bus corruptis civibus, suprâ meliores. Aliter longè factum sub
 Tarquiniis, aut post Tarquinius (nec enim repetiisse obsit) dùm
 quivis civium, agens primitiâ, nec corrupta virtute, intra modi-
 cam sortem, intraquè non ambitiosam æqualitatem, compositos
 spiritus, & animos facilè gerebat, *sorte sua non ægrè contentus*,
 altioris fortunæ vel ignarus, vel *minus cupidus*. Non erat probro
 modicus ager, infrequens servorum & rarior turba, mensa tum
 potio, per obvia domestica parabilis, nec à longè quæsitâ vestis,
 aut tapes, deerat vivendi superbia, & mollis luxus, vel transma-
 rina morum lascivia, sed leves impensas, modicum aptè sustenta-
 bat patrimonium, eoquè præjudicio libertatis, non petebatur
 per obliqua spes crescendi. Non adoleverat novitio in populo,
ambitio, tum avaritia, nemo alterum voto præcurrere parabat,
 nemo

nemò supplere per obliqua , per virtutem quæ deerant , studebat ; non emebantur aliena studia , nec sua vendebantur , publici boni , non privati , invaluerat cura , privatum serviebat publico , edquè publicum , dominabatur facîle privato . Non reputabatur pro injuria , dùm non acquirerentur bona majora , sed ducebatur fortunæ loco , si antiqua modica , sibi non eriperentur , verùm conservarentur diu ; Nesciebatur amplius , nisi *virtus , ager , gladius & libertas* ; Undè respectus privati , secundo loco ponebatur , sed procurabatur inter prima , publicum bonum & securitas . Intuere nostram Poloniam , considera Provincias & Palatinatus , ubi ditiores elatiore sive habentur cives , eosdemmet videbis insolescere ingeniis , *sortis præsentis impatientes* , ambitiosos , bonos *politicos potius* , quàm *cives* , aut *viros bonos* . Dein expensivos , luxui accommodatos , quæstuosos , majoris fortunæ (ut superbis suppetat impensis) appetentes , per licita , per illicita , *per quæsturas , per aucupandam aula Regum gratiam* , per dispensationem , (immò per jacturam) libertatis ; tantum illis deest , quantum cupiunt , cupiunt verò , honorum & opum immensum , sine modo , sine mensura , & quia tardum videtur , per legitima , cumquè virtute honesta , properant per avia , ruunt per illicita ; Generositatem mentis , in altiora , nonnulli tunc falsò vocant , vel obtundunt , cum ambitio , cum avaritia , cum ardor mentis iniquies , aut ferocia invalescit ; Undè disgregati cives animis & studiis , non uniti , nec cohærentes , ex æmulatione primùm diffidentiâ laborant , mox factionibus , odiisque mutuis proscinduntur , *faciles occupantibus* , & *publicorum incuriosi* ; Secùs ubi mediocres nobilitatis opes (modò , nè plenè ad inopiam , & vexam generosæ mentis , sint accisæ) magis de non perdendo modico , timetur , cui conservando , nisi publica securitas prodest , hæc verò , valere non potest , quàm sub nomine publicæ libertatis , idèdquè illa , majore zelo procuratur , dùm quæquè momenta imminentis ruinæ pensantur , præcaventur , præsertim cum adest , ingeniorum rectitudo , tum modestia . Addam , Vulgus , seu civium minores , propiùs sunt impetum & ferociam , quæ stabiliendis rebus , contra astutos & validos , sola nonnunquam potest ; modò adsit Dux & occasio , facîle sunt expediti , nec mollioribus Politicorum respectibus cir-

cumceffi. Manu sæpè agere præcupiunt, quia suaviorum, aut ignari, aut nullam spem habent, ideòquè non faciliè eluduntur. Deindè, necessitate & similitudine uniuntur familiariùs, faciliores regendo, cùm disgregatis, nulla subsistendi adest ratio, pro parvitate, vel declinandi modus. Utinam (faxit DEUS) Polonorum libertas, cauta sibi sit, nequè momenta rerum negligat, nimiùm magnitudini confisa, & negligenter secuta, undè per insensibilia involvatur. Sed ut quid misceam togata, cum militaribus? Res belli continuaturus, *ad Quarium Punctum Militarium venio.*

PUNCTUM QUARTUM.

De itinere Exercitus.

S Altum transiturus, mittes partem copiarum, explorando, præoccupandoque itineri, utroque latere, quo ingrederis, aut quod egrediendum tibi est.

Celeritas, valet pro potentia.

Alio iturus, aliud iter simulabis, contrariam famam missurus, immò primum iter, à recto deflectes, in illusionem.

Naves portatoriæ ex ligno, vel corio, in promptu habebuntur, ad pontes fabricandos.

Pauca impedimenta sint, potiùs equis deportanda, dùm potes, quàm curribus, pro agilitate.

Stricto vallium aut Sylvarum in transitu, igne impeditur hostis, nè veniat, vel nè te sequatur.

Septum currule (aliàs *carrago*) optimum in receptu, vel progressu, per campestria.

Lentè in speciem procedes cum exercitu, ut hostis contemnat tarditatem, immò famam & causas necessariæ tarditatis, sparges, obtento ab morbo, vel aliqua difficultate, quò magis imponas, dein addes velocitatem, ut inopinatò aggrediaris hostem.

Alibi ignes excitabis, alibi castra pones, in elusionem, idque cum propè hostem accedis.

Præmittes paucos equites, tumultum nocturnum, aut ignes, hostium in conspectu, ad terrorem tui adventus excitaturos, ut moreris hostem adventantem.

Cum Præfecto metandorum castrorum, mensuratores præmittendi, locum castris anticipaturi. Quos sequantur, aliquot centeni fossorum, per sua munia divisi, loco castris regulatè adinvento, operas *S. R. T. N.* ad quatuor portas excitaturi (*vide figuram ponendorum castrorum, puncto V.*) vel prout Præfecto videbitur, sub quorum præsidio, superpositis peditibus & tormentis, reliqua circumvallatio, expediatur, & miles per tabernacula, pabulatumque, securiùs discurrat.

Com-

Complanatores viarum, cum securibus, ligonibus, præcedant exercitum.

Per vada, saltus, dum transitur, uniuscujusquè turmæ stabit Præfectus, donec sui transeant, immò ipse Dux.

Fortiores vigilias, posteriores suaserim, quàm anteriores; non tam enim terret periculum, quod ab aduerso venit, quàm quod à tergo.

Nè grave militi sit, muniendorum onus castrorum, (non enim sine vallo & munitione, prudentem apud Ducem, ipsa pernoctatio transmittenda, seruandæ disciplinæ militari, & cautioni.) Singulas equitum peditumquè cohortes, per partes divides, ut altera pars, una die, altera sequenti, tertia itidem, castris muniendis succedat, atquè sic deinceps. Quo seruato ordine, vitabit miles lassitudinem, & alacrius insistet, ex ordine debito operi, per intervalla quieturus. Habebis verò plures fossorum Præfectos, qui munitioni præsent, cuiquè partem castrorum commissurus muniendam, & in post curandam, unus enim non sufficiat operi.

Itinerando per hosticum, aciem extra non exeat miles, ne cadat in insidias.

Per loca incognita, duc exercitum, obvios colonos intercepturus, nè fama adventus, hosti pateat.

Triplici agmine duc exercitum, pro tutiori commeatu, & expeditiori via, uno duobusvè milliaribus ab invicem distanti. Peditatus & gravis armatura, medio ducantur agmine, Equites sint à lateribus, necessitate superveniente, quò commodiùs in medium contrahantur. Constare verò debet cuiquè lateri, quo loco agmen medium pransurum aut pernoctaturum; Ipse Dux, cum medio procedet agmine, ut faciliùs imperium sit in latera. Talitèr veniens exercitus, majorem secùm ducit terrorem, & faciliorem habet annonam. Tamen, cum propiùs hostem ventum, tutiùs ut conjuncto agmine procedatur.

Per Civitates transiturus, aut in illis moraturus, præmittes, cellas vinarias qui occupabunt, vasa dissecturi, nè inebrientur tui. Vel custodias portis superpones.

Priùs miles egrediatur è castris, quàm currus, ut stante acie instructa, currus exeant. Cum verò ad stationem nocturnam ventum,

tum, currus primò ingradientur, postea miles. Suaferim idèd dari priùs aciei signum, quàm curruum.

Lixæ anteriorum curruum, ac stationem fecerint, opportunas fossas defensionis castrorum excitabunt, quod ductoribus impedimentorum injungetur.

Non longa, nequè lata nimis procedes acie, ut ultimi primis, & utræquè alæ, sibi è proximo succurrant.

Impedimenta, media in acie sint, suaferim verò præcedant per tutiora.

Sylvas transiturus, præmittes speculatores, cum operariis, dilatandis viis, succidendis arboribus. Deindè excitato munimento, præsidia superpones, Sylvæ ingressu, egressuquè, tum in medio, si longo transeundum tractu: Si verò certus metus, ab hoste insidiant, reciproca præsidia peditum, ad unius bombardæ jactum, superpones, nequè ingredieris saltum, antequam transitus & latera, præsidiiis muniatur. Tutius tibi, aliquot diebus immorari operi, quàm ut festinando pericliteris. Ea verò præsidia, Sylvæ ab ingressu inchoabuntur, consequentèr ulterius (unum post aliud) promovenda, donec usquè egressus muniatur.

Primi transeuntes, ultimos post saltum expectabunt, ut acies formetur.

Equites, suspectas Sylvas transaturi, equis in medium acceptis, pedites ipsi procedant, latera cum longioribus sclopetis, in defensionem cincturi.

Aliquo munito loco, impedimenta minùs necessaria, relinquuntur.

Si fieri potest, unius diei comestionem, viris & equis, secum ferat miles, magno bellandi arcano.

Impedimenta, præter alios minores, Generalem Præfectum, aptum regendo habebunt.

Non longo agmine ibunt impedimenta, & currus, sed potiùs denso.

Movente se exercitu, egredientur cohortes maturè, anteriùs posteriusquè, à dextro cornu & sinistro, seriatim, utroquè viæ latere disponendæ (*vide tabulam universalis aciei: Lib. 2. Puncto 1.*) ambulatoriis vigiliis hostem observaturæ, nec remotiùs ut procedant, quàm sub aspectu castrorum, haberi ut possint. Dùm verò

ad nocturnam stationem ventum, non cedant loco, antequam novæ cohortes, ea in loca submittantur; Cui rei, ultra Generalem vigiliam Præfectum, *quatuor* minores habendi, qui anteriores, qui posteriores, dextri lateris, qui sinistri vigiles, die noctequè observabunt, immò quatuor habendi diurni, nocturni alii, quò magis operi sufficiant indefessi.

Non satis, vigilibus exercitum muniri, & castra, sed equites velitatores, omnes in partes, uno milliari circum, dimittendi, qui per valles & arbuta, observabunt insidias, Præfectis vigiliam denuntiaturi, tum hi castris, ac ipsi Duci.

Cùm ad stationem venerit agmen, Dux ipse, tota prius castra obequitet, omnes partes visurus, an quid fieri possit in melius. Tum ipse postremò, castra ingrediatur.

Ruricolæ in hostili terra, si benignius habeantur, produnt omnia sua, vias compendiosas monstraturi; Idem, injuria illis non inferatur, sed permittes, terram liberiùs ut colant, undè tibi sufficiat annona, bellaturo, seu redituro. Immò sparges in vulgus, non agricolarum interneccionem peti, sed Dominorum injusta dominia, quò magis tibi vulgus adhæreat; Arma suppeditabis volentibus, & in partem belli adscisces, si præsertim spem prædæ, ex facili objicias.

Transiturus penes munitionem hostilem, Præfectum cum turmis constitues, qui excursiones in tuos prohibeat.

Strictas & periculosas valles transiturus, superiora montium, præfidiis pedestribus, præoccupabis.

Potius in campo, quàm ad vicos pernoctandum.

Glacies fragilis, asseribus tum sepibus supersternenda, vel (stramine subjecto) aquâ superfundetur, quò faciliùs concresecat & congelet, transitui parando.

Aliquot turmæ, à lateribus aciei procedant, ad repentinum tumultum paratæ.

Aliò ingrediaris terram hostilem, atquè aliò egrediaris, pro commeatus expeditiori commoditate.

Impedimenta, anteriores vigilias non præcedant, nequè posteriores sequantur.

In modum dispositæ aciei, subsistant castra ad pernoctandum, nemo-

nemoribus, vallibus, paludibus, pedites objiciantur, campo equites opponantur, intermissis non rarò peditibus hastatis, ad excipiendum primum impetum.

Præter excubitores, fortes equitum vigiliæ cogendæ extra castra, unius atquè alterius legionis robore, ut interim milites, ex itinere lassî, tutò sua in castris disponant, nequè repentino tumultu turbentur.

Saltum transiturus (nè impediaris) alio itinere profectiorem simulabis, interim addes, proximè saltum, velocitatem.

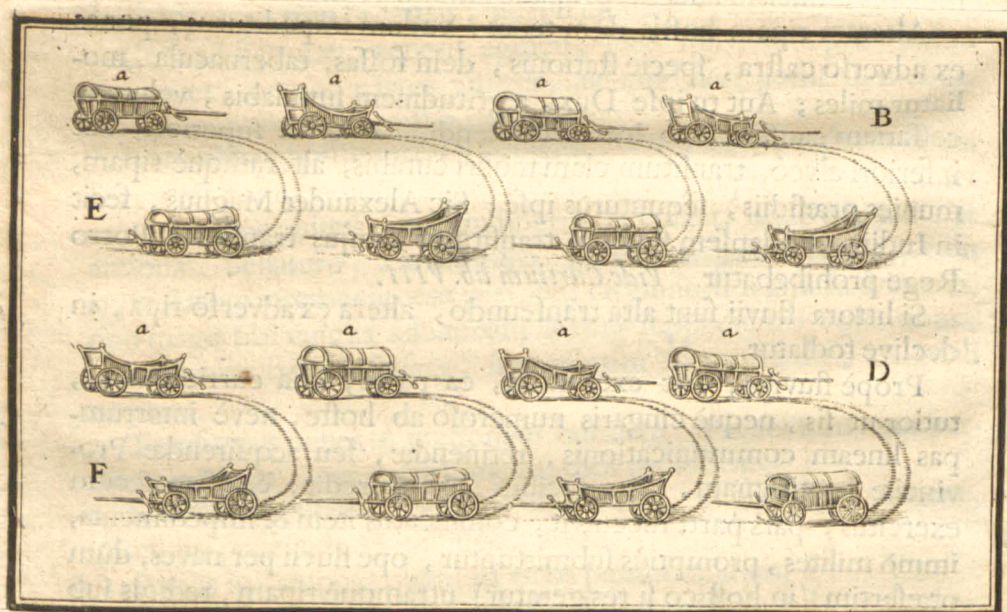
Alteram ripam hostis dùm tenet, vadum impediturus, pones ex adverso castra, specie stationis, dein fossas, tabernacula, molitur miles; Aut tu ipse Dux, ægritudinem simulabis, velut necessariam causam, eo loco subsistendi. Interim superiori, aut inferiori alveo, transitum clam moliri curabis, alteramquè ripam, munies præsiidiis, sequuturus ipse; Sic Alexander Magnus, fecit in Indiis, Hidapsen fluvium transiturus, cujus transitu à Porro Rege prohibebatur. *Vide Curtium lib. VIII.*

Si littora fluvii sunt alta transeundo, altera ex adverso ripa, in declive fodiat.

Propè fluvios, duc exercitum, ea parte, qua currit fluvius, tutior ut sis, nequè cingaris numero ab hoste, nequè interrumpas lineam communicationis, retinendæ, seu acquirendæ Provinciæ, aptissimam, dùm faciliùs, intrat redit, confert secum exercitus, pars parti succurrit, commeatus item & impedimenta, immò milites, promptiùs submittantur, ope fluvii per naves, dùm præsertim (in hostico si res geratur) utramquè ripam, redigis sub potestatem, undè simul dividis Provinciam, & hostium subsidia, nè conferant, *quod consilium, magni arcani loco habebis.* Sic noster Joannes Tarnouskius, (teste Paulo Jovio) Ferdinando I. Imperatori, in Hungariam contra Turcas ituro, suavit, ut conflicturus, seu castra metaturus, ripam Danubii propè subsisteret, nec unquam abscederet, specie fugæ licet eliceretur, nisi ab hostili numero equitatu, cingi vellet opprimendus, aut per incessionem viarum, usu commeatus, tum libertate campi privandus. Cujus beneficio consilii, exercitus Ferdinandi, si non victor, tamen integer reductus, aliquoties antè, periculum cum adiiisset.

Medium castrorum, fortibus excubiis equitum, peditumquè munies, repentino tumultui vitando.

Carrago, in hanc, illamvè partem, facilè vertitur, si non tota sui mole, sed quisquè currus suo loco, omnesquè simul torqueantur, aut vertantur, quo acies vertenda, *velut vides in sub-*

jecta figura. Ordines sunt duo curruum *a. a. a.* tendentes suis equis & temonibus, versus *B. D.* anteriorem partem, quos vertere opus habeo ad partem posteriorem in *E. F.* Quisquè currus torqueatur, suo loco, velut per puncta denotatum vides, tunc omnes suis temonibus obvertentur, ad *E. F.* partem posteriorem. Et sic per omnia, seu ad sinistram, seu dextram, carrago vertenda, mo-

dò periti pedestrium Præfectorum, regendis curribus, *ante, post,* adhibeantur, tùm ipsi vectores exercentur maturè, obvertendæ carragini. Super hæc, separati viri, penes quemquè currum habebuntur, posteriorem partem qui tollant, reposituri in partem, ut commodiùs, anteriores rotæ cum temone, quò velis vertantur.

Mane, non educes exercitum, antequam nebula subsideat.

Præcavebis de insidiis itineris, etsi re vera futuras nescias, sic cautiore tuos reddes, nè discurrant, nè fluxis ordinibus, incautiùs incedant, periclitaturi.

Dùm viæ signum datur, non sparsim exhibunt legiones, verùm ad signum Prætorium, convenient, ut acies formetur.

Tertiâ ante occasum horâ, in loco pernoctationis subsistes, ut habeat miles tempus, pabuli quærendi, tabernacula erigendi, equos potandi, erroneos in itinere quærendi.

Subsistente exercitu, non pro libitu pabulatores discurrant, certo sub præsidio, non sparsim pabulaturi, nè fortè ab insidiatoribus intercipientur. Immodò, tutum fuerit, veteranorum aliquem, pabulationi præficere, ordini servando. Nec alia ratione, immodestia calonum in prædas, cohiberi poterit, quàm si discurre pro libitu non liceat.

Apparatus bellicus, non cum impedimentis, sed medias inter legiones pedestres, vehatur.

Quamquè peditum legionem, in itinere, seu in acie, currus sequantur, cum pulvere nitrato, globis, securibus, ligonibus, & rutris, nè dùm opus derepentè, hæc quærantur. Immodò, ex iisdem curribus, carraginem formabis in necessitate.

Itinerante exercitu, modò in primis, modò in postremis, sæpe in mediò, Dux adsit, ut ordinum ductores, vereantur negligentia notari, præsentem ab Duce.

Potiùs circum urbem, quàm per urbem, ducatur exercitus, portas idè præsidii occupabis, nè milites occultentur, domos invasuri.

Cum metatore castrorum, Generalis Magister vigiliam præcedat exercitum. Dùm ille locum castris designat, hic interim loca vigiliis ponendis apta, perlustrabit, valles, vicos, paludes observaturus & arbusta.

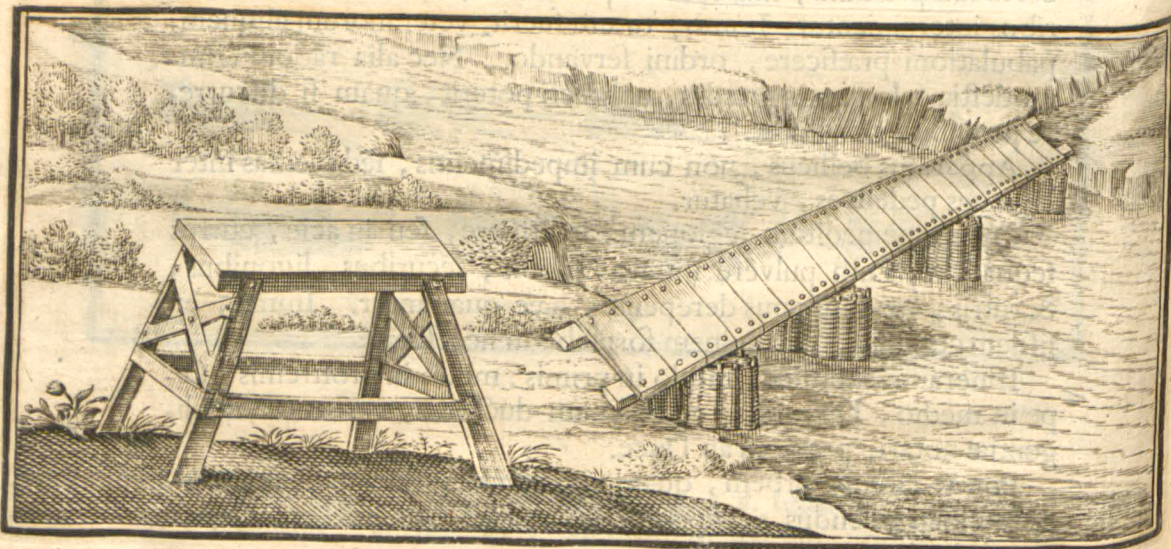
Seu pransurus, seu pernoctaturus, in formam aciei castra ponas, quem quisquè locum in pugnando, etiam quiescendo occupabit; Sed hoc in pedite; In equite aliter, penes quamquè stationem, sit locus vacuus, aut intercapedo, quam oborto tumultu, in formam aciei, turmatim subsistens, occupabit.

Post saltum potiùs, quàm ante saltum quiesce.

Propè Sylvas & aquas, locum castris deliges, pro commoditate; In cornibus verò castrorum, currus dispones, interclusis peditibus sclopetariis, & tormentis in defensam.

Cum magno strepitu, atquè famâ, procedes cum exercitu, interim tacitò, submitte dæ cohortes, ad circumveniendum hostem.

Pons, commodè fabricatur, super vacua dolia, tùm super publicas, vel super fasces, aptissimè verò, super *corbes* lapidibus

fartos; (ut facilius mergantur, hæreantquè fundo) Quos sepibus
colli-

colligatis, tùm stramine, & cespite, supersternes, in defectu asserum, pro traducendis curribus.

Perfectus pons fiet, si cuiquè cohorti, palum procurandum figendumquè imperaveris. Immodò, ab utraqùe fluvii ripa, *pontem ex adverso fabricari* imperabis, ut in medio, opus citò cohæreat.

Impones necessitatem, penes quemquè currum, unum, duosvè fasces, miles ut vehat, insensibili pondere, plurima in rem commoditate, reparandis viis, obstruendis paludibus. Nonnunquam, miles quisquè, fascem secum ferat, si prævideas, ea die paludosum saltum tibi transeundum. Immodò, futiles, plicatilesquè pontes, frustulatim singulos per asseres, trabesvè, inter impedimenta divides vecturus. Habeat item, quisque lixa penes suum currum, securim, terebrum, ligonem, palam, rutrum. Item saccum (vel peram) decem pugillorum terræ capacem, ut cùm reparanda via, alii virgulta & frondes scindant, alii terram fodiant, alii effossam deferant saccis, qui loco vehiculorum (tumultuario præsertim operi) commodè serviunt.

Pontis super fluvium constituendi, optima ratio, quam Julius Cæsar, in suis commentariis (de bello Gallico, lib. IV.) insinuat, praxi ad Rhenum adhibita, cujus figura, Iconicè expressa, apud Justum Lipsium, libro de *Militia Romana*. Tum alium modum videbis, apud eundem Cæsarem, de *bello Hispanico*. Magis adhuc mirere pontem Farnesianum, ad obsidionem Antverpiæ, urbis Brabantinorum; Cujus fabricam curiosè recenset Famianus Strada, lib. VI. Decade 2. Historiarum.

Itinerando, quemquè locum Dux armorum consideret, quasi inibi instructurus aciem, quò peditem, quò equitem vertat (si eo loco, ex inopinato pugnare cogatur) sic obtinebit, ut nunquam imparatus offendatur, vel ut diu speculando, praxim bellandi acquirat.

Præfectus impedimentorum, gestatorio super hastam utatur signo, dignoscendus à longè à calonibus. Sæpè verò in medio, sæpè in postremis adsit, ordinem observaturus. Consultum item, ut idem Præfectus, super lixas, supremæ sit potestatis, puniendo, accidit enim, ut rixentur lixæ, turbent carraginem, ut
obvia

obvia rapiant, undè tardum supremo Duci referre, nisi adsit præfens potestas: Immò necesse aliquando, ut in itinere obvium & irruentem hostem, arceri opus sit: Juvabit idè, qui adstant impedimentis, sint obediendo, quod imperatum fuerit.

Præsidia impedimentorum, mistim sint cum pedestribus, equestris, cum sclopetis longioribus, ut superveniente hoste, præsto huc illuc accurrant. Quaterna verò præsidia imponentur, ante, post, & bina in medio (si extendatur impedimentorum agmen) uti habes in tabula. Anteriori & posteriori præsidio, applicare poteris machinas minores, vulgò Tormenta.

Si densantur impedimenta, præsidia præponantur, ante, post, & à lateribus. Immò tria dividuntur in agmina, Præfecto cuiquè agmini præposito. Omnibus verò præsit Præfectus Generalis. Fieri verò potest pro itineris compendio, ut terno itinere, ducen-

dum sit agmen impedimentorum; Quod facilius præstabitur, sub certis Præfectis, si quisquè suum agmen ducat, separatos complanatores viarum provisorus, *binos lixas ex quaquè cohorte, cum securi & rutro.*

Quisquè lixarum pixidem sarissamvè habeat, carraginem defensurus, turpe inutilequè inermi turbâ, castra, & annonam gravari.

Propè

Propè Sylvas transiturus, impone Sylvis valida præsidia ex scopetariis, nè infidias indè habeas, aut si poteris, longè Sylvas circuibus.

Potiùs uno miliari, à rectò deflectes, ut angustias locorum circumire possis, quàm ut agminis interrumpas ordinem, plùs enim adferet moræ, si una legio, post aliam ducatur, quàm uno miliari, circum si obequites. Si verò aliter fieri non possit, nisi tibi per angusta transeundum sit, primi transeuntes, plano post saltum loco, expectent ultimos, ut in aciem integram formentur.

Tormenta, quæ præsidio castrorum relinquuntur, etiam penes impedimenta ducantur. Prout verò, quaterna præsidia, etiam tormenta in quatuor partes dividuntur.

Exercitu itinerante, vel quando in velitationem itur, curabis ejus loci colonos, secùm haberi, qui doceant commoditates, & viarum compendia, nè saltuum in periculosa incidas. Non verò in proprio solo, eadem negliges. Maxima enim pars viarum commoditatis, tibi ignota, quæ suorum locorum accolis, planè familiaris est.

Quæque peditum, equitumquè signa, duos ordine alios lixas, coram Præfectis operariorum, quotidie sistant, cum securibus, ligonibus; Immo, submittant currus, sublicis, asseribus, fascibus (lutulento saltui reparando) vehendis. Hi reparatores viarum, exercitum præcedant, armatorum sub præsidio; Non verò in itinere, sed unico loco subsistentibus castris, iisdem operariis uteris, reparandis circum castra viis, & pontibus, commoditati subvehendorum victualium.

Si multitudo currum exercitum sequatur, undè impedimentum celeritatis habeas, aliquot currus assignabis, pro qualibet cohorte, cavendis quatuordecim dierum cibariis, reliquam multitudinem, lentè sequi imperabis, adjunctis præsidiis, pro itineris securitate. Interim velocius progredieris ipse, notitiam qualibet die, de curribus habiturus, utrum te sequi, an subsistere aliquo tutiore loco debeant, providendo.

Quoniam moris erat Romanis, ut non arma solùm, sed palum figendum, & aliquot dierum cibaria, milos portaret, idè, nè miles sub sarcinis impediretur ad pugnam (si configendum esset dere-

Q

pentè)

pentè) ex quaque legione, trecentos expeditos, cum solis armis paratos, esse iusserat Cæsar.

Metellus in Numidia, Thalam Jugurthæ urbem obsessam petens, cum per arida loca itinerandum sibi prævideret; Jumenta farcinis levare (nisi frumento decem dierum relicto) utres modò ex coriis jumentorum confectos, & vasa aquæ idonea, portare iussit. Præterea conquisivit ex agris (quàm plurimùm potuit) domiti pecoris, quibus imposuit vasa pleraquè lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Adhæc imperavit finitimis, quàm plurimùm aquæ quisquè portaret, diem locumquè (ubi præsto forent) designando.

Ascendi poterunt præruptæ rupes, si inter saxa, ferrei cunei, aut hami figantur, scalis funicularibus applicandis, quarum ope agiliores ascendant. Sic Alexander Magnus, præruptam rupem, in Indiis occupavit.

Intumescente fluvio, quâ peditatui transeundum, ab una fluminis ripa ad alteram, funes protendi curabis, quibus adjuti milites, transeant securi, nequè rapiditate fluminis, abripiantur. Aut Vegetii consilio utaris. *Explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, intervallis competentibus separatæ, ut per medium pedites transeant & impedimenta; Nam acies superior, aquarum impetum frangit, inferior, qui rapti subversiquè fuerint, colligit atquè reponit.*

Si tibi ex aliquo loco difficili, ab hoste impedito abscedendum, mitte qui cum hoste in speciem paciscant, quo fiduciam ingeras; Interim convasatis omnibus, insperatò iter maturabis; Cavebis tamen, nocturnas abitiones, evitando tumultui, nisi præmonitis de eo militibus, utvè in universum, omnia rectè provideas.

Per vias limosas, aut quoquo modo impeditas iturus, seu dum longinquam expeditionem suscepisti, quo difficilè tormenta promptè vehere, præsertim illa ex majoribus, quæ muris quatiendis serviunt, frustulatim deferri curabis metallum; Seu minores machinas, campanasquè conquistatas, loco ad quem pervenisti, liquefieri curabis, majora tormenta fufurus. Quapropter, fusores Machinarum, cum instrumentis, & materia fundendis tormentis, exercitum sequantur, non pœnitendâ impensâ, dum pri-
mum

num & maximum momentum, capiendis urbibus promptè aderit. Rectè quidam *Machinas majores, claves à cingulo pensiles, aperiendis urbibus, vocavit*, sine quibus, non facile pateat aditus.

Duobus oblatis itineribus, seu venturus, seu retrocessurus, rectum & solidum omittere nonnunquam, impeditius & intentatum, edquè hostibus incautum, capeffere expeditius putabis, ut ex insperato, securus provenias, quò voluisti.

Provide, nè in itinere configas, tum ex insperato. Ducendus igitur exercitus cautè, ut ingruente hoste *non pugnes si non velis*, immò configas, sed quando ipse volueris, nam improvisa pugna, paventes reddit, cum se in promptu quisquè recolligere non potest. Quæ perspicacia, veterani & consummati Ducis est inter primas. Temerarii bellare nesciunt, nisi ruant in prælia, cunctari, imbellè videtur; Duces secùs prudentes, cunctando, suas vires & consilia firmant, hostium expiscantur, eluduntquè furorem; transversis hac illac itineribus, ad incommoda locorum, temporum, commeatus, hostem deducendo, ut tandem *rebus confectum*, levi labore, minorequè sui periculo, impellant in ruinam, si præsertim insolescit numero, regitur temeritate, diutini belli impotens, vel impatiens, vel nescius, edquè compendio vincere cupiens, morâ hebetandus.

Quomodo transeas saltum ab hoste occupatum Vide Sextum Punctum, De Evocatione hostis cunctabundi.

PUNCTUM QUINTUM.

De Castris & exercitio, tùm de consiliis
belli exequendis.

Castra optima, propè fluvios, propter nitorem & aquationem, immò propter securitatem, nè cingaris ab hoste. Eamquè ob causam; locis abruptis, paludosis, tùm alicui urbi potenti, tergum castrorum admovebis, quò unica parte, tutior sis, nec hostis, nisi magno sui incommodo, te cingere studeat, vel adoriatur, si præsertim pro numero & potentia, insolescit.

Nitor castrorum servandus.

Non paludoso loco, nec valdè sublimi, non infimè submisso, non arenoso, castra metari oportet, propter salubritatem aëris, ventum, lutum, & propter pulverem.

Non propè virgulta & valles, ad evitandas infidias (non procul tamen à Sylva, pro commoda lignatione) castra metaberis; Idèò Sylvam præfidiis, aut castello munies, nè illam infidiis præoccupet hostis.

Putei fodiendi in castris, multa & difficilia, multis manibus parantur.

Commeatus & molæ manuariæ, secùm portandæ.

Exercitatio pedestris equestrisque inducenda, præsertim inter novitè lectos. Imperabis, ut se quisquè per contubernia privatim exerceat, dein per cohortes. Ad exercitium integrarum legionum, & totius demùm aciei, attendes ipse.

Ad teli jactum, fortalitia extra castra exstruenda, quatenus primum impetum hostium excipiant, immò propè illa præfidia, tutius aciem instrues.

Severè puniantur milites, officio militari non satisfacientes, si uni parcis, omnes exemplo veniæ corrumpis, multa in eam spem peccantur. Idèò prudens Dux, si rectè factum velit, omnem spem veniæ præcidat, nocet plerumquè affectata clementia. Tamen

men quatenus exemplo non nocetur, ignosce, aliqua dissimulando, plura tamen, sed extra affectum dicti, intraquè auctoritatem castigando, ut poena ad necessitatem ordinis, & disciplinæ, tum ad rigorem legis, non ad sævitiem rectoris, referatur. Lex per se tristes satis & severa, judicem saltem blandum esse oportet. Grande præsidium securitatis magistratuum & amoris, invidia legis, fontes damnari, non Judicis. Procul verò absint regendis ab rebus, vicissitudinaria ingenia, hodiè coæcervando nimia, aut rursus intemperantè demissa, quod utrumquè temeritatis, non recti judicii partus est; Ideòquè, nec satis auctoritatis, abrupta ex severitate, nec amoris habent ex indulgentia, ut veriùs inconstantia, quàm prudentia, sint propiora, mediorem nescia.

Muta & transfer castra, ob sanitatem, pabulum, nitorem, itinerandi exercitium, item ut hostem fatiges. Inutile igitur, eodem in loco, castra diu metari.

Jumentorum & lixarum, circumscriptus sit numerus.

Fœminæ, castra non sequantur, cauponarii procul absint; Germanorum quidem populis usitatum, uxorum comitatu, castra sequi, non gregariis modò, quibus uxores in partem ministerii abeunt, sed legionum ductoribus, dum pertinaciùs pro castris, pugnuros se ajunt, cum pro pignoribus pugnatur. Mihi tamen, Romanorum olim mos, & nunc Polonorum placeat, ubi Penates, fœminarum garritibus, & mollitiei relinquuntur, virorum castra, sunt casta. Et sacra Pagina docet (*Josue Cap. 1. Uxores vestrae & filii, ac jumenta, manebunt in terra, quam tradidit vobis Moyses, trans Jordanem, vos autem transite armati, ante fratres vestros, omnes sortes manu, & pugnate pro eis &c. &c.*)

Vitet militiae Dux, coire milites in conventicula, nequè ipse convocet, aut det coeundi occasionem, dum sub specie consultandi, oboriuntur, quæ causas tumultus afferre possunt. Propositurus igitur quidpiam, potiùs per partes convocabis, aut per aliquos Præsectorum. Non tutum si convenient, simul plurimi.

Si tumultuetur aliqua legio, undè contagionem seditionis in exercitum timeas, nequè potens sis coercendo, quin adsint omnes pro impunitate. Uteris exemplo Alexandri Pharnesii, Ducis exercituum Belgii. Tumultuantem legionem, velut nescius & dissimulans,

mulans, specie transmittendi præsidii, castra procul, in angustias locorum emisit. Quid secutum, aut quàm pulchro commento (fidelioribus legionibus submissis) eam compescuerit, immò signis adeptis, sublato legionis nomine, per arcium præsidia dissolverit, multâ militaris rei doctrinâ, & ad feram posteritatem pro magnis Ducibus exemplo, *Legas Famianum Stradam, lib. X. Histor. Decade secunda.* Diverso ille alter modo, apud *Tacitum*, nec tamen irritò conatu, aut imprudentè: (*Histor. IV.*) *Conscendit Tribunal Vocula, mira constantia, prehensumquè militem & vociferantem, duci ad supplicium iussit, & dùm mali pavent, optimus quisquè iussis parvère.* Tùm ille alter, è *seditiosis unicum, vinciri jubet, magis usurpandi juris, quàm quod unius culpa foret.*

Si contingat tibi Duci, ad colloquium cum hoste venire, cave nè facias, absquè præsidio armatorum, & quàm potes decore, ornatu, armis, virisque, ferro non argento fulgens, progredere, quò rerum tuarum opinionem, apud hostem parias: Deliges ex toto exercitu, dexteritate & *statura* speciosissimos.

Quidam cùm timeret, nè subsidia venientia, ab hoste interceptentur, simulavit postridie se prælio decertaturum, fugâ quibusdam captivis, non agrè concessa, quatenus fama instantis prælii, hosti constaret. Exindè hostes certi prælii, copias castra procul, non emittebant, immò quæ latitabant in insidiis, ad cogendam aciem convocarunt: Qua ratione, subsidia sine periculo convenère.

Ad fluvium hoste castra metante, tua superiori alveo pones, ut defluitantem com meatum, hosti adimas, tibi commoditatem illam habiturus, veluti Dominus subjugati fluvii; Immò, si superstruxerit hostis pontem, facile illum tollas, demissis prono flumine incendiariis, tùm aliis impedimentis.

Pabuli moderatio fovet castra: Immò, sit in omni victu parsonia, undè diuturnitatem castrorum polliceberis, quò moderatiùs, annonâ utatur miles.

Convivia inter milites inhibenda, & comotationes.

Fru mentum in herba (aut non trituratam) depascere, capitale sit.

Muniantur castra, fossa & carragine, etiam in tutissimis.

Ligo-

Ligonum, rutrorum, palarum, securum, & per omnia feramentorum, adfit copia, ad excitandas fossas, fabricandos pontes, extruendas machinas, quæ seu offendendo, seu defendendo, sunt usui.

Publica fit in castris militum devotio, preces matutinæ, vespertinæ, & pii cantus. Quod legionum Capellanis, curæ futurum, per suas legiones; Aliquo universaliter præposito, ad eam pietatem, & ordinem sacrorum, universim attenturo, castrensis Præpositi, seu Legati Episcopalis nomine, in casibus sacrorum.

Vitet miles otium, exercitio tempus terat, currat, fodiat.

Diligentem Præfectum annonæ habebis, maturè comparando, in stipendii pretium, militibus dividenda, in necessitate. Indè Præfecto victualium curæ futurum, proxima castris oppida & pagos, de victualibus apportandis præmonere. Immò, si quæ offerantur horrea, ære publico illa coëmat, in singulas cohortes, certâ mensurâ divisurus. Si verò in hostico, res geratur, quæquè oblata fuerint, capitale sit diripi, sed per victualium Præfectum occupentur, nam si licuerit cuiquè rapere, primi occupantes, abundabunt, reliqui, penuriam patientur. Quam in rem, ultra Generalem Præfectum, sit cujusquè legionis, separatus annonæ Præfectus. Præsertim verò contra Turcas iturus, annonæ curam suscipies, ac ipsis militibus imperabis, quoniam Turcæ, pro multitudine virorum, primo impetu belli, valentissimi & feroces, in autumnum & intempesta cœli protracti, ipsa sui multitudine conficiuntur, dum sub molliori cœlo nati, equi viriquè, injurias septemtrionalium temporum, ferre vix possunt, edquè animis franguntur, ut paucio tuorum posthac numero, impelli in ruinam possint, modò annonâ instructus, integris tuis per omnia, cunctatione eos ludifices, posthac palantes totâ belli furiâ, ex insperato adorsurus, bellum tunc primùm incipiens, cum hostes finitum putant, ac tergiversantur.

Rectè ille Ducum, necessitati pabuli, tum annonæ providit, è proximioribus horreis, *sæx fasciculos frumenti, singulos in equos,* (diebus singulis) viritim verò duos, distribuendo, ut probè sciret, quot cohortes aleret, quotvè diebus, horreum sufficeret exercitui, providendo.

Sed

Sed maximè, viciniam fluvii, vel portuum, advertat maturè Dux belli, hæc enim compendiosissima, ope navium, subvehendæ annonæ, armorumquè ratio, & certissimum, immò inexhaustum castrorum horreum est.

Foffores & cunicularii, exercitum sequantur.

Castra, procul ab urbe, & à deliciis habebis.

Non proximè hostem, castris accedes, sed paulò remotiùs subsistes, nè turberis.

Designa cuiquè turmæ locum, tumultu adveniente, occupandum armis, & propugnandum.

Tessera bellica, secretè danda & retinenda, secretè ab excubitoribus inquirenda, nè hostis occultè succedens, aut latitans, subaudiat.

Excubitores, in valle, non in colle locandi, faciliùs enim notant, nequè notantur.

Medium castrorum (aut arcis) paratis præfidiis tenendum, undè debilioribus partibus succurratur, nè dum partes partibus subveniunt, aliæ stationes nudentur.

Generatim sæpè exercitum exercebis, ut formam aciei, stationes, subsidia, accessum, recessum, per partes, simulvè discat miles. Item, quomodo inclinatur, densatur, extenditur, vertitur acies, dextrorsum, lævorsum, ut quæ fiunt prælio solita. Non obfuerit adferre verba Josephi (*lib. 3. de excid. Hierosolimit.*)

Quodsi quis Romanorum ordinem, in militia inspexerit, videbit hoc grande imperium, eos habere virtutis meritum, non fortunæ beneficium, non enim initium illis armorum, ipsum bellum est, nec solum, cum usus aut necessitas est, manus movent in pace feriat, sed tanquam congeniti armis, nunquam pausam exercitii faciunt, neq; expectant occasionem. Meditationes autem illis, seu exercitia, nihil à vero usu fortitudinis & audaciæ abeunt, sed quotidie miles omnis, alacritate, tanquam à bello exercetur, quo fit, ut facillimè & sine laboris sensu, pugnas tolerent, nequè enim, vel confusio eos, à consueto ordine amovet, & dissipat; vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos, sequitur verò victoria semper eos, cum in hos pugnent, qui non paritèr confirmati: Nec sanè erraverit, qui dixerit, exercitia eorum, pugnas sine sanguine, pugnas, exercitia cum sanguine esse.

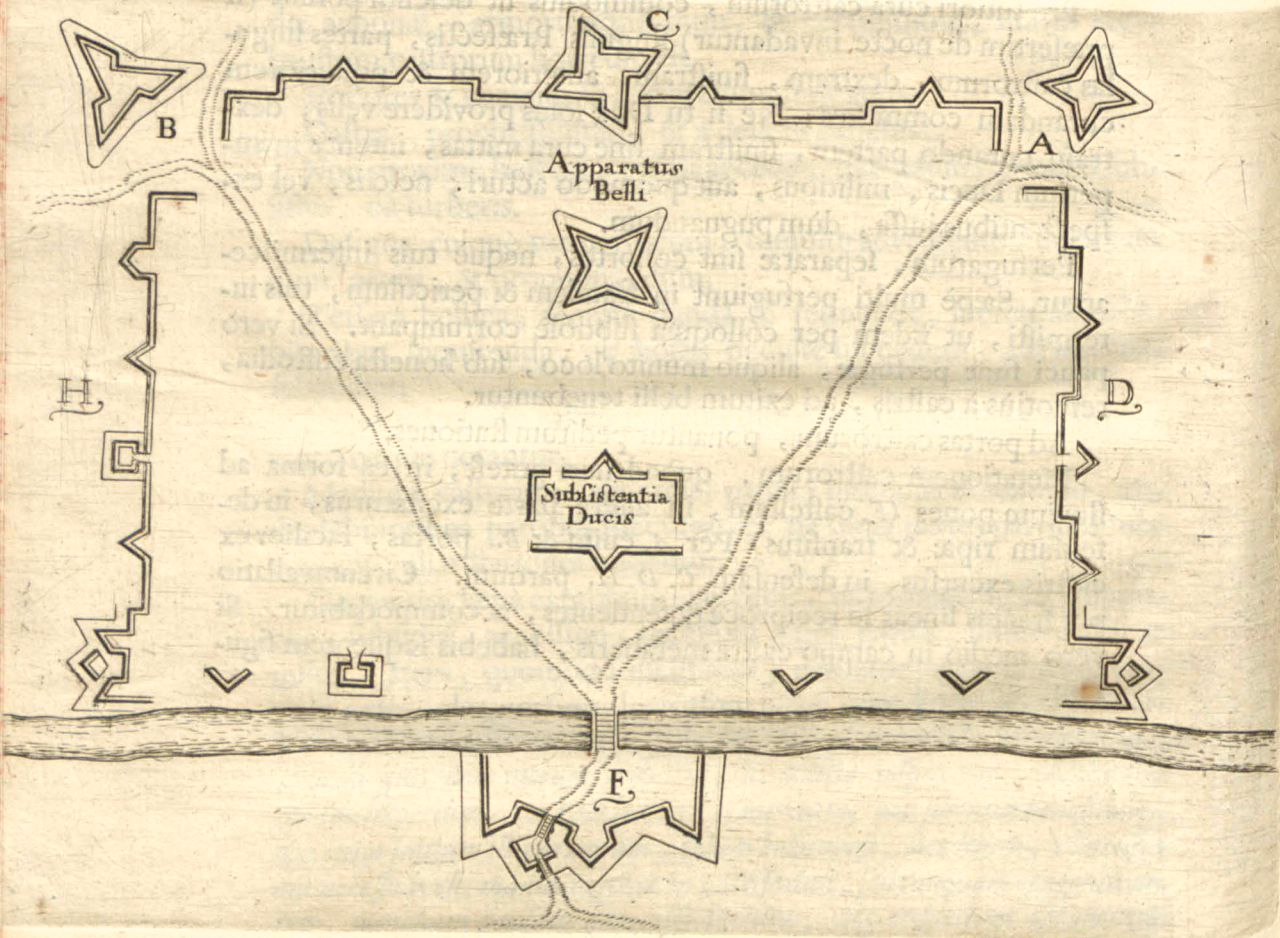
Quæquè cohors habeat pistorem, frumentatorem, chirurgum, fabrum.

Pro tutiori cura castrorum, commodiùs ut defendi possint (si præsertim de nocte invadantur) singulis Præfectis, partes singulas castrorum, dextram, sinistram, anteriorem & posteriorem curandam committes; Nè si tu Dux solus providere velis, dextram curando partem, sinistram sine cura mittas, intentis in imperium Ducis, militibus, aut quomodo acturi, nesciis, vel expectantibus iussa, dum pugnandum.

Perfugarum, separatae sint cohortes, nequè tuis intermiscantur. Sæpè multi perfugiunt in fraudem & periculum, tuis intermisti, ut fidem per colloquia subdolè corrumpant. Si verò pauci sunt perfugæ, aliquo munito loco, sub honesta custodia, remotiùs à castris, ad exitum belli tenebuntur.

Ad portas castrorum, ponantur peditum stationes.

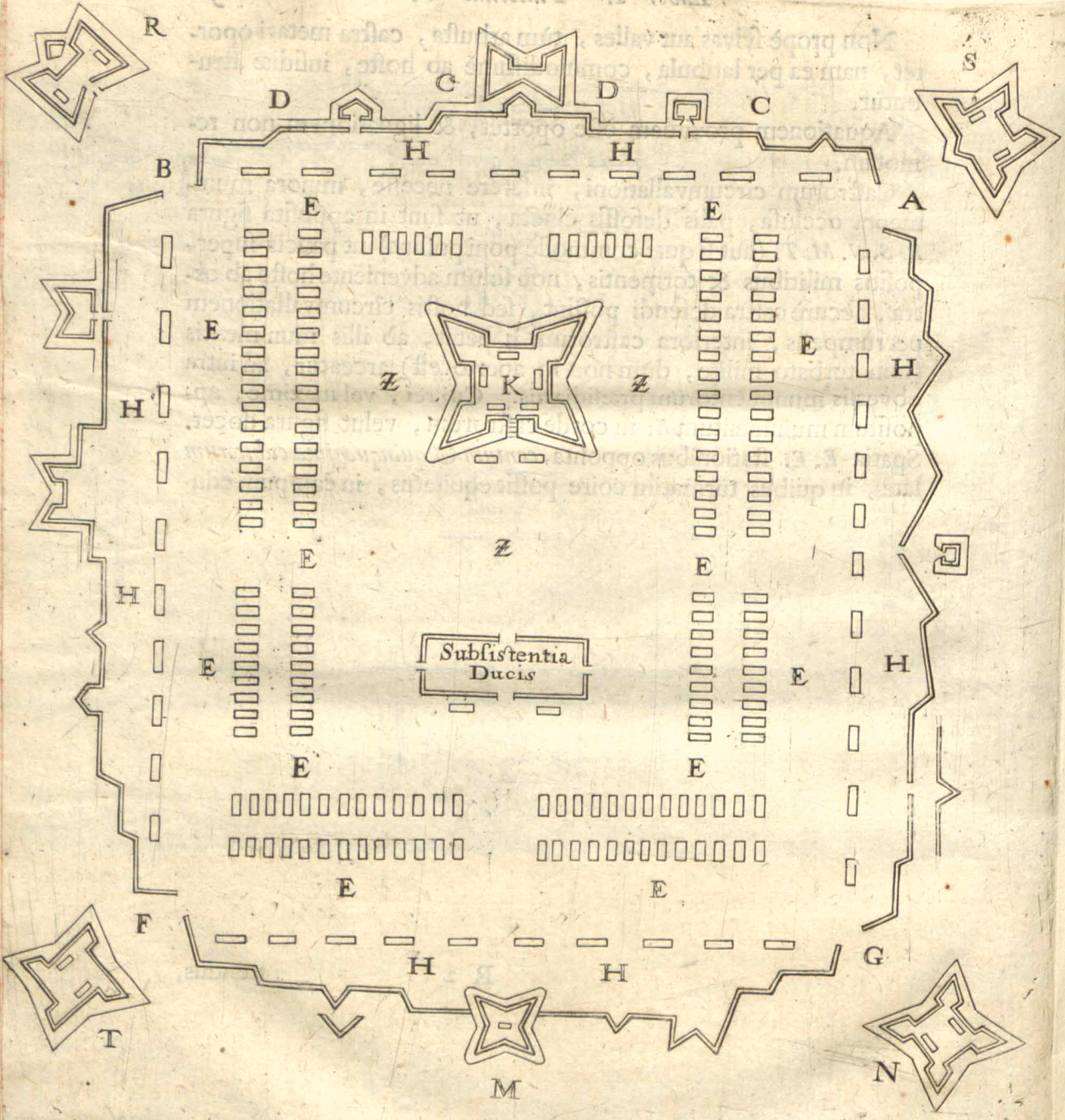
Metationem castrorum, quòd fieri potest, in ea forma ad fluvium pones (F. castellum, in altera parte excitaturus, in defensam ripæ & transitus) Per A. enim & B. portas, facilior ex castris excursus, in defensam C. D. H. partium. Circumvallatio per fractas lineas se reciprocè defendentes, accommodabitur. Si verò medio in campo castra metaberis, habebis sequentem figuram.

Non propè sylvas aut valles, tùm arbuta, castra metari oportet, nam ea per latibula, commodissimè ab hoste, insidiæ struntur.

Aquationem proximam esse oportet, & lignationem non remotam.

Castrorum circumvallationi, inferere necesse, minora munimenta occlusa, palis defossis cincta, ut sunt in apposita figura *R. S. N. M. T.* (aut si quæ commodè poni possint) ut paucis superpositis militibus & tormentis, non solum adveniente hoste ab extra, securè castra defendi possint, sed hostis circumvallationem perrumpens, interiora castrorum si petat, ab illis munimentis (non turbato milite, dùm non in aperto est) arceatur, ad intra obversis munimentorum præsidariis. Cui rei, vel maximè, appositum munimentum *K.* in corde castrorum, velut figura docet. Spatia *E. E.* stationibus opposita, *centum & quinquaginta cubitorum* lata, in quibus turmatim coire possit equitatus, in campum edu-

R

S

D

C

D

C

B

H

H

A

E

E

E

E

Z

Z

H

H

Z

Subsistentia Ducis

E

E

H

E

E

E

E

F

H

H

G

T

M

N

endus, peditatu versus vallum, tabernaculis subsistente, in promptiorem defensam; Interjectis tamen (stationes peditum, & vallum inter) *H. H. H.* spatiis, *CL.* itidem ulnis latis, quò armorum signo dato, sub signis instrui possit peditatus, & subsidia, item machinæ belli, huc illuc commodè traducantur, utvè operæ novæ (aut vallum) ad intra, si res suaserit, extruantur, in meliorem suorum receptum, si prima castrorum munimenta, hostis pro potentia perrumpere paret. Insuper scire opus, quinque cubitos, seu ulnas Polonas *in quadratum*, binis peditibus commodè locandis, assignari oportere, binos enim non singulos tendere præstabit, ægritudinis juvandæ, & convictus opportunioris ob rationem, dùm unus alteri, ope tùm consilio adest, confors operis, testisque virtutis ac diligentia. Equites verò terni, decem & octo cubitos *in quadratum*, occupabunt, tentoria, præliares equos vel turmales, oneraria jumenta, tùm currus, commodè includendo, nèvè coangustentur castra, vitandæ aëris infectioni, & incendio. Deindè, quæquè pedestris cohors, equestrisvè turma, in quatuor ordines collocabitur, interjectis in modum platearum viis, vel sectionibus *XV.* cubitorum latis; Hinc adnumerata arearum *Z. E. E. E.*, dein *H. H. H.* magnitudine, pro numero militum, assequeris facilè, quanta capacitate loci, ponendis castris, opus habeas.

Area *Z.* stationem ante Ducis, justæ capacitatis adjecta, instruendæ parti exercitus apta.

Pro retinenda perpetua denominatione (quod magno usui futurum experière) Anteriores duæ, portarum. *A.* vocetur Regia, *B.* Ducis belli porta, Jam posteriores. *G.* porta equestris, *F.* pedestris, ut cum ex improvise ingruit hostis, aut educendus in aciem miles, nominatione portæ, pars castrorum, exitus in aciem, ingruens periculum, & undè succurrendum, repentè denotetur.

Græci & Romani (teste Polybio) ponendis castris variabant. Græci accommodabant se loco, & prout locus occurrebat, variabat forma castrorum. Romani secus, non loci, sed usitatæ formæ castrorum, habebant rationem, eandem metationem & modum ubivis retenturi. Rationem innuit & laudat Lipsius (*de Militia Romana lib. V.*) *Portæ castrorum, & sectiones eadem, tabernacula*

Ducum & militum, eodem ubiquè situ, hinc utilissima illa notitia castrorum, & (oborte repente tumultu) prævisa & invenienda omnia, velut civibus in aliqua urbe.

Injuriis coeli durantibus, vel si tempore hyemis, castra metari contingat, curet ædificari Dux belli, medio castrorum, latè patientia tabernacula, pectotenus in terram immissa, stramine coöperta, centenorum peditum, aut equitum capacia, ut eo beneficio, ab injuriis coeli tecti, stationes expeditiùs observent, arma versaturi, nequè aëris sævitia, tum rigore, pugnae inepti reddantur. Tumultu etenim oborto, ex illis tabernaculis, recentes & indefessi, viris, armis, equis, facile prodituri in pugnam. Quod feliciter practicum, à magno Ducum, *Joanne Zamoyksio*, circa obsidionem *Plescoviaë* in *Moschovia*. Quia verò vigilibus, maxime incumbit labor, & periculum à frigore, procurabuntur aliquot vestes, pellibus subductæ, quas vigiles (unus post alium) induant, prout mutantur, & post se succedunt.

Re ipsa probatum nobis, citiùs deficere victualia pediti (paucos enim secum trahunt currus) quàm equitatu, dum hi multitudine curruum, etiam commoditate rei frumentariæ abundant, idèdquè si penuriâ annonæ prematur peditatus, singulis equitum turmis, deceni, viciquè pedites, alendi injunguntur.

Generales equitum excubiæ, sint in castris, ultra singulares vigiles.

Nemò castra ingrediatur, exeatvè, die, noctu, nisi Imperatoris signo dato, aliàs quemquè retineri oportebit, ut doceat, quis & undè, quod portarum Præfectis curæ futurum.

Inferiori castrorum alveo, equi potandi, propter nitorem aquæ, nè lutulenta fiat, immò fæces, inferiori aqua deponentur.

Si fluvius sit exiguus, non immittentur equi ad potandum, sed vasis educenda erit aqua, nè calcatu equorum turbetur, quod vigiles observabunt, in eam rem destinati.

Dum educis exercitum in aciem, præter expeditas cohortes, præsidium sit castrorum, ex calonibus & lixis, quorum apud nos, ingens copia, si cujusquè turmae lixæ, suam partem valli defendant, milite cohortis relicto, cui sui lixæ sint obediendo.

Duces & Centuriones, certo tempore circumeant milites, vi-
furi,

furi, quantum quisquè habeat ex comœatu, tum arma qualia, ut in melius aptentur.

Pabulationes à longè quæres, quæ propè sunt, pro necessitate servabis.

Prædatum aut pabulatum ituri, tuo scitu abeant, ordini servando, pars prædam ut quærat, pars cum armis stet pro præsidio. Capitale sit, lixas singulos, pabulatum dimittere, verum ad signum legionis conveniant, ut Præfectus provideat illis de Ductore, cujus muneris attendere, ad ordinem, securitatemquè frumentandi, nè dum pro libitu per agros & prædia discurrent, procul remoti ab aspectu, per insolentiam plura corrumpant prædando, quam sibi acquirant, tum vagabundi intercipientur ab hoste. Nec alià vià, insolentiam vagandi, vastandi, cohibeas.

Quoad tutè poteris, divides exercitum, diverso loco castra metaturus, nam facilior annona, & plus terroris ex diverso in hostes, item, profligata una parte, reliqua erit salva.

Hyeme, quando terra congelascit, difficilis fodiendo, decidatur ope securis, terra superior, vivam (ex puteo velut) extracturus, erigendis fuggestibus. Sic noster *Zamoyskius*, fecit bello *Livonico*.

Castrametatores, signa turmarum, suo loco figant, ut sciat quæquè turma, stationem & locum, nè turbetur ordo & acies.

Vigiles, quater per noctem mutabis, immò binos simul locabis audaciæ majori & cautioni.

Potus delicati (nisi qui ad necessitatem vitæ) non inferentur in castra.

Falluntur valdè, qui interclusa loca paludibus, aut præruptis rupibus, castris ponendis quærent, quod enim putant prodesse defensionem, etiam serviet in sui obsidionem, præsertim si potentior accedat hostis, faciliùs te (velut in cavea) intercepturus, paludibus interclusum, nequè copiam dabit confligendi, verum una & altera legione, egressu intercluso, reliquis copiis, terram tuam depopulabitur, ut velut vinctus, hosti tradaris. Nisi aliàs tutum, talia in loca confugere, cum subsidia brevi adventura speras, si verò nulla spes auxiliorum, potiùs abscedes in longinquo-
ra, aut hosti adventanti, insperata velocitate occures, nè intercludaris.

cludaris. Aut alteram paludis ripam (seu fluvii quo cingeris) ca-
stellis munies, parato transitu, ex virgultis & ratibus, ut liber sit
in alteram partem transitus, dum velis.

Quidam Imperatorum, cum in castris reperisset, sparsas ab
hoste literas, quibus ad defectionem, suorum tentabantur animi,
proposito præmio, si quis Imperatorem occidisset. Prudentèr ma-
le coeptis occursurus, in concionem vocatis militibus, palam fi-
dem laudavit, se illius commenti authorem ajens, experiendæ mi-
militaris fidei; Nunquam postea sinistram opinionem habiturus,
semel probata fide.

Eodem ordine, quo procedunt legiones; etiam in castris po-
nentur, quæ fuit prima, quæ secunda, quæ tertia, seu pede-
stris, seu equestris; Ut cum educendus in campum miles dere-
pentè, non interruptis stationibus prodeat, & in acie locum oc-
cupet, tumultuaturus aliàs, si promiscuè egrediatur.

Post tesseram, fervetur omne silentium.

Aliquando ad tesseram addenda signa, ut motus manuum, vel
corporis, gladii corruscatio. Nè si vox, aut verbum hostibus in-
notescat, signo tamen prodantur. Immò gestu, vel signo, à lon-
gè tesseram expiscaberis advenientium, explosione bina ternavè
sclopeti, inclinatione hastæ, elevatione pilei, vel prout ex con-
dicto, commodiùs putabis, quod magnoperè juvabit alienigenas,
diversæ linguæ socios, qui nostram linguam effari non possunt,
signo saltem, hostes amicosquè distincturus.

Præfectus fabrorum & fossorum, necesse habendus, cui opera-
rii subsint, cujus curæ futurum, nè materia & instrumenta desint
operi, ferrum, funes, secures, terebra, ligones, ruta, palæ,
instrumenta levandis machinis, & alia,

Ultra Præfectum generalem armamentarii, alii minores habendi,
quorum singuli, tribus quatuorvè tormentis præsent, quisquè
suis machinis equos, pulverem, globos, currus, explosores pro-
curaturus, indè majori facilitate & cura, habebuntur omnia, in
itinere, in castris, in pugna, dum quisquè sua curat. Descri-
bendum item, quot pondera nitrati pulveris, quot globi, quam-
què machinam, immò quamquè cohortem pedestrem sequantur,
nam quod in commune providetur, in acervo multum apparet,
divi-

divisum in singula, vix sufficit, undè inevitabilis error. Pro quolibet igitur tormento, saltem *CL.* explosiones, in pulvere & globis computandæ, pro qualibet fistula pedestri, saltem explosiones sint mille, ex præparato.

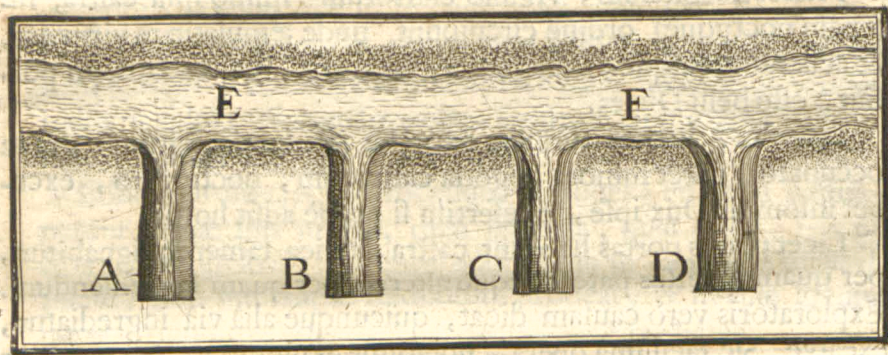
Præfecti legionum, vigiliis castrorum (immò ipsa castra, interdiu noctuquè) ordine circuibunt, undè æmulatio in virtutem, & acuetur cujusquè ex diligentia, industria, ut tandem ipsi possint, esse belli Duces.

Interdiu, habeas aliquem expertæ prudentiæ virum, qui te occupato, curet minora negotia castrorum, noctu verò, excubet infomnis Dux ipse, præsertim si propè adsit hostis.

Licet plures portas habeant castra, unica tamen assignabitur, per quam egressus pateat, atquè altera, per quam ingrediendum. Exploratoris verò causam dicat, quicumquè aliâ viâ ingrediatur, exeatvè. Sic facillimâ operâ, notabitur explorator, seu proditor vagabundus, unicâ viâ veniens, quàm si per diversas portas, se intrudat, faciliùs item observabitur, unica porta, quàm si ad plures simul attendatur. Idem circa præsidia urbium observandum.

Quò tibi labor castrorum, & consilia belli faciliùs succedant, statue ex fidelioribus clientibus militiæ gnaris, juratos, stato die, aliquo in secessu, ut consulant, quomodo habeantur castra, miles, & bellum in universum. Consultum ad te delaturi, ut habeas copiam seligendi pro arbitrio, quod velis. Secretim verò habebis, nè invidiam factiosorum provoces, si obmurmuraverint, suum Ducem, Pædagogorum imperiis, ut pupillum obnoxium.

Si fluvius aut rivus, lutulenta propter littora, aquationi inaccessibleis, ducantur transversæ fossæ, ut aqua in siccam terram,

derivetur, ut est in *A. B. C. D.* ex *E. F.* fluvio.

Tormenta (minoris generis) coriacea, vel papyracea, immò lignea, fabricantur nonnunquam, promptuario usui accommodata.

Miles non ædificabit tabernacula castrorum, ex stramine, aut arida materia, sed cespite teget, ob periculum incensionis. Aut saltem, inter legiones sint intervalla, nè obortum serpat incendium, utvè rescindi & restingui facilius possit; si verò hostis castra sic ædificaverit, procurabis accendi, velut Scipio Syphacis castra, in Africa delevit.

Impediendæ suorum defectionis, rationem Julius Cæsar de bello Gallico insinuat. Cùm Avaricum obsidentibus Romanis, perterriti præfidiarii, è civitate profugere vellent, infirmiores, quibus ob imbecillitatem, fugiendi ratio non erat, metu, nè defererentur, conclamavère, significanturos se de fuga Romanis, immò

immò re vera significârunt, undè transfugæ veriti, fugam hostibus proditam, potiùs defensionis, quàm defectionis, inivèrere curas.

Venditores necessariorum ciborum, tùm pulveris nitrati, & armorum, castra sequantur, alii negotiatores amoveantur.

Castra positurus, non locum accommoda castris, sed castra loco, aut potiùs *utrumquè simul*, prout commodum videbitur, ut valles in propatulo sint, proximiores pagorum, præsiidiis, tùm castellis muniantur, item virgulta.

Fune oblongo (per nodos, ad speciem distantiarum inter cohortes, legionesquè distincto) denotantur facilè stationes cohortium, si ad quemquè nodum longitudinis, latitudinisquè, signum cujusquè vexilli, metator castrorum figat.

Exploratores in castris deprehenduntur, si omnes tui, sub signis, seu milites, seu lixæ consistant, indè apparebit peregrinus, exploratorquè, nullius vexilli; vel facies alitè; Milites suis tabernaculis, statò tempore se contineant, ut notetur per castra explorator vagabundus, nullius tabernaculi.

Positurus castra, præsertim in confragoso, considera locum, quoàd expediat castra extendere, vel contrahere, tùm pro commoditate, dispones stationes. Expediat verò, ut singuli Præfecti legionum (ordine per vices) cum metatore præcedant exercitum, meliori curæ, ponendorum castrorum.

Castella, ultra castra exstruenda, sub quorum præsidio, equi tutiùs in pascuis discurrant.

Cadavera equorum, & intestina boiùm, tumulabuntur in castris evitando foetori, si verò extra castra ejicientur, etiam sub dio non relinquenda. Undè substituendi, castra qui circumeant, curaturi, ut cuiquè legioni, suus nitor sit curæ. Rectam regulam Turcicorum castrorum, observat Paulus Jovius, lib. XL. *Histor. Annotatum Turcicis in castris, omnium ordinum tabernaculis, tentoriola, aut tuguriola esse conjuncta, quibus latrinæ (non in Præfectorum tantùm puta, sed in publicum gregariorum usum) inerant, eo institutæ ordine, ut novæ scrobes, alternatim fierent, repletæquè, statim injectâ arenâ tegerentur. In macellis quoquè, profundæ fossæ viscebantur, in quibus lanii, totius exenterati pecoris exta, sedulè tumula-*

bant, ita fiebat, ut castra nullo odore tetra afflata, ad salubritatem commodiora redderentur; Et alio loco innuit; Nec enim omittendum. Silentium totis castris (ante omnia) peraequale, atque perpetuum, in tanta frequentia stupendum fuit, neque enim aliter, quam significatione manus & nutibus, parati intentique milites regebantur.

Literæ è castris mitti prohibebuntur, præsertim si consistis in infecuro, scribunt enim varii, varia per confidentiam, querulantur de defectu, indè interceptæ ab hoste, audaciorem reddunt.

Nunquam patiaris tua castra obsideri, aut occludi. Quod si potens hostis, te obsessum eat, non subsiste uno loco, non approximabis illius exercitui, ad fluvios moreris, quo altera parte tutus sis. Fortalitia dein, extra vallum in campum porriges, ut distendas hostem. Aut in unam partem obsidentis, toto robore ex desperato incumbes, vel quod maximum (licet vana specie) per conversionem terroris, famam sparges, iturum te contra hostem, ut ad se tuendum convertas, metum dissimulando, ab audacia petiturus consilium.

Prudens Dux belli, providere debet, nè milites sui cum hoste (ut fieri solet, data armistitii pactione) colloquantur. Capitale fit, colloqui, ante bellum totaliter confectum, censoribus in eam rem adhibitis, multa enim evulgari possunt per imprudentiam, quæ reticenda. Immo, nonnulli, colloquii sub specie, ad defectionem sollicitari possunt; Quod bello civili maximè cavendum, dum cognati, cum cognatis, ex adverso ad colloquium veniunt. Vide Julium Cæsarem, de bello civili lib. 1.

Si aquatio remotior à castris, ac proindè periculosa, ductâ continuâ fossâ versus aquam, & superpositis castellis, tutius fossæ præsidio, aquationem assequeris.

Hiberna Romanorum, non in oppidis, sed, urbana mollitie & occasione prodigendi procul, aperto campo, castris & vallo includebantur, separatas legiones per Provincias disponendo, præsertim retinendis in fide suspectis populis, proculque ab eorundem proditione, partim faciliori annonæ inter paucos, & difficiliori factioni. Singulis verò hibernis, singuli legati, cum omnimoda potestate præficiabantur. Commeatus populis vicinis imperabatur, menstruatim castris subvehendus.

Miles,

Miles, luxum vitet in potu, victu, vestitu, in quo Dux ipse, poterit plus exemplo, quàm imperio.

Disciplina militaris retinenda.

Dux habeat & servet auctoritatem, nec ad quosquè motus moveatur, sed minora negotia, per alios curet.

Non otiosum militem habebis in castris, nè à multitudine & otio, nova moliatur. Nonnunquam, idèd, falsos rumores, & pericula finges, pro meditatione belli.

Non minitandum militi, sed cùm fecerit, statim poena sequatur, nè à turba petat auxilia, in eo, quod solus timet. Si verò multi delinquant (quos nisi magna cum invidia, in poenam trahas) per singulas cohortes, nulla mentione de cæteris, judicium exercebis, aut sortes supplicii pones, decimando fontes ad poenam. Eo fortiendi modo, non nemini pars erit poenarum, in dubium mortis, vitam misisse. Nec semper poenæ loco sit, ad mortem trahi, sed æquè delinquenti gravia, exercitui magis fructuosa, ut delinquens miles, bina spolia ex hoste adferre, duosvè captivos, manu ducere cogatur, ut non recipiatur in castra, verùm extra vallum, subsistat statione, primus, itineris laborem, primus, prælii periculum subeat. [*Quæ copiosius suggesti, in Notationibus togæ & belli.*]

Cùm poena sit in exemplum & correctionem peccatorum, instituta magis, quàm in ultionem peccantium, exercenda erit in delinquentes, ut ejus terror, perveniat ad omnes, paucorum corpora, omnium oculos, ac mentem castigando. Si è prælio fugerit miles, prodicionem intenterit, nunquid contagiosa hæc? nisi prout in omnes peccatur exemplo, etiam judicium & poena, exerceatur ab omnibus. Sit ergò, ut per cohortium deputatos, spectante exercitu, damnetur & puniatur miles, ictibus sclopetorum necandus, gladiis concidendus, vel demùm castigandus scuticariâ, vel fustuario, ad enormitatem poenæ, & ignominiam delicti ad posteros, ut in familiaritatem sceleris, nemò venire deinceps audeat, amore gloriæ, & metu infamis poenæ; Sic penes ipsosmet milites, illæso Ducis amore, sævitia tùm invidia facti, & decreti memoria, in terrorem manebit. Quod facile fiat, apud nos præsertim, dùm è nobilibus, honoratior nobis constat miles,

edò magis ignominiâ coercendus, quò major illi sensus inest honesti, quàm si aliàs, è fece populi legatur.

Non omittam apponere, egregium retinendæ disciplinæ, nec importunæ severitatis factum, Lucii Apronii, Romanorum Ducis, contra Tacfarinatem in Africa. Cùm quædam cohortium, nullo egregio præstito facinore, primo concursu terga è prælio vertisset, *decumum quemquè ignominiosæ cohortis, sorte ductos, fuisse necat. Tantumquè severitate profectum, ut vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatus copias, præsidium cui Thala nomen adgressas, fuderit* (Cornelius Tacit. Annal. III.)

Adempturus militare officium, priùs fidelem successorem cogita, sed non præfice ante officio, quàm illum priorem, manu teneas, aut iudicio damnes, & omnes nocendi vias præcludas.

Correpturus militem ad pœnam, sine tumultu, circavè prandii tempora facies, ad evitandas turbas, dùm gregarii, è castrorum area, ad mensas discurrunt.

Contra potentiolem & subdolum hostem, securè ponuntur castra, nequè sunt exposita insidiis nocturnis, si hostes inter, noctrosvè, paludes, aut fluvius interjaceat. Providendum verò, utraqùè ripa, castella ut ponantur, seu ad hostem vadum transeas, seu retrogradiaris, sub præsidio munimentorum, tutò transire ut possis. Insuper, multum momenti habebis, nè quotidie te vexet hostis, transitu fluvii impeditus, aut si abeundum, nè tergo tuo hæreat. Si verò eodem consilio, hostis contra utatur, superiori & inferiori alveo, hostium castris, tua fortiora oppones.

Vecturæ victualium, proximioribus civitatibus, aut pagis imperandæ, nè penuriâ annonæ, prematur miles, seu sit annona *ex granario publico* (maturè in locum castrorum, quavè transeundum, præmissis emptoribus) seu quisquè pagus, suam vendendam, vehere cogatur.

Pecus, ex hostico conquirendum, ut per centurias, militibus, victualium loco dividatur.

Quia propter congelatam hyeme terram, fossæ excitari non possunt, defensionis suorum, vel oppugnationi hostium, valebunt, eo casu, carpenta, doliis terra fartis onusta, quæ vice ambulato-

rii valli, & castrorum, promoveri possunt. Facile devolvenda, obruendis fossis expugnandarum urbium; In defectu doliorum, commodè valebunt corbes.

Videat belli Dux, nè militares equi, castra procul abigantur, sed advectio pabulo, eos retineri oportebit, nè si repente hostis ingruat, equi primùm quærendi sint è pascuis, dùm pugnandum; Ergò tu aggredieris hostem, sic pabulantem.

Excubias ^a stationares (seu promptuarias) acturi milites, sub ^a *Vulgò* signis, primò præsentent se videndos Duci, magis seriò ut agant, *Kolona-* postea in tabernacula, digrediantur armati; Adsint verò censo- *stroz.* res, stationes obituri, pro diligentiori excubiarum cura.

Quoniam (ut supra dictum) Legionem equestrem, octo turmarum esse oportet, pedestrem, cohortium quatuor. Proderit, quamquè legionem quatuor in partes dividi, ut quarta die, ordo vigiliarum, ad eosdem redeat, nè si integra legio abeat, stationes legionum, totalitèr nudentur.

Hæc quaternaria legionum fragmenta, signo vigiliarum dato, tabernaculum Ducis ante, conveniant. Pedites ad præsidia circumvallationis ducantur, equites in tres partes dividuntur, ut prima pars noctu excubet, altera usquè ad meridiem, tertia duratura ad vesperam, tædio minori equorum, virorumquè, ex divisione laboris, Tum superveniente vesperi, iterum tabernaculum ante Ducis, conveniant, novis excubitoribus, vigiliis cessuri. Atquè sic per alternantes turmas consequentèr.

Sed vigiles (aut excubitores) bifariam sumendi, qui in excubiis, singuli, turmatimvè longiùs à castris, vel propè, præcavendis periculis excubant. Alii vocari possunt *Custodes*, qui publicis in viis, tum per agros propiores, & horrea propè, disponuntur, nè ab insolentiori milite, ædificiis, pecoribus, horreis, damnum inferatur, nè agricultura præpediatur, nè agri, tum fata depascantur, nè caupones, victualia venum ferentes, spolientur, aut quidquid lixarum licentia, usurpatum per scelus habet; Ut insolentiores captiventur, corripiantur, pro servanda castrorum disciplina, & habenda opportunitate, promptè conquirendi com-
meatus.

Consultum fuerit, in omnes quatuor castrorum partes, latas portas

portas facere, pro commoda excursione suorum, nè longè circumueundum sit, si qua parte impetum faciat hostis, noctu præfertim.

Si remota sit aquatio, quæquè cohors, ac quæquè legio, suam stationem ante, fodiat puteum, communi usui legionis (saccis, tum corribus, si vasa desint alia, terram extrahendo, profundius cum descendit fossio) Immò, etsi fluvium propè castra ponantur, proderit ea puteorum commoditas.

Nunquam citius levipendium edictorum inducit belli Dux, quàm si levitèr properus ad vetandum, tum ad jubendum vana, quæ ipsa jussorum levitate evanescant, & irrita reddantur, sic enim non seridè imperatum, & factum, milites assuefacti, edicta Ducis, joci loco habebunt, ut postea seridè imperata, exsequi morentur, sæpius eludi & fallirati. Curandum igitur, quod imperatum fuerit, licet in speciem, fiat tamen, pro retinenda edictorum authoritate, aut non imperentur, nisi necessaria & gravia.

Quò citius, edicta imperatoria executionem fortiantur, vel dum opus aliquod, perfectum habere vis, quod imperasti, non tantum rem pete aut impera, sed tempus perficiendi præfige, ut qui se tempore circumscriptum videt, rem faciendam studiosius (extraque procrastinationes) aggrediatur, ad certum scopum, opus collimando. Non tantum verò in edictis bellicis, sed quavis publica & privata actione, ea perficiendi operis, via commodissima.

Alacritas in milite quæritur, sed hæc à duplici fonte provenit, à vera virtute fortitudinis militaris, & ab ingenuitate, adhibitâ rectâ disciplinâ; aut ab indulgentia Ducis, & insolentia militum, undè comparatur ferocia, quæ prout falsa virtus est, etiam in ignavis & timidis, in tempus quandoquè succedit, arte cujusdam licentiæ, in audendum versa, illa, nisi à forti & ingenuo pectore habetur, durabilior est proindè, nec confunditur periculo, aut frangitur adversis, sed petit ab audacia consilium, recolligit vires, & in majus audet, suiipsius conscia, honesti & Patriæ amore, dum movetur. Quæ verò per indulgentiam provocatur, incipere quidem, & res tentare suadet, insolentèr magis, quàm audactèr,

idèd-

idedquè in arduis hebescit, terretur difficultate, & simul confunditur. Vera igitur virtus & ingenuitas, disciplinam & legem admittit, ex regula honesti; ignavis, servitutis loco est, ut horum suppressas audaciam, ex castigazione, illorum fortitudinem acuas, adhibito rigore disciplinæ, prout veteribus Romanis, erat moris, ex ordinatæ militiæ instituto. Scire igitur interest, cuiquè militiæ Præfecto, ut habeat milites, prout *in ingenuos*, aut secùs *ignavos* incidit, si enim ingenui sunt, id est ex honestis & nobilioribus lecti, adhibebit rigorem disciplinæ, nè corrumpantur; sin secùs ignavi, *ex fæce populi conglobati*, indulgentiùs (saltem in tempus) eos habebit, errata quædam dissimulando, immò velut nesciendo, nè dùm coërcere cupit, quidquid vigoris in illis, totum per rigorem supprimat, metu servilis pœnæ, aut reprehensionis, *timidiores redditurus, quàm modestos*. Mihi si optio detur, paucos milites malim, & ingenuos, quàm multos, sed per insolentiam audaces, *ingenui verò esse non possunt, ex fæce vulgi qui leguntur*: Non enim decus honesti, & gloriæ norunt, ideoquè alta, multòquè magis dùm sunt ardua, per se tentare non amant, nisi jumenta velut ducantur, aut potiùs impellantur. Nè igitur mirère, à Romanis, orbem subactum, tùm ad tantum fastigium, rem bellicam provectam, non enim, prout quisquè sese obtrudebat obvius homuncio, popinarius, rabula, veluti nostri sæculi ea labe, sed convocatis tribubus urbis, magis compositi viribus, ætate, moribus, ingenui juvenes, nec fictè alacres, in legionum tabulas, studiosè selecti scribebantur, quorum unicus, trium ignavorum, valorem superabat, ad imperata Ducis alacer, & propria ingenuitate, in amorem gloriæ excitatus. Velut multis bellis expertum, cùm per inopinata * periculorum, rebusquè * *Vide Casarem de bello Gallico.* confusis, inexpectato Præfectorum ductu, vel impulsu, non attoniti, nec post tergum respectantes, verùm scientiâ præliorum, & ingenuæ disciplinæ usu, ipsi milites, non minùs commodè sibi insinuavère quod oporteret, ordinem, insultum, aggressum, regressum, subsidia, quàm ab aliis doceri ut possent.

Inter Imperatorias virtutes Annibalis, præcipuè celebratur, cùm è confluxu gentium, lingua & moribus diversarum, exercitum in Romanos duxisset, sæpiùs verò, pecunia, stipendiis cum

deesset, undè propera querelarum & seditionis materies, tanta dexteritate militem regeret, ut nulli tumultus, aut discordiæ, orirentur, obedientia super hæc, ad excipienda Ducis imperia, prompta semper adesset. Quod ab autoritate Ducis, rigorequè disciplinæ (admissa prudenti severitate) profectum esse, minimè dubium; Nam alterum, pro virtute Imperatoria, admirantur & æstimant milites, alterum reverentur, & nisi utrumquè, rectè habendo militi valet. Nec adest præterea seditionum occasio, cùm laboribus miles distentus, mollitè non habetur otiosus, undè quæstionum & seditionis causa, ut certo aliàs sit, non magis pecuniis, & prompta stipendiorum collatione, quàm virtute Ducis, & prudentia, (penes disciplinæ rigorem) militem, bellaquè sustineri. Nec frustra miratur Franciscus Guicciardinus, (lib. XIII. Histor.) in exercitu Papali, Leonis X, cùm stipendia promptè numerarentur, minorem concordiam militum, & in labores promptitudinem fuisse, propter varietatem delegatorum, nec idèd stabilem autoritatem in milites. Secùs Dux Urbini, cùm pecunià destitueretur, autoritate tamen & prudentia, militum animos sustentando, promptos in excipienda imperia haberet. *Non quia modestior miles, sed Duci plùs autoritatis.*

Si eveniat, ut in exercitu (quem è diversis gentibus collectum habes) discordias & tumultus metuas, providebis, ut offensæ, rixæquè militares, personarum sint injuriæ, non nationum offensæ, intraquè privatos compositæ, ut sistantur. Cavebitur, nè dicitæ carpentia (quæ animos altiùs ferire amant, quàm ictus) unius nationis in alteram, volitent, tùm quæquè delicta, nulla personarum ac gentium discretione, severiùs ut puniantur, ex ipsis nationibus, lectos judices, in collegium substituendo, quibus curæ futurum, ut in delinquentes promptè advertant, judicio militari; sic aberit offensa partium, dùm quisquè suos judices, velut causæ & nationis Patronos, promptè affuturos, in collegio videbit.

Edicta Imperatorum observari, ni serventur, severiùs puniri, dictum alibi. Sic Manlius Romanus Dux, filium, capitis poenâ damnavit, quod injussus (licet victor) pugnaret. Et recentiùs *Comes Fuentius*, militiæ Hispanæ Archipræfectus, centurionem ad-

addixit poenæ colli, quod in oppugnatione urbis, receptui signo dato, non reversus, ultra processisset, opportunissimum capiendæ urbi locum occupaturus. Quod non superflua severitatis, sed necessariae disciplinæ documentum, si non *factum* in præsens, saltem maturè in post castigando, periculosam *imitationem*: Non enim tam proffit fortitudo, & successus ex errore, quàm obsit inobedienciæ, multos in annos exemplum, si iussa Imperatorum, ad interpretationem & arbitrium, unius audaculi & licentiosi, ex ostentatione vanæ fortitudinis, in abusum, contemptumquè vertantur, undè levibus momentis, errores belli irrepant, summæ rei obstantes, dùm inordinatò res vadunt. Non minùs in milite modestiam & continentiam, quàm virtutem, atquè animi magnitudinem desiderari. Ut hoc loco, sacrae paginae verbis, verè dictum sit. *Meliorẽ esse obedientiam, quàm victimam.* Sic olim unius Manlianæ severitatis exemplo, profecit res Romana, ut disciplina militaris; quâ solâ, in orbis dominam urbs illa crevit, Manlianis jussis, in seram posteritatem definiretur, nec priùs declinaret imperium, quàm ejus disciplinæ rigor, & exemplum, solutioribus in licentiam sæculis, obliteraretur. Non igitur, quare hoc aut illud jussum? sed quia jussum, miles pensum habeat.

In regimine belli aut togæ positus (immò domestica dùm probè disponere vis) cavebis, nè rerum perficiendarum singula, ad te unicum voces, & te statuas, unicam agendorum animam, frangeris enim, nec perficies, sine adjutoria, immò dicam, sine commissoria manu. Rebus idèd singulis, curatores singulos (qui præsertim agendi vigore, fide, tum industriâ valent) præficies, credere utiquè aliquibus præstat, quàm nulli: Secus per te facturus totum, duo incurres, ut te quoquo modo labante, aut per alia distracto, cursus necessariorum sistatur, dùm à nemine, sed à te tantum, motum, vitam, & sanguinem res habent, deinde ut curatores meticulosos reddas, immò negligentes, nec expeditos, dùm nimis adstrictæ sunt potestatis, ad te per omnia respicientes, non liberi, sed velut manibus ligati, metu, nè actionis modus, & ratio, tibi displiceat; Sic optimè rem habere dùm voluisti, nullam aut rariùs bonam habebis. Jam parte ex altera, acuitur industria, intenditur diligentia, dùm sibi quisquè, plenus

incipiendo, & exsequendo, commissa videt, rei benè gestæ gloriam; non ad alium, sed ad se tracturus, vel secùs erroris, passurus indubiam censuram. Aliàs dùm te habent assiduam spectatorem, vel adnotatorem, verbis & mandatis, impertinentè ad singulos motus obstrepentem, excusabiliùs tunc errant Præfecti, immò, commissis erroribus (damno suo, vel periculo) lætantur, modò imperantis detegant inertiam, & arguant importunitatem, qui omnibus diffidis, aut importunè succenses, assiduo rigore, amissurus in post, jubendi authoritatem, & apud tuos amorem, quàm ut proficias in melius. Absit tamen, te otiosum, & titulum regiminis penes te, rem penes alios ut velim, velut pupillum, ab aliorum manibus & cura, totum exspectantem; Verùm attendas ad singula oportet, sed ea ratione, ut Superarbiter sis agendorum, sciant Præfecti & vereantur, te affuturum, cum prudentia & *authoritate*, pro merito transacti operis censorem, vel laudatorem.

Jube videlicet, hoc vel illud factu, modum ex voluntate, & scopum tractandorum innue, viam, velut intento digito monstraturus, sed exsequenda, arbitrio tùm fidei curatorum relinques, præsertim quos exactæ virtutis & prudentiæ, *dudum ante probatos* officio delegisti, ut agant, pro opportunitate liberiùs, incipiant, finiantvè; Dùm enim parvis momentis res constant, & variantur (quæ non satis prævideas ordinando) non difficilè modò, sed periculofum, ad præscriptum jussorum, alligari velle, & per omnia componi, nisi aliquid arbitrio exsequentis, tùm prudentiæ relinquatur. Unicuiquè deindè, pro suo ingenio, diversus modus agendi inest, lentè aut properè, suaviter vel per rigorem, instando vel dissimulando, immò velut aliud agendo, negotium aggressuris, modò ut intentum exsequantur; Quæ turbes & præpedias, si ordinatio jubentis, cum natura exsequentis non conveniat. Scias verò, per omnia, suavitate jussorum, lentè plura perfici, *cum authoritate* quàm impetu verborum, tùm actionis, rebus dùm obstrepitur.

Vix improbaverim barbarum olim, Gallorum morem, humaniore utiquè pœna, hodie temperandum, contra impromptos belli, ad edictam castrorum diem, sero venientes. *Armatum Gallis concilium* (Julius Cæsar de bello Gall, lib. V.) *indicitur, quod est initium*

initium belli, quo, lege communi, omnes puberes armati, convenire coguntur, & qui ex eis novissimus venit, in conspectu multitudinis, omnibus cruciatibus affectus, necatur. Eo fortè instituto, dùm quisque vitandæ poenæ prospicit, nemo ultimus, sed simul omnes, præsto ut adessent.

Tandem coronidis loco, sparsim per singula puncta, quæ dixi, summatim Polonis meis notanda, in pauca conferam. Vincibilem vix sperarim, militis Poloni virtutem, priscae modò militiæ, quatuor si reducantur. 1. Eques sine hasta longiori, & thorace ferro, scutovè nè militet. 2. Ad quamquè turmam à tergo, à lateribus, utrinquè bini, ut adsint hortatores prælii, & correctores ordinis, adversus præliorum subita, advertendo prompti. Nè spartim, sed globati in hostem sui procurrant, nè victos effusè, laxativè ordinibus sequantur; Pepulisse campo, animum hosti dempsisse, satis putantes; Contra Turcas præsertim, Scythasvè & alios, quibus cedere prælio, ad solvendos ordines hostem provocare, terga dare, non metus aut vitium bellandi, sed pro equorum pernitate, ars est, fugiunt, sparguntur, recurrunt, globantur; Victores per insolentiam prælii, incuriamvè ordinis, longiùs provolantes, sæpè iterum vincunt. 3. Frumentatio, pabulatioquè, nè per singulos milites sparsim, proquè libitu, sed per deputatos turmarum, in commune legionis alimentum, procuretur dividenda, nè dùm singuli sibi, in partem inordinatò trahunt, universis deficiat. 4. Homines gente, *Vestituquè* peregrini, Polonam in militiam (necessè tamen retento pedestris phalangis ordine) nè conductantur, sed immò procul absint. Sic potentia & virtus prisca, rectè constaret, confusio præliorum abesset, promptiùs reparanda, vanus impetus, temeritasquè cohiberetur, nè dùm victis instando laxantur ordines, dùm effusis frænis, longiùs à suorum auxiliis procurritur, obverso iterum ex arte hosti, victoria concedatur, sæpiùs ad nostros, concursu primo inclinata. Non vastaretur Provincia subministrandæ annonæ, gerendo per cunctationem bello diu sufficiens. Deniquè minor oppressio, à suis patriotis, in suos Polonos foret. Exteri, non tam modesti, nec belli, *Togæquè præsertim in momenta*, tam fideles, sed immò adversi periculosi.

PUNCTUM SEXTUM.

Quomodo evocandus hostis Cunctabundus?

Simulabis noctu fugam, hostem ut evoces, aut vigilando fatiges. Dein ex insperato aggredieris, pro fiducia negligentius agentem.

Finges epistolam intercipiendam, quâ redire jubetur tuus exercitus, quo fiduciam ingeras. Vel famam sparges, novis rebus in Patria exortis, te revocari, securus ut reddatur hostis, invasioni expositus.

Mitte ad hostem, specie paciscendi, ut abire tibi incolumi liceat, sic vano metu, securum reddes.

Profectionem (in speciem fugæ) noctu simulabis, interim in saltu occulteris, insidias structurus, quibus hostem involvas. Ait Vegetius, *Adversus fugientes, sequentibus major audacia, sed minor cura inest, dum contemptim sequuntur.*

Ab hostili velitatore literas finges, ut sibi circumvento, auxilia mittantur, sic elicies partem hostium, ex castris.

Pauci mittantur, hostium pecoribus aut equis, è pascuis intercipiendis, pabulatoresvè redeuntes, hostium sub aspectu, ut invadant, reliqui latitent in insidiis.

Ficto hostili vestitu, aliqui cum tuis velut dimicent, eliciendo hosti in subsidia.

Simulabis noctu, castra tua accendi, interim à tergo hostilium castrorum, insidias structurus.

Abitu simulato, negligentiam vigiliarum in obsessis facies.

Suburbia incendenda, sic effusi ad extinguendum, circumvenientur.

Similitudine vestium, aut vexillorum, hostis elicitur, ut si propè castra hostium accedas, in speciem redeuntium ex velitatione; Lentè verò & intrepidè faciendum, quò magis imponatur factò veritas.

Sæpè versus hostica procurres castra, de industria retrocessurus, ut contemnaris, interim si hostis profiliat, à tergo invades.

Hostium terram, per te, vel tuos socios, populaberis, ut evoces cunctantes, in defensam suorum.

Loco commeatus adventantis, milites curribus abdantur, in elusionem hostis, & insidias.

Retrocedes in speciem lentè cum exercitu, quasi desperabundus, interim tumultuariò revertaris, insperatum ut obruas hostem. Quod quatuor diebus abeundo confecisti, una die cursim revertendo, confice ex insperato.

Tuos vestibis hostium indues, alios item tuorum amictu, velut vinctos, hostium castra propè, agere imperabis, dein utriquè, in inopinatos hostes, impetum faciant.

Sparges famam inter hostes, de te Duce mortuo, vel ægroto, quo contemnaris, velut invalidus.

Muliebri veste, tecti milites, imberbes, olera (vel quidvis vendentes) fallunt hostem. Dein captivæ velut foeminæ, aut ruricolæ, si ducantur, hostium propè castra, pecoribus interceptis intermisti.

Quidam Dux, spe objectæ per incuriam prædæ, elicit hostem, latitantem intra fossas castrorum.

Cunctantem hostem, præsertim si non audaculus erumpendo, nequè agilitate equorum pugnat (ut sunt Germani & Moschovitæ) poteris obsidere in castris, prælium volentibus negando. Eò superior futurus, cum equite tuo, claudes omnem victualiorum commoditatem. Germani præsertim, in castris si obsideantur, diutino tempore, cibariis non sufficiunt, qui nisi molliùs vescantur, epidemiâ facile laborant, nec tam sunt providi, tum ad injurias coeli obdurati, ac noster miles. Circumvallationi verò, si non sufficias, coges vicinos ruriculas, ad fossilia. Sed vide, ut hostem obsideas, eo loco, qui tibi planitie commodus, hosti verò incommodus, aliàs, curabis eum evocari, in apertiora; Eo consilio cunctationis, certum est, sine vulnere conficiendum fuisse, inter paucos dies, Suecum apud Varsaviam, dum omni commeatu, vacuus venerat, desperatione magis, quàm consilio pugnaturus, si prælium volenti, negatum fuisset, commeatu
modò

modò impediendus, pro multitudine equitum nostrorum, se undiquè circumfundentium.

Media parte tuorum educta in aciem, provocabis hostem, quo impotentiam tuam arguat, ex contemptu aliquid tentaturus, tùm profilientem in pugnam, tota vi aggredieris.

Cæsar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompejum existimans, commodissimam belli rationem adinvenit, ut castra, ex eo loco moveret, semperquè esset in itineribus, sperans, ut movendis castris, pluribusquè adeundis locis, commodiore frumentaria re, uteretur, simulquè ut in itinere, occasionem dimicandi nancisceretur. Insolitum ad laborem Pompeii exercitum, quotidianis itineribus fatigaturus. Quod eò commodius fieri poterit, si hostis, multa impedimenta, post se trahit.

Metellus, contra subdolum Jugurtham bellum gerens, cùm vidisset, minore detrimento eum vinci, quàm suos vincere, statuit, non præliis, nequè acie, sed alio more bellum gerere. In loca Numidiæ opulentissima pergit, agros vastat, oppida capit, incenditquè, puberes interfici jubet, quæ omnia, multò magis, quàm prælium Jugurtham terrebant, ut qui pugnare antea noluerat, jam sequi cogeretur.

Subsistes castris in speciem, velut pernoctaturus, quo securum reddas hostem, præsertim in proximo degentem, ignes fuscitabis, tabernacula pones (faciendæ fidei) dein horas intra duas, ex insperato convasatis omnibus, mutabis locum ad dextram, sinistramvè, aut post tergum hostium, repente abiturus, quò securus ex inopinatò perficias, quod voluisti.

Quidam, seu impar committendæ pugnæ, seu elicere hostem in opportuniora & in pugnam, cùm non possêt, velut fugiturus, convasatis omnibus, eduxit exercitum, & in insidiis opportunè confedit, subornato transfuga, qui hostem de fuga præmoneret. Quod ille pro vero accipiens, in contemptum hostium, plenus bonæ spei (eòquè minore ordinis cura) tumultuariò ad insequendum castris effusus, in insidias præcipitatus, planèquè deletus est.

Urbem, aut Provinciam, cujus amore vel respectu hostis tenetur, adoriaris è proximo, quò impatiens jacturæ, tùm dedecoris,

ex latibulis protrahatur, prælium nolens volensquè initurus, cunctationis affectatæ oblitus.

Rectum illud Furii Camilli Proconsulis Africæ, contra Numidas & Mauras, factum legitur (apud Tacitum *Annal.* 2.) Cùm fortè bellum tracturi, prælium vitarent, *legionem unicam, & quidquid sub signis sociorum, in unum conduxit, modicam manum (si multitudinem hostium spectares) sed nihil æquè cavebatur, quàm nè bellum metu eluderent, spe victoriæ inducti sunt, ut vincerentur.* Paucos igitur tuorum, sed delectu fortissimos, studiosè objicies cunctanti hosti, paucitatis contemptor, edquè incautus, minore ut provisus, ruat in prælium.

V PUN-

PUNCTUM SEPTIMUM.

Quid ante prælium agendum.

SI tumultuarium militem collegisti, nec diu stipendiis, commeatu aut imperio, eum retinere potes, propera pugnam. Si verò talem militem apud hostem credis, super hæc delicatum, sumptuosum, trahe in hyemem, moras necte, in terram non fructiferam elice, aut depopulatam, præsertim si peditatu abundas, hostis verò equitatu.

Consilia veteranorum, cœptis adhibe, meliora verò exsequere, non velut *Pænus* apud Tacitum (lib. XV. Annalium) *Eludi Parthus, tractu belli poterat, si Pato, aut in suis, aut in alienis consiliis, constantia fuisset, verùm ubi à viris militaribus, adversus urgentes casus, firmatus erat, rursùs, nè alienæ sententiæ indigens videretur, in diversa, ac deteriora transibat.* Tum illi Duces Ottonis, contra Vitellianos, quibus ante prælium, tutiora suaserant, *Celsus & Paulinus*, sed quia ab eorum opinione diversa (*verba sunt Taciti*) *Titianus & Proculus, cùm consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant.* Sunt enim quidam temerarii, aut superbi, qui discursus causâ, aut expiscandarum mentium gratiâ, consilium bonorum (*immò approbationem, vel assensum, non consilium*) in speciem petunt, nihil tamen eorum exsequuntur, sed faciunt, ut consuluisse videantur, curiositati consulunt, non rei; Non satis verò consilium petere, verùm in eo res est, ut bonum feligas, nec tibi superbia obstet, quò minùs aliena, dùm bona, sequaris. Non verò sic proditur imprudentia, sed potiùs æquanimittatis & modestiæ signum, aliorum prudentiâ, in suum consilium scire non abuti. In reliquo, circa consilium belli habendum, attendes ad monitum *Vegetii*; *Nè confidas, si tyro prælium cupit, inexpertis, dulcis est pugna, & noveris te oportere differre, si exerciti bellatores, metuunt dimicare.* Ignavissimus quisquè, & in periculo non aufurus, sæpè nimii verbis, linguæ feroces, in ostentationem. Potiùs eorum consilium sequeris, *quorum rationes, politiam & praxim, non*

scho-

scholam & entia sapiunt. Quantum verò ad consilium, de summa belli habendum, penitus noscenda erunt Duci, consultorum ingenia, prout ad pacem, vel bellum, naturâ inclinant, ex usu publico, non privato respectu loquuturi, nè pomposis suasionibus, in devia abripiatur. Aliqui enim, dum togatis nisi artibus valent, curiæ alumni, & habent exindè fructum, tum authoritatem, fugiunt quoâd possunt, dissuaderequè conantur, arma & bellum (licet aliàs ex publica necessitate opportuna) velut materiam suis artibus, & parandæ famæ sterilem, quò magis verò sunt persuadendo subtiliores, eò belli artibus periculosissimi, nè, dum primi inter togatos fuère, quantum authoritatis pæperère sibi, totum in castris amittant, dum detegitur hoc in genere actionis, inertia, nèvè posthabeantur. Viris militaribus (præsertim sibi æmulis, aut quos in pace offendere) in gratia Principis, cujus demerendis favoribus, amplissimum campum, bellorum necessitas, & pericula, fortibus aperiunt, qui bello, velut congenito sibi elemento, nisi commodè vivunt, dumquè pax illis sterilis & ingloria, quid mirum? si in consilio movendi aut finiendi belli, bellum statim, pro genio suo, & asperiora loquantur animosè, suadeantquè, nec finem planè armorum optent, cupidine gloriæ, & parandorum Principi triumphorum, curiam, ut sibi sterilem, odio habentes, togæ verò consultores (aliàs in movenda temerè bella, non præcipites) ignavos, timidos, otiososquè vocantes, & intempestivos oratores, quibus obtegendero metui, & colorandæ cautioni, pro subtilitate, nunquam desint rationes. Ut verò Medici, per morborum casus, artis medicæ præstantiâ inclarescunt, à benè valentibus contemptim prætereuntur, sic viri fortes, parandæ famæ, nisi bella optant, nam *militares artes, per otium ignotæ, industrios ac ignavos, pax in æquo tenet.* Quæcunque igitur, æqua, iniqua causa, turbulentorum, pacatorumquè inciderit, arma statim hi, velut castrorum filii, pro animi valore aut ferocia, illi priores, curialis ingenii viri, per quietam nisi valentes, pacem suadebunt, nec dissuaderi unquam patientur, cum passionatis, aut contentiosis, ratio nulla satis, non quia mala, aut non ad rem, sed quia non ad inclinationem. Velut nostra ætas, eam diversitatem ingeniorum, artiumquè aspexit, in *Georgio Ossolinskio Can-*

cellario Regni, & Jeremia Duce Visnovieckio, Palatino Ruffiæ, hic uti Martis pullus, & delictum castrorum, nisi arma fopienda *Cofaciana* feditioni (verè pro natura publicæ pacis) fuadebat; ille prior, filius togæ, curiæ nisi artibus valens, primamquè inter quieta tenens authoritatem, quidquid priùs in fpeciem pacatorum arripiebat, obtendendo pericula, ut à bellicis modò declinaret, præfertim dùm æmuli *Visnovieckii*, rectiffimi aliàs, nec fine honore nominandi viri, per bellica crescentem famam & potentiam, fufpectam, nec fatis amicam haberet; Sed utrorumquè, uti per fua munia magnorum, ad famam nominis, mentio facta fit. Notum etiam, inter Galliæ bellatores, Marschalci *Bironii* dictum; Cùm ejus filius, promptiùs agendo pro victoria, velut ad finem belli inclinaret (quod ille trahi fortè, ut iners togæ, ofor pacis cupiverat) per indignationem converfus ad eum, inquit. *Si bellum fortè finiatur, defertâ togatâ aulâ, fuis artibus adverfa, iurum fe domum, plantatum caules.* Princeps igitur, feu belli Dux, pompoſis confultorum rationibus, nè decipiatur, utrorumquè ingenia, dein rei naturam confideret, principia, media, finem penſaturus, nè difficultate incipiendi terreatur, aut in mediis hæreat laffus, dein eventu confundatur, potiùs eorum confilia probet, qui pacis belliquè, vacui funt privato à refpectu, fed è publica utilitate, poſſibilia fuadent. Velut in eo valent, univerſalia utrarumquè artium, *togæ & belli* * ingenia; Sed tales viros, uti rariùs afpexit orbis, eò màgis, Princeps eos æſtimabit, & fequetur, velut divinitus, in gratiam univerſalis boni, & populorum comodo, datos. Verùm adhuc in particulari, penſandis confultorum ingeniis, neceſſe advertere, ad ſubtilitatem nè màgis (confulendo) vel minùs? vel ad modeſtiam, inclinant. Aliqui enim, tantâ perſpicaciâ, & rectæ mentis, tum animi vigore, tamquè forti imaginatione valent, ut quidquid confulendum venerit, velut arithmetices periti, ad ſingulas numerorum objectiones, ex verò, nec addubitanter promptè respondentes (admirantibus artem, qui rudi, per digitos numeratione, rem transmittunt ipſi, & tandem aſſequuntur) ſuperficialibus non immorentur, nec ſupernantent, verùm ipſa rerum fundamenta videant, velut ex dudum ante præmeditato, vel præviſo (nam etiam ex cauſis ſecundis, multa præ-

* Vide
Moralia
mea, Par-
te tertiâ.

prævident) promptè decernentes, facilia, difficilia, inopina, intricata, æquè præfenti recollectione, & sine labore habituri, immò familiaritèr, & jocantium adinstar, totum expedientes, ut nihil novi illis videatur accidere. Non patiuntur adversis confundi, in obstantia spontè vadunt, respondendo graves, persuadendo facundi, tractando amæni, idedquè, si declinaverint in contrarium, multò magis in publicum sunt periculosi, nam facilè illis creditur, opinione prudentiæ, dum infascinaverint vulgi animos, præsertim quibus, fæcundioris ingenii beneficio, *genus orationis inest, ad implendas populi aures, latum & sonans*, nihil eos in cursu operis fistit, sed potiùs inter adversa, spe & animo eriguntur, velut si periculosa & intricata, parandæ gloriæ, materiam ferant copiosiore, probandæquè prudentiæ, tum virtutis. Nè dixerim, spontè rerum difficilia & turbida optant, cujusvis ausus capaces, fortunæ suæ parere cuncta rati, præsertim si aliquoties rebus adfuit, & successit actio, undè pro animi impotentia, insolescant. Novorum & impossibilium cupitores, aliisque pro subtilitate persuadere conantur, asperitatem rei, lenitate vocabuli temperantes, velut foli per adversa vadendo, Magistri. Quia verdè talia ingenia, plerùmquè sibi nimis fidunt, velut infalibiles agendi maximas, exindè statuunt, inquè superbiam facilè vertuntur. Nisi indulgentia rectoris naturæ, adsit, congenita moderatrix modestia, socios actionis non ferunt, impedimentum velut habituri, & ligari putantes, si non soli præponantur rebus agendis, cujusvis consilii, quod non à se venerit, negligentes, vel quod pejus, contentiosè improbant, jocivè eludentes, cum detrahi sibi putant, quod rectè dictum, aut factum per alios. Idedquè pro superbia, quàm pro rectè agendis, sæpiùs laborant, vel ni succedat, rebus, sibi què ipsis indignantur, & abeunt in contrarium, loco constantiæ putantes, perseverare in malo, nè fateantur errorem: Quæ potiùs, pertinacia, vel occulta superbia, vocanda est; Volunt sibi totum credi & concedi, pro ardore animi, moræ & eventus impatientes, superiorem vix ferunt audaculi, ut data occasione, facilè contra insurgant, facilè offendantur, molles nimium & delicati contactu, undè facilè insolescunt. Talia ingenia, non possunt, nisi gravitèr errare, quod

fit propter nimiam vivacitatem elatioris spiritus, animiquè ardorem, seu propter exsuperantem conceptuum fœcunditatem, ut nesciant, nisi in extremo boni aut mali fisti, *prout animum intendunt, pravi aut industrii*; velut de fertilitate Ægyptii soli, cuidam observatum, *quod perfectissima medicamenta ferat, aut perfectissima venena*. Nisi verò, ab aliis moderatioribus ingeniis temperentur, ferè sunt in publicum, pace, bello, periculosa, præsertim si in supremo Magistratu posita, & sint in sui plena potestate, idèdquè cautè, officiis adhibenda. Quodsi (quod rarissimum) adsit illis ex virtute modestia, ut aliorum consilia, tum rectè facta, non dedignentur, sua exindè moderaturi, universalia, tum inæstimabilia ingenia, vocaveris, proximèquè Divina, nam miros pariunt effectus. *Alii deindè paulò sunt hebetiores*, per se rem planè invenièdo, & mediocris ingenii, plùs tamen modestiæ sæpè habent, loco prudentiæ putantes, si aliorum rectè consulta dignoscant, scientèr cum virtute exequenturi. Non enim illis obstat, contravenièndi superbia, consciis, quod per se, non probè totum possint, idèdquè socios actionis, lubentiùs ferunt. Et evenit, velut hebetiori utentibus visu, qui nisi per benè explorata, lentè, idèdquè securè vadunt, illos priores, excæcat sæpè ardens ingenium & temeritas, ut nisi currere in res cupiant; Undè si parùm titubent, pro impetu, graviore casu ruunt; hi secùs, tardiores sunt agèdo, verùm securiores, & rariùs falluntur; non præsumptuosi, facilè alios in consilium vocant, & patiuntur. Conducibile tamen, horum frigiditatem (seu teporem) cum illorum priorum ardentioribus ingeniis, in temperamentum adhibere, velut acutas voces, cum gravibus, meliori tono & resonantiæ, aptiùs miscueris; Tales quidem rariùs, magnarum actionum, sunt per se capaces, sed etiam rariùs, magna vitia ferunt, & regèdo, vix prioribus non sunt præponendi, & commodiùs Præfecturis admoveantur, dùmmodò adsit rectum iudicium, nec absit (lenta licet) rerum moderatrix prudentia, praxis verò perficiet totum; Cautiores item sunt, ex non insolenti diffidentia sui, adversi successus patientiores, perseverando (dùm lentiùs agunt & appetunt) constantes, obedientiæ tolerantés, superioris iussorum executores accurati, non interpretantur, nec quæstiunculis super
man-

mandatis ludunt, sed quò rectè duxeris, sequuntur, nec franguntur animo. Illi secùs ingenii prioris, pro ardore promptè habendi successus, ni cupita obtineant repentè, dedignant, coeptis desistant. Vel si nimium instent, & se totos in actionem effundant, lassati, citò frangantur, nam intenso actui, diù sufficere non possunt, nisi totos pro ardore se conficiant. De *ingeniis Stoicis*, nihil dictum feram, de his abundè alibi (*in meis Politico-Moralibus*) tamen esse nimis periculosa, vel obiter intimandum, nam ex occulta (quam sibi elato, subtristiquè supercilio, tùm facie meditata, adstruunt) gravitate, *quæ specie modestiæ, palliata superbia verius est*, admirationem sui, apud ignorantes, & venerationem, facillè conciliant, auctoritatem sententiæ imposituri, ad persuadendum; Agere sedulò aliquid videntur, dùm nihil agunt, immò otiantur sedulò, pompatica in rem dicere amant, quasi reservantes aliquid magnum acturi in posterum, undè nihil, præterquam (velut de montium partu, lepidè quidam) *nascitur ridiculus mus*. Deniquè dantur alii; In quorum ingenii rectè formandis, dùm contendisset natura, velut opere lassa, complendo totali, apposuit plùs vel minùs de stultitia, ut etiam sint magis, vel minùs, manca, confusa; Undè talium opera, opinione sui, primoquè aspectu, plerosquè fallunt incautos, dùm speciem prudentiæ habent, incipiendo, sed finis, ad stultitiam inclinat. Non expensis exequendi rationibus, magna temerè moliuntur, mox lassati, deficient; Ideoque vitandi, præsertim si quibus admista temeritas, & præsumptio sui, grandem enim molestiam, rebus, & personis facessunt, nec suaderi, nec corrigi patiuntur, sed immò, dùm sibi complacent, aliis succensere amant, & recta (pro importunitate) impediunt, irritant, confundunt. Tales, quò magis artium studiis, parandæ prudentiæ imbuuntur, eò graviùs & subtiliùs errant, dùm pro sæcunditate ingenii, multa illis obversantur, dùm in varia feruntur. Circa discernendum verò, speciosa captantes, potiora omittentes, recto carent iudicio.

Placitum aliquibus, mistim senes, junioresquè consiliis adhiberi, ut juniorum præcipitancia, tarditate senum temperetur. Nam si juniores soli consulant, speciosa magis, tùm magnifica, (velut nunquam à fortuna decepti, & casuum ignari) pro impetu & te-

meritate, quàm tuta decernunt; si autem soli fenes, in consilium vocentur, rebusquè præsent, frigiditas eorum, tum phlegma, periculum, nè sæpius timida tardaquè, in speciem *cunctationis*, & *cautorum*, in consilium ferat.

Secretum tene consilium, & quod non procul abest, sis taciturnus, verùm secretorum tenacem aliquem vides? falleris; quomodo alter tibi fidelior? quàm fueris ipse tibi. De Epaminonda olim dictum. *Non fuit qui plus sciret, & loqueretur minus.* Et nostri laureati Poëtæ *Kochanouskii*, ed valet apophtegma, dum inducit dictum, scurræ cujusdam aulici, qui totâ aulâ Polonâ, non magis mendaces haberi aiebat, *Gamrato* Archiepiscopo Gnesnense, & *Macieiouskio*, Episcopo Cracoviense, hic cum omnia sciret, nihil se scire aiebat; Ille cum scire se totum affirmaret, nihil penitus sciebat.

Provide prius, nè vincaris, tum prospicies de mediis, quibus vincas.

Exploratores, sint tibi fidelissimi, nulli sumptui parcendum, ut non tantum in castris, sed in curia hostis Principis, habeas fidos coryceos; præstabis verò, si aliquos ignotos, pretio corumpas, servitia hostis Principis ut ambiant, tibi omnia relaturi. Præsertim verò, si in externam Provinciam movendum tibi bellum est biennio ante præmittes, aliquos fideliorum, architecturæ militaris gnaros, mercatorum, vel peregrinatium, servitiivè sub specie, qui provinciæ interiora, saltus, viarum compendia, comœtuum opportunitates, Urbes, Munimenta, eorumque defectus, insuper animorum inclinationes, consilia, amicitias, vel secus Civium offensas, pedite, equite, terra, mari potentiam, pernoscant. Immo delineationem Geometricam, particularium locorum, munimentorumque facturi, undè consilium bellandi, non ex incognito capiatur. Quod si negligas, involvi periculo, & Vinci, quàm Vincere, sit tibi promptius. Illud quoque, in considerationem venire debet, ut omnia fortunæ blandimenta, suspectissima Victor habeat, in externo. Multis in occasionem fuit occidi, citò vicisse, occupavisse totum, & distraxisse suas vires, per longinqua. Præstat in paucis assicurari, quàm per multa diffundi; Prudentius agunt, qui ponentes fortunæ suæ

suæ sponte modum, rependo velut, in occupatis pedem prius bene figunt, nec quæ offeruntur, sed quæ retineri certò possunt, occupantes, reliqua in sequentes annos, ultrò reposituri. Cùm nec stomacho conducatur, violenta ciborum repletio, prioribus non bene digestis. Si igitur rectè consultum cupis, non unius æstatis, bellum externum putabis, sed annorum.

Speculatores aliquid dùm nuntiant, non statue statim, sed rem examina, & cogita, homines esse qui nuntiant, posse ideo falli. Non tamen ut Vitellius (*apud Tacitum*) *Fractis, apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potiùs malorum, quàm mala differebat.*

Augendus potiùs coram suis, quàm minuendus hostium numerus, ut assuescant terrori, & contemnere magnum hostem discant, postea verum numerum, indicabis ante pugnam, minorem famâ, quò magis redeat mens, ad certam victoriam se recollectura, si fortè primo rumore confundebatur. Longa laboris ac periculi meditatione, periculum laborquè familiaris sæpè redditur; & redit tandem quæ abiit virtus, tum audacia.

Consultum fuerit, militiæ Præfecto, in hostem ituro, ut omnia difficilia, periculosa, immò majora vero (quàm fortè ab hoste apparantur) imaginetur, arma, numerum, artes bellandi, stratagemata, prudentiam hostilis Ducis, itinerum aspera & insidias, ut provideat maturè, quomodo? sit è re sua vicissim occursurus; sic tria obtinebit. Non terrebitur novo periculo, quod prævidit animo, facile difficillimis occurret, cùm de remediis ante prospexit; vel demùm si minùs periculosa inveniat, quàm sperabat, majore fiducia rem aggredietur, facile elusus, vel superaturus, qui contra majora, erat non imparatus. Qui verò secùs facit, leviusculè extenuando, quæ sunt pro hoste, & contra se, aut iis temerè confidendo, quæ à sua parte, contraquè hostem apparantur, impinget imparatus, quibus ex improvìso terreatur, nec possit, nisi cum magna sanguinis impensa, eluctari, tandemquè dicat imprudens *NON PUTARAM*. Sæpè inconsulta temeritas est, cùm audaciam putamus, aut secùs, bonis prudentia & consilium dicitur, quæ audaculi, metus superflui nomine, temerè nobis exprobrant. Velut aptissimè respondit ille, causam quæ-

renti curiosè, & addubitanti, utrùm nè adversarium tantoperè timeret? qui sic ante tempus armaretur. *Non cerè (inquit) sed facienda facio, nè timeam.* Cavendum igitur maturè, sibi què per omnia providendum.

Adige sacramento milites, in tui fidem, & hostium necem, immò in ipsam hostilitatem.

Ante generalem pugnam, experimentum cape novorum militum, per minora prælia & velitationes, item simulatione adventus hostilis, quod necessarium putabis, excitandæ suorum alacritati. Eas tamen velitationes permittes, ubi certa spes victoriæ, omnis suspicio periculi absit, nam secùs confident animo tyrones, reliquæ pugnæ, inepti reddendi.

Occasiones observa, oblata casu, verte in consilium.

Si hostis ducit secum aliquas belluas, assuesces equos, falsis formis belluarum videndis. Elephantes aut camelos, ex coriis confutos circumduces, intrò homine abdito, ad æmulationem motus. Huic cum non esset maturè provisum, ab Uladislaò III. nostro Rege, supervenientibus ad *Varnam* Turcis, cum ingenti numero camelorum, quorum odore & aspectu, equi Polonorum territi, ordines suorum turbarunt, undè subsecuta strages. Si tamen camelorum aspectum, equi nullatenus ferre possunt, nec alia ratio vitandi habeatur, facturus impetum, oculos equorum obligabis, satiùs utiquè, cæcum impetum, eques quoquomodo freno rectorus, quàm ut planè abhorrentes, in hostem impelli minimè possint, sed in partem periculosè ferantur.

Novello aut turbato exercitu, debiles primò aggrediendi, ut facilitate vincendi, trepidi militum animi, in posterum firmentur.

In defectu hastarum, quibus Polonus eques agit potentissimè, possunt aptari, teneræ abietes longiusculæ, quæ ad temperatum calorem ignis, tum æstum solis, siccabuntur decorticatæ, aptata levi cuspidè, & cavato commodè manubrio, hoc enim genus arboris, leve gestatu, & longiusculè per directum crescit.

Vehementem & avidum pugnæ hostem, morâ & cunctatione trahe, sic Fabius Annibalem confecit intra montes, (dùm imparrem se vidit) abscedendo. Proximè tamen hostem versabatur, osten-

ostentando prælium, in occasiones intentus. Quid si te provocat hostis? quid si ignaviam exprobat, non idem officium boni Ducis exues, verum contemptor inanium verborum, in res modo intentus eris. Nihil stultius, aut levius, quam authore hoste, manus conferere, ad ejusquæ arbitrium atquæ libidinem, summæ rei fortunam periclitari. Tenebis potiùs te, opportuno loco, & ferocem hostem cunctatione ludificabis.

Etiam vana auguria futuræ victoriæ, ad erigendos animos militum, evulganda, quæ plurimum profunt. Sic Alexander Magnus, obsidendo Tyrios, speciem Herculis, manum & lauream per insomnium sibi porrigentis, militibus denuntiavit.

Auxiliares ab hoste avellendi, simulatione tuæ in eos amici tiæ, ad amicabile colloquium, in speciem provocando, literis familiaribus compellendo, vel promissam fidem exprobrando, præfertim si intercipiendas literas mittas, neglectim in speciem.

De fædere agendum maturè, antequam vires cognoscat hostis, & superbus reddatur, idem simulanda omnia tibi fortiora, ante paciscendum.

Nunquam in aciem descende, quin priùs offeras pacem.

Ad vada, saltus, littora, montes, observa hostes adventantes.

Dùm castra propè hostem posueris, non statim dimicationi studebis, donec experiare, quæ vires illius, quæ alacritas, quæ intentio, interim occasionem quæres.

Sub prætextu legationis, positio hostilium castrorum, & vires noscuntur.

Si periculosè rumores feruntur, non fide aut diffide, sed in locum rumoris fidissimos mittes, qui resciant.

Consilium bellicum petendo, non aperi quid ipse in re sentias, ut censendi, non assentiendi des necessitatem.

Ne terrearis, terre licet in speciem, obsidionem & prælium minitanti hosti, potius tu miniteris, per transfugas debiliora castrorum, quasi rimando, ut per conversionem terroris, distineas hostem. *Nisi terreri vis, terre. Terrent nonnulli, ni paveat.*

Levioris armaturæ miles, agilitate promptior, assaultando, sequendo, idem nonnunquam hastatos equites, consultum fuerit, hastas deponere.

Cultus armis & vestitu miles, est æstimator apud hostem, magnanimitatis enim, non ignaviæ, aut abjecti animi signum, cultum esse.

Rem difficilem dum vis aggredi, denuntiabis militibus, difficilia te velle tentare, in spem eorum virtutis, si te non sequantur, vel te solum Ducem iturum.

Vide, an tutius sit, per velitationes distingere hostem, quam certare prælio universali, & in aleam belli rem mittere, præsertim si inferior es.

Potius suaferim difficilia cum tentas, non per cohortes mittatur miles, sed designandus pro alacritate, fidelius operam præstabit, quam pro imperio.

Prudentissimè tunc ab hoste focii avellantur, cum primùm adventant, nequè conjungere castra, & animos. Mitte obviam fideles, qui suafu, *tùm concesso donativo in primores*, in tuas partes quemquè trahant. Difficilior aliàs opera, dum jungentur, & sociarint artes; tùm affectus. Quam in rem, oportuerit, ut Generalis Dux, superfluum pecuniam, promptè secum habeat, corumpendæ adversariorum (ac vel maximè ejus sociorum) fidei; cujus defectus, poenituit nostros Duces, cum non promptè haberent illicia, quibus abstraherent Tartaros, à societate Cosacorum, bello contra *Chimielnickium*, cum se faciles ad defectionem ostentarent.

Quidquid in speculatores aut proditores expenderis, non expensi, sed in accepti tabulas, referendum puta, plus tibi fide vendita reddunt, quam accipiunt.

Curabis priùs, exercitum hostilem ut dissipes, quam ut fortalium occupes, fuso exercitu, sine impedimento, reliqua sequentur.

Infimior dum es, hostem terrebis, jam si fortior, simulatâ rerum incuriâ aut inscitiâ, securum reddere, eoquè incautum, in rem tuam proderit.

Specie tractatum & pacificationis, distine hostem, antequam tui convenient, tùm reliqua sint parata. Mittes legatos (velut per fiduciam potentiæ) imperiosas & minaces condiciones propositurus, aliquando, (prout occasio poscit) submissas ad protrahendum.

Celeri-

Celeritas, valet pro potentia, diximus alibi, Sic *Gaston Foifseus*, pro Rege Galliaë, multa gessit in Italia, & alii passim alibi. Sic intra Poloniam, *Stephanus Chimieleckius*, & *Stephanus Czarneckius*, ille *Kijoviaë*, hic *Russiaë Palatini*, contra diversos hostes, celeritate valuerunt, ut cum hostis eos longè abesse crederet, videret in suis castris, per abrupta, per invia, per intempesta, per noctis conticinia convolantes. Tamen, non cuiquè bellatori, celeritas ad victoriam prodest, nisi quibus naturalis, nec defatigatus, incipiendo, urgendoquè, ad furtiva prælia, tum ex præcipiti impetuosa, inest vigor. Aliàs, magnis Ducibus, consultiùs, *Festinare lentè*. Præceps actio, aut multum lucratur, aut multa perdit, citò parat, citò res amittit. Lenta vincendo & retinendo, rariùs fallunt.

In paucitate militum, ante prælii diem, è calonibus lixivè strenuioribus, quorum nostris in castris, stupenda copia, scribendi milites, per signa dividendi, post pugnam exauthorandi. Immò, per hos, laborem & pericula supplebis, in parsimoniam veteranorum, elicies verò, spe opulentioris prædæ, tum præmio.

Non semper invadendus, sed etiam, expectandus hostis.

Centuriones, pignus pecuniarum viritim ponant, à desertioribus perdendum.

Non descendes in prælium, etsi propè fueris, antequam per internuntios, arguas hostem injustorum armorum, & causæ, exprobra violatam fidem, fædera: Multum ex animo dempturus, si injustitiam armorum persuaseris, Mitte posthæc literas & minas, penes justitiam causæ, in aciem te descensurum, & ulturum ope divina hostilitatem, ni spontè deponant arma, cedantvè loco.

Provoca hostem, misso tibicine, etsi non pugnaturus, ut animum explores, alacritatem, formam aciei videas, vexando.

Potiùs suaserim, à minimis consilium perquirendum priùs, antequam veteranorum, sententiæ petantur, & majori libertate, sentiant tyrones, quod velint. Aliàs, periculo offensæ in majores, æstimatosquè (præsertim si sint factiosi, & qui non ferunt libentè contradictionem) sequuntur alienam sententiam potiùs, quàm suam ferunt, immò, in quoquo consilio, tutum sit, eum

morem sentiendi servare. Caveat verò belli Dux, nè contemptim habeat, malè suadentis dicta. *Defuturi qui suadeant, si malè suassisse periculum sit.*

Rebus in desperatis, nihil periculosius, quàm improprium consilium, ut ferè plus valeat eo casu cruentum, quàm respectivum, quàm factò magis, quàm consulto, est opus. Non igitur cunctatio adhibenda, ubi perniciosior quies, quàm temeritas, nec potest laudari opus, nisi peractum.

Ad ostentationem majoris exercitus, equites hastati sine hastis persistant in acie, hastæ verò, aliquo sublimiori colle (à retro) inter arbuſta figantur in terram, specie hastatorum subsidio stantium, præsertim si aliqua cohors intermiscetur, pro vera ostentatione virorum. Aut potius lixæ post tergum, ordinatim instructi, hastas ipsasprehendant, velut in subsidium futuri.

Pridè, ante prælium, impèrabit Dux armorum, ut *miles gladium acuat, sclopeta explodat, novitèr oneraturus*, ad promptè feriendum hostem. Quod studiosius ut agatur, signum revidendorum armorum, dari oportebit. Nunquam eam curam intermissurus, antè prælium.

Quia sub specie literarum, tibicines personati, veniunt ab hoste, aut majoris momenti personæ, cum speciosis tractatibus mittuntur, non ut verè tractent, verùm ea occasione, castra ut speculentur, ex rerum facie lecturi, nùm per fiduciam, aut propius pavorem, res tuæ gerantur. Ideò quicumquè mittentur, remotius sub tentorio, vel aliquo ruri, detineri eos curabis, per ablegatos potius tractaturus, & daturus responsa, quàm ut castris recipiantur. Si talibus missionibus itum fuisset obviam, bello contra Carolum Gustavum Suecum, quas per tibicines fucatè adornabat, præsertim cum Galliæ Regis ablegatum, suis partibus propensorem, nomine mediatoris, hinc, illinc, commearè redirequè studeret, non patuissent illi consilia, & belligerandi ordo. Sed cum agnita Polonorum facilitate, quosquè admittimus, & credulè percunctamur, cum subornata narrentur, illius machinationes non intelleximus, nostras prodidimus.

Qui potentes velitationes ex castris emittunt, ad ostentationem verius, quàm pro necessitate facere videntur, nemò velitando
fini-

finivit, aut vicit bellum, verum sæpius suas distraxit vires, militem lassavit, confecit equos, ut postea nullius essent usui. Potius miles, summo prælio asservandus, ut diutiùs sufficiat labori indefessus, tum equi. Ad percunctandam igitur de hoste famam, tum ad intercipiendos vagos hostium, non multo numero opus, verum sufficiant triginta, aut paulò plùs velites ex veteranis, aliàs nequè ad fallendum, nequè ad penetrandum, aptus erit numerus, dum in velitatione, non aperta vis, sed virtus, celeritas, & astus ex occulto valent. Faciliùs verò pauci occultari, tum per arbuſta & valles accurrere, per silentium hosti adrepere, vigiles inopinatos, intercipere possunt, nequè paucitate produntur, aut secùs pauciore suorum damno, & dedecore (si periculo involvantur) per diversas vias eluctari possunt. Quæ est sola velitandi natura, ut de hoste exploratum habeas. Utcunquè tamen, contra Germanorum populos, pro ratione temporis & loci, potentes velitationes patiar, nam graves sunt accurrendo, sed nunquam, nisi furtivas, & in paucitate suadeam contra Scythas, Turcas, Moschovitas, Valachos, tum alios, qui agilitate pugnant equorum, & facilè latera cingunt, sed tibi damno tuo, aliter experi ri liceat.

Ingenium & prudentia, potior est viribus; Urſi, Leonesquè, cum sint valentiores homine, concedunt tamen rationi, & captivam ducunt, in ejus obsequium suam feritatem. Defectum igitur virium & potentia, ingenio, tum agendi prudentia, generequè armorum, *Hastâ* id est, *dolabrâ*, & *Machinis*, compensare studebis. Sed maximè defensivis armis usus, ferrea thorace, casside, ac demùm scuto; quæ inertia veriùs belli, per ostentatam temeritatem, quàm in argumentum audacia, sæpè negliguntur. Magisquè providebis contra hostem, qui mediocri cum potentia, sed prudentè acturus venit, quàm si aliàs imprudens agendi, numero & potentia (sed sine arte) armatus, contra veniat.

Nunquam adè oportuna, videatur occasio victoria, quàm damno amissi, pensare debeas militis, semperquè videatur gloriosissimum, quod est tutissimum, & antè securitati, quàm opinioni consulendum. In omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utiquè probarentur sequendo

quando, initium plerumquè magnæ calamitatis est, magna securitas (Vellejus Paterculus sparsum in Histor). Et Julius Cæsar rectè providebat, ut potiùs in nocendo, aliquid omitteretur, quàm cum aliquo suorum detrimento, hosti noceretur.

Modici fortunæ successus, vanos quibusdam ingerunt spiritus, ut in incuriam facillè illabantur, ex contemptu adversorum; sed valdè falluntur. Rarè tam secundâ fortunâ nati, velut ille apud Tacitum; *Cerialis, parùm temporis, ad exequenda imperia dabat, subitus consiliis, sed eventu clarus, aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent, hinc ipsi, exercituiquè, minor disciplinæ cura.* Rectiùs perspicaciores Ducum, quibus prosperos rerum post eventus, suspectior est fortuna, idèdquè nihil inopinati, accidere illis potest, qui sperant semper, prospiciunt, agunt, simul & cavent, tuta consilia cum ratione, quàm felicia ex casu pensantes.

Punctum & librum claudo, dictione Antigoni. Cum enim Pyrrhus, Caduceatorem conferendæ pugnæ, provocatum ad eum misisset, respondit. *Suam militiam, non magis armorum, quàm temporum esse; si vitæ tædium Pyrrhum caperet, satis multas ad interitum occasiones, brevi superfore.* Vel ille alter, simili casu, satisquè rectè; *Non ex voluntate hostis, sed pro sua opportunitate, se bellaturum, respondit. Utiquè non confabulationis, aut chorearum, sed virorum armorumquè certamen se meditari, & experturum venisse. Quod verò parceret loco, aut cederet tempori, artem sic suadere suam, non metum cuius rationem requiri ab hoste, aut reddi, nimis temerarium.* Demùm tertius, licet nonnihil adversam fortunam expertus, satis tamen animosè. *In bello, velut latrunculorum in lusu, non qui aggreditur, aut vexat Regem, sed qui tandem ad incitas redigit, lucro & lusu triumphat.*

AD LECTOREM.

*A*ditamentum quod sequitur, post alterum
librum *Militarium* ponere parabam, ve-
rùm, quia eundem, typo jam jam porrecturus, stu-
diosè retraxi, en quæ ultima ferebantur, priore loco
Lector cape. Librum alterum *Militarium*, qui
consummatissimi operis exstat paratus, paulò post (si
DEO placet) gratiores animo expectabis, velut
regulatissimi convivii dapes, aut fercula, quæ toties
oculos & palatum convivarum movent, recentiora
quoties apponuntur. *Mea* qualiacunquè sunt,
aut erunt, utiquè non ingratus capies.

Additamentum ad tractatum Militarium.

Um supremam operi manum apponerem, en ab occasione cujusdam privati sermonis, non inuenistam dictu quæstionem adjicere placuit. Utrùm studia & libri, emolliant animos, & bellicam virtutem fortium suffocent; prout nonnulli, sed rudes ipsi, falsò opinantur, quibus furere animo, temerè aggredi, & aliquid per fortunam assequi, fortitudo vocatur, modestius verò pro virtute, cautèquè ex prudentia agere, aut (hostem emolliendo) cunctari, metus nomen habet. Satis ad solvendam quæstionem, quiuis horum lector, adferat, quantum supra nihil legentes, habeat ipse, dum hæc mea legit, nam aliàs, sola praxi assequi, quæ tot historicorum & temporum observatio congregit, Duces armorum experiere, aut nimis seruum sit, aut planè impossibile; Sed universim loquendo, si vitæ simplicitas, tum rudis genius proffit, & naturalis furia, impetusquè in bella sufficiat, procul dubio, leones, tauri, tigrides, ursi, lupi, & similes ferarum, quibus perreusum sanguinem, per contemptum vulnèrum, in ultionem exagitatis, vincere est, multùm sint supra fortitudinis virtutem, quæ nisi homini convenit, cum aliàs in bestiis, non sit virtus *fortitudo*, sed potiùs rabies, aut simplex vis, & *naturale robur*; Velut proximè bestiarum rabiem accedunt, ii quoquè hominum, Turcæ videlicet, Persæ, Scythæ, Afri, & quicunque barbarorum, qui vincere nesciunt, nisi iteratas millium decades, unico conflictu, aut occidant de hoste, aut de suis amittant, sanguine, non virtute, nec arte, vel prudentiâ, victorias mercaturi, strages & excidia populorum spectare, animositatem vocitantes, *cum solitudinem fecerunt, pacem appellant*, Quo solo, Catholica bella à barbaris differunt, nec Catholica sint, si ea rabie gerantur. Prudentibus verò Ducibus, parsimonia etiam vilissimi sanguinis, esse debet, tempus potiùs, impensas æris, bellandi artem,

artem, quàm suorum sanguinem, parandæ victoriæ impendere malentibus; Brutorum est, unguibus, calce, cornibus, dentequè, mutuo se ferire, & prævalere viribus, dum pro feritate, non ex arte luctantur, hominum verò (quis verò illos feros, sanie nutritos, hominum in ordine ponat) est ingenio cum arte certare, & vincere. Cum verò barbari, totum in belli furia, parùm in arte reponant, unico aut altero commisso prælio, nihil reliquum habent, nisi ut amittant sua tota, aut parent aliena regna, velut Orientales Historiæ, & Africanæ, passim exempla nobis suggerunt. Contra Christianos verò, quibus artes, studia, libri, & ex eo, prudentia rerum gerendarum valet, non est par illis successus, nec aliquid contra valerent, nisi mutuis inter nosmet ipsos agitaremur, & conficeremur dissensibus. Veluti Hungaria sufficiat in testimonium, de qua obtinenda, tanto tempore Turcarum furia conflictatur, hominum & æris stupendâ impensâ, rem Christianam aggrediendo, nec tamen possedere totam, cum quod deest viribus, supplet ars, in fortalitiis, in fæderibus, in cunctatione, seu elusione, in prudentia ponendorum castrorum, in fossis, in ordinatione pedestris phalangis, pilis circumseptæ (quæ sola, mobilis velut murus est, & equitem spernit) in tormentis deniquè, & miris inventis ignium; Videre interdum est, quàm levia ex arte belli ordinata, maximos exercitus barbarorum sustinere, aut avertere possint. Polona exempla in rem serviant, contra Moschovitas, Turcas, Scythas, bellando practicata; *Cecoriana* expeditio, dein *Cameneensis* contra Turcas, illa *Zolkienskio*, hæc *Konieczpolskio* Ducibus gesta, satis loquantur; (velut in *Notationibus meis Polt. Puncto VII. intimatum*) sed in barbaris quoquè, eos bellicosiores videas, qui plus rerum prudentiæ ex libris hausere, Machometes, Selimus, Solimanus, Cæsares Turcarum, Curtium de rebus Alexandri, Julium Cæsarem, & alios Historicorum, Turcicâ linguâ versos, inter bellandum, peramanter lectitarunt, nec Mathematicarum artium rudes, tantòquè plus supra suos majores gessere, quantò artium studiis, essent superiores, quæ honestatem animo ingerunt, ingenium acuunt, solidant rationem, & in rectè facienda, consilium firmant. Vel si pro naturali judicio, longoquè armorum usu, altiorum literarum

imperitis, magna fecisse contigit, quis dubitet, eorundemmet facta, plùs nitoris & soliditatis, perfectiori habendæ gloriæ, fuisse obtentura, si nobilem animum, studiis (maximè verò lectione Historiæ) perpolivissent in meliùs. In summa, quidquid est bellicæ scientiæ perfectioris, non à barbaris, qui sunt artium rudes, sed à Christianis repertum habetur, ars videlicet fulis tormentorum, ignium belli inventa, arietes sulfurei, cuniculorum & fosfarum ex arte ducendarum usus, & peritia, tum alia plùra, quæ nisi medias inter politiores Christianorum artes, & studia nasci amant. Quid pluribus? cùm sub oculis, res sit domi, nos quoquè Polonos, tantò supra collimitaneos nostros, Moschovitas, Moldavos, Turcas, Tartaros, & alios populos, bellando valere, quantò sumus ingenio, & honestioribus studiis superiores. Dùm verò cum Occidentalibus, nobis ingenio paribus, res agenda venit, non tam promptè videmus, fortunam nobis in bella & victorias famulantem, nisi multo labore, & virtute paretur. Quia verò, status olim Urbis Romanæ, tunc præcipuè declinavit, cùm studia & bona ingenia viguère, factum, non ab occasione literarum, quæ ingenium perpoliunt, & frenant animi passiones, vel moderantur, sed quia in ea tempora inciderunt, dùm ob magnitudinem imperii, civium ambitio (per administrationem longinquarum ab urbe, & ab æqualitate Provinciæ legis, paritatisquè nescia, ab obedientia dissuefacta, civilem modum supergressa, dando jura populis, quàm ut sibi, inter concives darentur. Deindè opes aliquorum immensæ, in Urbem importatæ, in partes & clientelas distraxerunt civitatem, luxus, avaritia, superbia, irrepserunt; Exindè inter potiores orta æmulatio, dein collisio animorum, & legum (per insolentiam, *artemquè evadendi*) contemptus, publicorum super hæc proventuum, in privatos usus distractio; Utque privatum statuunt, dum evertunt publicum, armorum sequebatur conflictus; Præsertim post debellatum Orbem, non ampliùs externis curis occupati, nequè metu distretti, per otium domi sibi hostem, cùm pepererunt, quem non habuerunt foris, ut post corruptos mores & homines, necessaria publici status corruptio sequeretur; bonæ leges interim, intra volumina manserunt, sibi innocuæ (velut regula aut simulachrum

liber-

libertatis, non ipsa libertas.) Civium verò protervia, prævaricatio, insolentia, prisca moris contemptus, *novitas*, privatas domos, forum, curiam, castra, occupavit & subvertit libertatem; In rem aptè Cornelius Tacitus (Lib. 2. Histor.) *Rebus modicis, æqualitas facile habebatur, sed ubi subactò orbe, & æmulis urbibus, Regibusquè excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter Patres plebemquè certamina exarsère, modò turbulenti tribuni, modò consules prævalidi, & in urbe ac foro, tentamenta civilium bellorum. Mox è plebe infima, Caius Marius, & Nobilium sævissimus Lucius Sulla, victam armis libertatem, in dominationem verterunt. Post quos Cnejus Pompejus, occultior non melior.* Non obsint certè honesta studia, & librorum usus, libertati, tum virtuti bellicæ, sed eam juvent, ars videlicet *concinne loquendi*, suadendo, dissuadendo, animando, fœdera parando (*Eloquentiam* communiter vocamus, Dominam id est, hominum & rerum, dùm animos hominum, pro arbitrio, velut freno ducit, aut coërcet, rebus formam qualem vult imponit) deindè *Ethica*, quæ virtutum vim, decusquè insinuat, vitiorum turpia demonstrat, & vitare docet. *Geographia* præterea, positiones terrarum, flexus marium & fluviorum, opportunitates locorum, enucleat. Dein *Geometria*, quæ mater est Architecturæ militaris, cur non juvent bellantem? ac super omnia, *Lectio Historiarum*, quomodò non profit legenti? cùm hinc eventus rerum, consilia belli, pacisquè eruuntur, præsertim dùm non antiquorum modò lectioni (velut ad summam prudentiam, satis habituri) immorantur & persistunt, verùm discere impensius cupiunt, quid recentior ætas, nostræquè idèd praxi, per familiaritatem proximioris ætatis, & rerum, accommodatior, togâ & bello possint, perficiendo; Quosvis meliorum Scriptorum, necesse *lecturi*, non semel, *sed tertio*; Qui semel legit, nescire vult. Prout enim, tres sunt potentiæ animæ rationalis; *Memoria* videlicet, *Intellectus* & *Voluntas*, sic nisi terna lectione impleantur, illisquè satis fiat; *Prima lectio*, simplicem mentis intuitum, velut incognitæ rei admirationem, & *memoriam* movet; Altera penitiùs *intelligere* facit. Demùm *lectio tertia* voluntatem, ad imitandum intellecta, si bona sint, seu ad vitandum, si mala, permovet; Repetita igitur esse debet lectio; ut rectissime

sacræ paginæ verbis dictum sit. *Accipe librum, & devora illum.*
 Undè pro Methodo nostri sæculi, consilia matura, recentium
 præsertim lectione, hauriuntur, nam vetera, eoque à nobis re-
 motiora, admirationem pariunt, recentiora magis serviunt ad
 praxim; tùmquè primùm mens humana & iudicium, supra res
 humanas, & casus ascendens, probè decernendo seipsum noscat,
 & miretur; Verùm scire, ad rem applicare, is demùm lectionis,
 & per univèrsam cujusquè scientiæ fructus est, animum præser-
 tim promptum & facilem in exequenda, firmumquè si habeas;
 memoriâ nudâ tenere, quod legisti, quid juvat? aut cui bono est?
 præterquam curiositati, vel confabulationi mensarum servit, præ-
 stat pauca scire, in rem applicare, quàm multa meminisse tan-
 tum, hoc est beneficium simplicis memoriæ, illud recti iudicii;
 velut alibi copiosius egimus. Non improbem Polonam militiam,
 cùm passim hic Nobilitas, bonorum studiorum cultrix, equo me-
 ret, rari sunt in equitatu, qui non Latinè, & utrâquè linguâ con-
 cinnè loqui sciant, nec tamen illis ad fortia, quidquam obest,
 immò felicem Patriam milite, cui ex bonis artibus, major notitia
 honesti inest, ut generosius agant pro gloria, quàm si aliàs fex po-
 puli, *servilis, non filialis obedientiæ*, rudis, popinaria, brutalis,
 recti & honesti nescia, in militiam legeretur. Vidimus hac ætate,
 cùm per diutina bella exhausto ærario, sine stipendio promptè mi-
 litarent, periclitarentur, vincerent, & cùm multas emeritas æ-
 states debèri docerent, vix trientem, à Republica solvi peterent.
 Immò, quod in gloriam gentis dictum sit. Cùm anno Dei nati
M D C L V I I. translato Suetico bello in Prussiam, positus propè
 Dantiscum castris, penuriâ rerum, ac præsertim equorum de-
 fectu, miles laboraret, ex eoquè stipendium, à Rege, solvi pe-
 teret ardentius, ille verò, prævio *residentis Senatus* consilio, pe-
 cuniam apud Dantiscanos, creditò habendam quæreret, milites
 confestim ad Regem, Senatūquè misere. *Malle se inopiam bellan-*
do ferre, quàm eò rem deducere (nam Dantiscani, supra privilegia
 Poloniæ Regum, novum aliquod cum adjectione terræ, in vim
 creditæ pecuniæ, petebant) *ut sui causâ, palmus terræ alienaretur,*
pro cuius commodis, virtute militari tantòquè periculo contenderent.
 Tandem, ut concludam; Verum quidem esse, si passim studia
 (præ-

(præsertim quæ seculativæ scientiæ, & disputationi Scholarum, non politicæ praxi ferviunt) in vulgus inferantur, emollitura vulgi animos, verùm Ducibus, altius studium quid obsit? aut quare non juvet? in quorum capite, summa rerum vertitur; necesse summa sciant, qui omnia regunt. Idquè *cum modo*, nè fiat, prout succensitum, *Alphonso sapienti Hispaniæ Regi. Correxisset motum trepidationis in cælo, at Regnum suum, emendare non potuit, orbem cælestes ingenio penetravit, at oblatum sibi (à fama sapientiæ) Romanum imperium, dein coronam hæreditate partam, domi tueri non noverat. Sultanus Ægyptius, famâ illius permotus, legatos ad illum misit, cum amplissimis muneribus, interim in proprio ipsius Regno, omnes propè Castellæ civitates, ab obedientiæ officio descivère. Sic fieri assolet, ut Principes, studiis, plus æquò dediti, existimationem apud exteros (qui superficialia nisi vident, & mirantur) sibi conciliant, perdant apud subditos, dum facta hæc aut illa, penitus introspiciunt è proximo, nec concordari cum sapientia vident.* Tales enim libris immerfi, *proximè intermittunt*, quæ regendo magis præstat, quam speculatio; Axiomata & maximas regendi, ex libris sibi statuunt, præsumptione doctrinæ pertinaces, alieni consilii contemptores, dumquè illis à fæcunditate ingenii, multæ rationes pugnantes inter se occurrunt, timidos reddunt, & libertatem exsequendi confundunt.

Proximùm addere, Quod sequitur.

 Es cadit in quæstionem. Quid sit majoris prudentiæ bellicæ? Potentesvè urbes expugnare, an aperto prælio, scire hostem vincere. Qui rem altius pensat, posteriori parti, plus esse strepitus & nominis, anteriori fateatur, plus inesse rei, nam altiorem requirit belli Ducis prudentiam; ut necesse, per omnes belli artes, sit prudentiâ & ingenio, Dux, universalis. Qui expugnat, supra & intus terram, luctari contra hostem debet, contra fossas, vallum; munimenta, aquam, ignem, quasi contra elementa pugnaturus, simul contra homines, & contra ingenia, constantiâ deindè bellandi opus, nec horarium impetium,

nium, aut accommodata in tempus furia, obsidendo valet; contra injurias coeli pugnatur, & contra tempora; Frigus, calor, autumnus, hyems, non obstant expugnanti, sed perpetuus adest labor, contra aperta, multòquè magis agitur, contra hostium occulta, nec labore vinci, nec perseverantiâ fatigari necesse. Diu, noctuquè simul in hostem agendo, simul ejus molitiones & prudentiam eludendo, ut per omnia, obsidendo plùs possit virtus, quàm fortuna. In præliis campestribus, non item; aperta omnia sunt, ideòquè simplex audacia prodest, adhibita modò instructuendæ aciei, & ordinandorum subsidiarum arte: Plùs agit fortuna, velocitas, & belli furia, quàm prudentia, plùs occasio & impetus, quàm consilium. Æqualia sunt omnia, non obstat murus, aqua, fossa. Non longâ deindè opus perseverantiâ, sed aliquot horarum labor sufficit, & decidit de successu. Manuum plùs, quàm ingenii res est, terror adhæc pannicus, casus inopinatus, error, & levia in speciem instructa, multùm ad prælia conferunt. Qui habent scientiam campestrium præliorum, velut multos nobis videre licuit, non perindè sequitur, ut expugnare munimenta sciant, nam is inferior militaris prudentiæ gradus. Scythæ ad campestria prælia nati, per levia munimenta, facillimè contemnuntur, quæ verò gentes, aut qui viri, expugnare munimenta sciunt, his in campestria prælia, scientia par est, & terrorem majorem secùm ferunt. Nihil illis resistere potest, cum tota virtus bellandi, eò concurrat, ut sit Dux belli, obsidendo perspicax, cautus, cunctator, perseverans, audax, prudens, inventiosus, se defendere, & alium offendere, post casum assurgere sciens, nec vanis terriculamentis eludendus, vigilans, disciplinam servare gnarus, contra occulta & aperta, agendo promptus, annonæ comparandæ providus, armorum & apparatus belli curam habens, architecturæ militaris, ducendo ex arte vallo, tum promovendis accessibus peritus, acquirendo & retinendo instructus, igne, machinis, manu, cominùs, eminùs, militem agere, & exercere valens, hic tormenta muralia, hic cuniculi valent, hic præliari simul per excursiones, & expugnare, cavere simul, & agere oportet. Julio Cæsari, tantùm nominis peperit, expugnatio *Alexiæ*, quantùm reliqua omnia, licet ingentia, totâ vitâ gesta,

ait

ait Vellejus. *Ad Alexiam à Cæsare sunt gesta, quæ incipere vix hominis, perficere nisi Deorum foret.* Solimani secundi Turcarum Principis, plùs inclaruit nomen, & disciplinata militia, per expugnationem Rhodi, Budæ, Belgradi, Albæ Regalis, Zigareti, munitissimorum locorum, quàm ejus antecessorum, per subjecta (præliis campestribus) pro insolenti fortunæ eventu, regna. Alexander Pharnesius, per omnes belli artes æmulus illius magni, sola tamen expugnatione Antverpiæ, seipso extitit major, ut quasi unicum ejus gestorum, orbis in admirationem circumferat; Ambrosii Spinolæ nomini, totum adstruxit ad hominum memoriam *Ostendæ* expugnatione, & *Bredana*. Ludovicus XIII. Rex Galliarum, circa obsidionem Rupellæ, in extruendis operibus, & subjugando mari, nomina victoriarum suarum supergressus. Noster Joannes Zamoyskius, expugnatione *Polociæ*, *Velulukorum*, *Zarrolociæ*, *Velzæ*, & (nè multa commemorem) obsidione *Plescoviæ* in Moschovia, ac deinceps in Livonia, tot arcium ex arte militari captarum nominibus, plùs ad famam rerum suarum contulit, quàm aliàs vigesies (aut plùs) apertis præliis victor.

Huic cognatum addere. Quid præstat mägis? *Virtus nè togata, an militaris? Conservativa, an Acquisitiva.* Artes pacis, an artes belli. Velut caput præstat manibus, & reliquis membris, velut ad clavum sedens Navarchus, valet supra operarios, & remiges, & Architectus, supra fabros, sic togata prudentia, est supra militarem. Uti cerebri aut intellectus, sic *togæ*, quasi insensibiles sunt operationes, manuum motus evidens, sed tamen inferior est, nam ab illo dependet. Hic valet fabula Menenii Agrippæ, ad tumultuantem populum Romanum, de jurgio artuum, contra desidem, & velut nihil agentem stomachum, cum postea languente stomacho, artus languere, ut per consequens, sedentariam ejus operationem, præferrent suæ.

Ut deinde *Acquiramus* Prudentia in eo proficit quærentis, sed pleraquè affert occasio, casus, hostium ignavia, disordo, disensus; *in retinendo*, totum sibi vendicat virtus; Casus, occasio, nihil in eam partem juris habent, non enim contra vitia, sed mägis contra virtutes hostium providendo, nè subvertamur, immò pugnandum, simul contra vitia suorum, rem in ordinem redigen-

do, ut idèd, contra utraqùe causas, simul agendum sit, exter-
nas, & contra internas. Res conservantur sola virtute & pruden-
tia, *acquirendo*, in audaciam, etiam licentiosis, & scelestis (pro
impetu) jus esse potest, ac plerumquè succedit. *In turbas & dis-*
cordias, pessimo cuiquè plurima vis, pax & quies, bonis artibus indi-
gent. Acquirimus deindè per partes, conservamus simul per totum,
quod majoris operis & prudentiæ. Alexander magnus, intra pau-
cas ætates, subegit Orientis orbem, quem retinere non potuit,
quærebat, unam ex alia Provincias, à quibus profectus est, in
surgebant contra, undè meritò illusus, quasi nesciret, *majoris es-*
se, quàm quærere, parta tueri. Cùm fortè novum sibi orbem, non
offerri doleret. Fabio cunctatori, totum quod postea magnum
fuit, debuit Roma, huic soli *Maximi* adstruxit nomen, posthabi-
to *Marcello, Scipione*, & aliis magnis Ducibus, qui Annibalem
vicerunt, Carthaginem, hostium sedem subjugarunt, cùm Fa-
bius non vicerit, sed vinci ad extremum Romanos præpediverit,
idèdquè *Conservatoris, & Maximi*, solus nomen meruit, invales-
cente dicto: *Unus homo nobis, cunctando restituit rem.* Utiquè præ-
stantiùs, leges & libertatem conservare, quàm parare, multi po-
puli eam peperere sibi, pauci qui diu servare potuere. Conduci-
biliùs verò, si leges sint in observatione, quàm ut mutux, in le-
gum volumina, & velut nihil valentes inferantur, in speciem ve-
riùs partæ immunitatis, quàm ut verè habeatur. Quia verò plùs
nominis habent in vulgus, qui bello acquirunt, quàm qui conser-
vant, fit, quia tacita consilia, sunt conservantium, acquirentium
actus manifesti, & cum strepitu fiunt, idèdquè in oculos vulgi,
màgis incurrunt. Conservationis natura consistit, in secreto agen-
di, consulendi, tùm obviandi, quæ uti vulgus non advertit, nec
etiam pensat, nisi posterior ætas, successum detegit, in gloriam
conservatoris, idquè in prudentiorum animis. Adde, quia ex no-
vitate victoriæ, & acquirentium, màgis moventur animi, quàm
ex diutina conservatione, cui dudùm inhabitat vulgi animus, na-
turale verò, ut præsentia bona, non sentiamus homines, nisi
amissa. Sic delectamur parvorum torrentium aspectu, ex novita-
te ludentium per saxa aquarum, quàm aliàs magnorum fluviorum
tacito cursu, cùm ditem aquam ferunt, fructu hominum majore,

in commercia & navigationes, portandis navibus. Denique, in acquirenda facile quisquè fertur, dùm plausus populi sequitur, invitat præda, multi juvant, & ipse sibi animus agentis, in acquirendo, contentamentum parit. *Conservatio* secùs, sine vulgi favore est, ut tristis, invisibilis, & incognita, immò sæpiùs ingratitude meretur, aut quasi necessariò post se trahit, civium odia, dùm in vitia populi, severitate legum pugnatur, pleraquè habet impedimenta, & molestias, ex collisione partium; Idedquè perfectioris hominis est, ea in parte desudare, amore solo & intuitu virtutis, boniquè publici, quàm ut pro captanda vulgi aura, laboretur. Nec omittam addere; dùm in acquirenda avidiùs ferimur, vertente se fortuna, (quæ inconstans est) hostem potiùs irritamus, bellis implicamur, immò quandoquè, nostra prodimus. Veneti, dùm in artes *Pacis* sunt intenti, & *conservando* quàm *acquirendo*, plùs laborant, florent diu, ut eorum rationes, confundi sit necessum, qui conversionem statuum, intra certa tempora ponunt, cùm illi, artibus pacis intenti, tot sæcula supergressi sunt, florentes, & incorrupto statu. *Acquisitio* quidem, magis audax, sed *Conservatio*, magis cauta, idedquè securior & certior sibi, minùs impetus, sed plùs considerationis habet. Plùs utiquè, apud prudentiores valet, non ægrotare (conservare id est sanitatem) quàm sanari. Quia verò, per ora hominum æstimatiùs incedunt, qui ægrotis, acquirendæ sanitatis prompta præcepta ferant, quàm si fortè, eò profectiois venirent, ut nunquam ægrotare, sed inconcussam sanitatem ducere, certissima munirent nos per antidota; sit, non quod sanari, quàm non ægrotare, sit præstantiùs, sed vitio non sat perspicacis in solidiora ingenii, verùm per superficialia rerum diffusi; dùm enim ægroti sanamur, convalescere alieno beneficio nos putamus, benè valere, nec ægrotare, tantùm credimus nostro, & non potuisse sanari, nisi cum aliena ope, cumquè medico, potuisse verò non ægrotare, nec cadere, etiam sine illo, facile creditur, nihilquè illis debere, nos ided putamus. Deindè, dùm benè valemus, non æquè pensamus præsens bonum sanitatis, absentiam mali & contrarii, quàm secùs appetimus ægroti sanitatem, tædio præsentis morbi, & absentiam boni, non ægrotare verò, sed retinere sanitatem, est pri-

mæ felicitatis, posterioris verò, amissam nec habitam, aut acquirere, aut reparare. Priùs & securiùs est, non cadere in puteum, posteriùs extrahi, priùs nostræquè virtuti, vel prudentiæ magis debitum, *non delinquere, nec errare*: Ultimarium verò (& in aliena jam potestate) *Absolvi*; Quis idèd cecidit, ut extraheretur? quis ut sanaretur, ægrotavit? quis deliquit periculosè, ut absolveretur? Priùs item & nobilius est, in statu politico, conservare, nec amittere sua, quàm acquirere, vel petere, aut rapere aliena. Demùm vis Conservativa, utraqùè complectitur artes, Togæ & Belli; Acquirendo, sola belli ars, in rem confert. Plùs idèd nominis, in orbe sibi peperit, & de re Polona mereatur *Sigismundus primus Rex*, qui (bellando felicissimus, nec nisi vincere sciens, nam universi Principum Christianorum belli, contra Turcas, Dux & caput, à Pontifice Leone X. destinabatur, sed tamen artibus conservandi, & consilio pacis, plùs potens) florentem administravit rem Polonam, quàm *Boleslaus Kriwouslus*, solo acquirendo potens, licet ad stuporem orbis, quadragesies septies, in diversas gentes, Germanos, Bohemos, Russos, Pomeranos, Moravos, magnis præliis victor. Sed tandem rem claudam, testimonio Livii. *Excellentibus ingenis, citiùs defuerit ars, quâ Civem regant, quàm qua hostem superent*. Dixerim adhuc. Conservationem creaturarum, non minoris esse omnipotentiae, tùm Majestatis Divinæ, quàm creationem. Immò pluris stetit *Conservare*, vel *salvare* hominem, quàm creare.

S U P E R H Æ C.

REm exteris ignotam, & nostris hucusquè non discussam, omittamur? Minimè; videlicet. *Militiam Polonam Equestrem, non Monarchicâ, Verùm Aristocraticâ formâ regi*. Miraris dictum & modum? loquor clariùs. Ordo militiæ pedestris, ab exterorum more & norma, nuper mutuatus Polonis, exterorum quoquè ad modum, absoluta lege habetur, dùm scilicet gregarius miles, Præfectorum jussis, monitis, poenæ, gladio, sine ulla exceptione subjectionis, corpore & vita subest, vel (ut rem verbo expe-

expediam) planè Monarchicâ, seu Despoticâ potestate habetur. Equestris militiæ, nobis altior fors est, dùm Aristocraticum ad modum regendi, per ingenuitatem, componitur illa. Nobilitas hic, equo meret, non gregariorum, aut *Turmalium*, sed *Commilitonum* sub nomine, sic à Præfectis turmarum, sic à belli Ducibus vocitantur. Primi ordinis igitur (seu *Commilitoneus* ut hoc nomine commodiùs utamur) Eques, binos, ternosquè famulos, prout cum Præfecto turmæ, pacto stipendii, conventum habet, post se ducit, armis, equo, pro usu belli, æquè pares, dignitate & ordine certè subalternos, quasi dicas *subequites*, ut hi, gregariorum, seu posterioris ordinis, vel *Turmalium* nomine, commodè indigentur. In *Commilitoneum* equitem, monita Præfectorum generosa, nec extra honestatem dicti valent, aut si quid graviùs, in ordinem militiæ, tùm immodestiam frumentandi peccatum, convocatur turmæ commilitium, affidetur Præfecto, per sententias discutitur delictum, rectoris disciplinæ ordo, ex assensu mutuo, statuitur. Reprehenditur commilito, deprecatur ille palam collegium, dein pecuniariâ multâ, vel abjudicatione stipendii, in conjunctione alicujus gravioris operæ militaris, aut deniquè notâ aliquâ ignominia, punitur, sanguinis tamen poena, solis Ducibus belli reservatur. Ut in formam militaris senatuli, convenire dicas, si personas, ingenia, belli consilium, si honestiorem equitum (præsertim hastatorum) cultum, per omnia videas. Levem tunc poenam, & judicium aie? falleris; Altior nostri equitis nascendi fors est, quàm ut ignominiam, ipsumvè judicium, levis poenæ loco, habere possit; Non Urbium quisquilæ, aut popinaria turba, vel ruricularum vulgus, in equestrem militiam legitur, (quibus pro servili ingenio, ferè jumentorum in morem, nisi pugno aut verberare, gravitas correctionis, necessitas jussorum, tùm honestas facti innotescat, aut secùs turpitudine distinguatur) verùm honoratam militiam, ditis patrimonii pubes, & senatorum filii sequuntur, post literariam arenam, debita primæ ætati martis exercitia, pro genio gentis practicatorum, togæ posthac, altioribus consiliis, & officiis, per gradus adhibendi. Quid mirère igitur, in equite nostro, vestem holosericam, argentea passim frena, equos pretiosè phaleratos, arma per omne decus, & belli

opportunitatem expedita, dùm hæc ditis patrimonii, & ingenuitatis, non luxuriantis castrorum disciplinæ, signa. Immo adituri prælia, in altitudinem quandam animi compoliti, compti militaribus armis & ornatu, hostium in oculis, haberi malunt, si captiventur, æstimandi, si moriantur, pompam, sibi non inglorii funeris, præmiumquè periculi, dùm cadunt non inulti, percussori laturi, aliàs deserturi ingloriam militiam, si serviliter, aut neglectiore cultu haberentur. Sic non ab Umbraticis gladiatorum, pugilorumquè Scholis, & urbana mollitie, in ostentationem affectatam, verùm practico periculo castrorum, usum armorum contrahunt; sibi exercitio, communi Patriæ, servitio profuturi, ut milites, & exercitii in hostem, prodeant pugiles. Dicam alitius. Commilitoneus eques, non Præfectis turmæ, sed belli Ducibus, est honoris, non removetur à mensa, & Ducum liberaliore in tempus à convictu, idquè incorrupto potestatis honore; Alloqui cum honore nominis, non est infra Ducis Majestatem, ut suprema Ducum potestas, non in vitam & corpora modo, à puniendi potestate, verùm ab altiore cultu, extendatur in intimos animos. Amat eques gratiosam Ducis urbanitatem; pro ingenuitate, simulquè pro sorte militaris subjectionis, irati poenam reveretur, idquè filiali cultu & obedientia, non autem servili pavore. Nec subindè mirère, si passim nostrorum in annalibus videas, paucos Polonorum numero, magnos confectos hostes, & finita bella, cum sua cuiquè ingenuitas, ab intra, monitoris loco, dein ab extra, timetur ignominia, dùmquè respicit miles, Ducis puniendi potestatem, duplici incitatus stimulo, fortia meditatatur & exercet, dùm inquam nobiliores & honoratæ animæ, suæ libertatis gratiâ toto periculo vincendum contendunt, signa & bellum, pro gloria, spontè sequentes, præmium victoriæ paternæ ex fortuna, & ex quiete abundè habituræ; Plebejæ aliàs & collectivæ per fora manus, ingenuitate minimè attolluntur, dùm sibi post victoriam, eandem servitutem, vel ignotam sortem, & inopiam, restare sciunt, quibus nulla post bellum domus, nisi fornices, anguli, vel popinæ; pacem idè sine præda, intraquè legis normam, otiosam & *Novercam*, turbas ac bellum, lucrosam & *Matrem*, per usurpatam licentiam vocantes; idèquè trahi, quàm
geri,

geri, unicè præcipiunt, aliud ex alio quærunt. Intuere hodie nostras (externæ militiæ sub nomine) legiones, & fateare. Itaque pro curiositate aliquorum, aut potiùs pro intuitu pedestris militiæ, increbuit ratiocinatio, conducibiliùs forè expeditiori militiæ, sublatâ Aristocraticâ regendi formâ, reddi Præfectis turmarum, Monarchicam potestatem; sed maximè falluntur, cùm seu bella spectas, non obstante hoc, tot olim, & nunc feliciter gesta reperias, labores militares, inedia, frigora, & per universum, incommoda belli (cunctando, seu celeritate promovendis armis, intra penuriam sæpiùs detenti stipendii) patientissimè obedientiam intra, tolerata: Nam Præfecti, in tantum ductandis equitibus absoluti, in quantum intra prudentiam, & cum autoritate amorem, regendo dextri. Si ad ingenium nationis, militem nostrum habeas, sunt velut generosi & domiti equi, spontè levi freno reguntur, nec molestiam fessori faceffunt, aut si contigit, armis succubuisse, belli capitum errori, non militum adscriptum ignavia. Adde, Monarchicâ Præfectorum in milites potestate, non modò supprimi generositatem militis, dum serviliter habetur, sed castrorum vires distrahi, numerum ordinum minui. Sæpè, avaritiâ Præfectorum, intervertuntur militum stipendia, dein commeatus, & hybernorum commoditas, sibi tantùm arrogatur, legionarius verò, querulari veretur, aut si liberiùs proloquatur, seditiosi nomen, & tumultuantis imponitur, non quia verè sit, sed quo sub prætextu, ab iratis (ulciscendæ querimoniæ) in corpora liberiùs sæviatur. Exindè, peditum Præfectos, communiter, sagis militaribus, apparatu, epulis, luxuriari videas, cùm peditatus, centone sæpè tegitur, aut subitarius panis, pellendæ fami, tùm ægris debita cura deest, hinc pro alimentorum penuria, velut concessa è proximioribus stativis, in commeantes, itinerum latrocinia, furta, rapinæ, rari deindè ordines, signa numero mutilata, disjecta, dùm quotidie deseruntur, novi interim substituuntur tyrones; Rarò veteranum legionarium videas, tùm hi, eodemmet, conficiuntur defectu, non Martis, sed Præfectorum avaritiæ, victima casuri. Atquè hic est fructus, Despoticæ in legionarios potestatis, placet tamen aliquibus illa, certè non ex publico usu & bono, sed à superba potestate in milites, ab odio parita-

paritatis, & à peculatu privato. Equitum Aristocraticus ordo, aliter fert stipendia, commeatus, hyberna, mutuo cum Præfectis scitu, ordinantur, dividuntur; instructor exinde est, armis, equo, veste, commeatu, ut cunctatione gerendo bello, facile sufficiat indefessus, adest illi pro ingenuitate virtutis amor, & spontanea militaris modestia; Cum legionariorum ægris, & cadaveribus, passim castra, viæ, sternuntur, Equites integri redeunt; Immò, status Politici ratio, in eo (quod mirère) versatur, non enim nobilis eques, instrumentum potest esse, invertendæ per vim, aut occultas machinationes, publicæ libertatis, secùs legionarii, in quos Monarchicum Præfectorum jus est, quo trahuntur, & transeunt Præfecti, æquam, iniquam partem, & factiones, necesse isti sequuntur, nec (durius etiam, & iniquè tractati) hiscere audent contra; Obedientiam legionariorum promptam, nonnulli tunc vocant affectatè, cum potiùs, vis servitutis, & necessitas filendi adest. Immò, placet illa, quod eo prætextu, prisca vigoris Poloni, exercitusquè virtutem infringere, aut (pro numero advenarum) præponderare, inter artes sit. En pestem novam libertatis, ab ingeniis *pseudostatistarum*. Mira credo exteris loquor, ænigmatis velut sub nomine, verùm non nostris, hodierna qui sciunt. Dicerem exempla. Præstat obductas recentèr, non scalpere ampliùs, nec exulcerare cicatrices.

Iterum LECTOR salve, & vale.

EXtra Materiam belli; Verum non erit extra fructum, apponere Epistolam: Complementum, Politico-Moralium (typo nuper vulgarum) Lectori ferentem. Quanto fructu legentium feratur, vel (absit) damno reticeatur? Vide, lege, nec inficiare.

ANDREAS MAXIMILIANUS FREDRO,
CASTELLANUS LEOPOLIENSIS

Illustrissimo

CASIMIRO FLORIANO

Duci in Czartoryisko & Cleuan, Episcopo Cuiaviae,
Senatus collega, & confratri, salutem.

Placuisse tibi Illustrissime Praesul, opera meae Politico-Moralia, non amori modo mihi, sed etiam est honori, illud amici pectoris signum, accepto, hoc iudicii tui & prudentiae, documentum; vel iterum, non pigeat (si quae paro) proferre in palam, si mea in Lectorem talem incurrant, si Lector talis, in mea visenda, lubens feratur. Vel tuo solum iudicio, contentus sum, qui senatui nostro, facem consilii praefers & doctrinae, pro Ecclesia Dei verè praesul, & pro libertate, incorruptus senator; Expers odii, expers studii privati; Regis

A a

gratia,

gratiæ, quâ licet cupitor, quâ non licet, etiam offensæ infractus
 lator; Deus, Lex, Libertas, diû tibi agendi, dicendi
 est scopus; Tales consulant, & Respublica diu felix esto. En
 igitur, gratitudinis meæ, erga Virtutem, nomenquè tuum,
 quâ civis, quâ senator, quâ pars sum Reipublicæ, documen-
 tum; Complementum videlicet Politico Moralium, breve ut otium
 capere potuit, indoctum vel quoquo modo probandum, prout mens
 in se retracta, incaluit, prout rectior genius suggestit, prout
 scribendi occasio suasit, prout cura Reipublicæ, quam vivimus,
 agimus, & privatorum casus, materiam subministravit. Lege
 igitur fosses, vive diu, & me Ama.

ANDRÆ MAXIMILIANI FREDRO,
 CASTELLANI LEOPOLIENSIS,

Politico-Moralium, Complementum.

I. Iffimulatio & Taciturnitas, authoritatis paran-
 dæ, servandæ, Mater est, & compendium,
 prout secus garrulitas, causat levitatem, damna,
 nimiam familiaritatem parit, & contemptum;
 Qui tacet, non proditur, utrùm excipiendis
 rebus adversis, dictisque, sit mollis, vel ignavus, aut per magna-
 nimitatem erectus, fortis & audens, non tristis, impotens, con-
 fusus, obliquus, metuens. Nescitur remnè intelligat, sciens
 respondendo, aut faciendo potens, vel secus hæsitet stupens, sic
 per omnia tegitur ignorantia; Neminem offendit dicto, rerum-
 què inani censurâ (improbans audita, visaquè, & facilè succen-
 sens per levitatem, aut ex malignitate) nec vicissim seipsum pro-
 dit, cui offendatur, undè alienentur amici, loquendi contra,
 tum agendi, habituri causam, vel necessitatem, irritati. Sæpè
 loquendo, & nostros prodimus, & alienos irritamus affectus,
 undè

undè causa hinc, illinc, respondendi, immò contra insurgendi acerbiùs, in læsionem authoritatis, vel periculum comparationis. Dùm verò subticemus offensi, infra magnitudinem nostram intervenientium levia ducentes, sat grande habituri, si non vindictæ, saltim dissimulationis præmium, namquè specie inoffensæ amicitia, prout alienas faciliè retinemus, aut provocamus amicitias, etiam authoritate tacita, cohibemus dictorum, factorumquè offensas, non enim in eum faciliè insurgit quis, sed verecundè quoquo modo respectat, quoãdusquè putat sibi amicum. Nemò gratuitò, cuiquam malus est, vel secùs, nemò non alienatur, aut offenditur, quem offensum putat. Iterum dico. Taciturno, non tam properè parantur inimici, dùm non irritat materias & personas, nec proindè accelerat sibi mala, tùm offensas, dein facta & facienda, non prodit, verùm secretò habet totum; Non faciliè scitur (dùm occultari præstat) quibus affectibus regitur, quibus expugnatur, amore ne? odio, ambitione, levitate, metu, cupidine habendi, aut vaniloquio. Impetu nè præterea in facta ruit, an tardiùs per desidiam vadit. Verbo dicam. Juvat per omnia ignorari, quæ imperfectè intelligendo penetramus, dicto scimus, aut facto possumus, undè faciliùs æstimamur, dùm tacentes, non intelligimur, quam in partem perfectionis, aut secùs, inclinamus, ut interpretetur potiùs & divinet vulgus, de nostris actibus, interiorisquè mentis divitiis, & venustate, prout semper in personis honoratioribus, capit omnia in melius (nam quæ non visa latent, quoquo modo bona, pro Magnifico habentur) quam ut plenè intelligat, aut penitiùs sciat. Si igitur monstrare non possumus perfectas virtutes, saltem taciturni, tegamus imperfectiorem; aliquando, loqui prudentia, nobis videmur, cum dictorum faciliè arguimur, in prudentiores viros ex inopinato fortè incurrentes. Multa effata, rariùs opinionem prudentiæ pararunt, sæpiùs detexerunt imprudentiam. Tandem, ut omnia percurram; *Taciturnitas* intra prudentiam adhibita, compendium est habendæ, servandæquè authoritatis, æstimationis Mater, velamen defectuum, prudentiæ tùm virtutis alumna, consilii & executionis anima, quietis cognata faulrix, levitatis & odiorum fuga, contemptuum evitatio, altioris amicitia ingressus, & custos fidelis, facit

admirari homines, ut plùs rerum expectemus, quiddam altiùs, illis inesse opinaturi, quos nondùm plenè intelligimus. Dicam verbo. Tacere, pauca requirit, prudenter loqui, multùm. Ergonè tacendum inquires? tacendum dico, non semper, verùm sapiùs, intraquè gravitatem màgis, quàm tristitiam, ut audiendo & respondendo (dùm opus) simus prompti, eloquio venusti, idquè in materiis familiaribus, aut si occurrant seriaz, benè priùs, animo concoctis, nè dixisse màgis, quàm tacuisse poeniteat; Immo, pro paranda amicitia & urbanitatis fama, aliquos etiam ultrò laceffes verbo, facilem tui copiam facturum, qui aliàs, verecundià magnitudinis, arcentur ab accessu. Novi hominem, non certè postremis, cùm in sermones & familiares discursus effunderetur, taceret verò seria, quæ præsertim effata, magnas sequelas post se traherent, non rectè intellecta, in alios discursus, aut ænigmaticam ambiguitatem non intelligendorum, sermonem deflectebat, & involvebat studiosè, *validus sensibus, & consultò ambiguus*, pendulis sæpiùs, quàm limitatis sermonibus usus, rerum autoritatem, sustentaturus taciturnitate; Habebat amicos, promptos clientes, cùm nemo sciret, cui ex falso, aut verè màgis, minusvè, esset amicus, aut quem verè odisset, peræqualem se omnibus, amæna fronte & verbo præstaturus. Tegebatur defectus animi, fortunæ, virium, mentis impotentiam, nec satis frenatarum passionum, dùm maluit haberi tacendo & dissimulando velut nesciens, quàm experiri judicia & censuras, si loqueretur. Si quid præterea difficilè, aut adversi narraretur, tacebat, velut ex professo, nova non visa, magna, repentina, non mirabatur, immò læta, & sibi commoda, non multo exultantis animi signo, sed excipiebat tacendo, quasi transitoriè totum audisse, aut meminisse mallet, quàm rem scire penitus vellet; immò non animadvertetur, utrùm obliosè rem caperet, seu altiori reconderet memoria; pensaturus; Velut de *Themistocle*, sed in rectiore sensu Thucidides (lib. I. Histor.) *Nè quidquam aut antè, aut postea didicerat, quod eum augetet.* Sic cùm nullum proderetur * vitium, omnia in meliore sensu, pro intuitu magnitudinis, & æstimatione prudentiæ, capiebantur; Cùm aliàs, qui penitiùs hominem noverant, interiora mentis (sed recludendæ taciturnitati,

* Vide
Symbo-
lum VI.
Perifro-
matum
mcorum.

tati, exagitato prius studiosè affectu) introsipientes, haberent, undè magnitudinis opinionem arguerent, dùm inerat animo superbia, dolus, ambitio, tacita invidia, mens offensionis quàm gratiæ pronior, & per occulta, nocendi studium; Deindè, sub prætextu maturioris deliberationis, agendi tarditas, turpis adversus inania formido, animi impotentia, studium habendi, & per omnia hypocrisis inerat politica. Quæ tamen, pro taciturnitate, & animi secreto, apud non intelligentes, in speciem modestiæ, pacatæ mentis, tum in ornamentum virtutis, & in autoritatem, valebant; Nam etiam publicis populi in consiliis, rarus sermonis, & propior erat taciturnitati, per substitutos nisi amicorum, rem impugnans, aut inferens, quam noluit, aut habendam præcupivit, nè fortè autoritatem loquendi, licentiâ popularitatis altercantium cum minimis, confociaret, tandem ex rariori sermone, ipse valentior, subsidio sui affuturus; Vel metu comparationis subdicebat, si pleriquè in populo facundi, eloqui venustate præferrentur. Ideòquè nisi præmeditata, & longè antè quæstionum prævisa, cultiore paratoquè sermone, certus probandorum efferebat. Quod autoritati parandæ fuit, quasi per totum, simili facundia & arte suadendi potens, si sæpiùs loqueretur; simulquè altercandi offensas, dextrè in alios declinabat, velut nullius studiis obstans, aut quidquam in partem suam appetens ipse, sed omnibus amicus. Præsertim, cùm parandæ popularitati, adesset velut ex præparato, hospitalis domus, lautior mensa, ad eruditum luxum composita, aderat jocus liberior, dissimulata in tempus autoritas, & velut negligentia honoris, tum variæ bibendi formæ, & hamatorum tituli commeabant poculorum, vinolentiæ illicia; Velut facilè indulgent etiam prudentiores, aut ignoscunt pro tempore, *vitiis blandientibus*, nè dicam vulgus, quod ejusmodi fallaciis, promptè capitur, immò se offert illaqueandum studiosè. Deindè, excipiendis amicis & clientibus, obvius non deerat sermo, parati amplexus, & capitis oscula, familiaris accessus, dicta in simplicitatem & candorem declinantia, ingeniisquè personarum & tempori accommodata, frons amæna, offensarum aperta dissimulatio, & velut supina incuria, deindè gestus submissus, quò verò à majori veniebat, eò venustate omnibus se ingerens

gratiore, non levia vitæ civilis condimenta. Cùm per omnia in-
 esset, sui obtegens animus, contrarium quàm quisquam speraret,
 effectum pariturus. Velut de quodam dictum alibi. *Bonus erat,*
si tam amicus ad regulam, quàm cui erat insensus, ad omnes inimici-
tia modos, dicto, facto, se componens; Ingeniosissimè simul & subdolè,
amici sub specie, & ex tacito hostis, cujus subridentem frontem, secre-
tum, ac silentium, magis timeres: & quod amænitàtem vocares,
 malè factorum larva erat. Hæc dico, non quod in fallaciam taci-
 turnitatis aliquem vocem, & obliqua doceam, verùm ut digno-
 scere sit promptum, quantùm astutia, distat à vera virtute, &
 prudentia, obliqua mens, tùm actio, à rectis, nè nimium fidas,
 eoque volens decipiaris.

II. Is optimè de rebus iudicium ferre potest, & agendo valet,
 qui simul utraqùè, boni aut mali extrema, sub intuitum mentis
 vocat, mollitiem animi, aut secùs rigorem, in potestate recti ju-
 dicii habiturus, nè partem in alteram præponderet affectu. In-
 quam; cui rectioris naturæ, aut perspicacioris iudicii beneficio,
 non universalis modò, sed rerum particularia, eventuum possibi-
 lia, remota, proxima, obstantia, contraria, speciosa, dein pro-
 babilia, vera simul, consulenti veniunt in mentem, ut quid facto
 opus? ex vero promptè statuat, compendio probè * conclusurus.
 Verùm cui unicum, aut alterum tantùm considerandorum (velut
 particularibus & imperfectis ingeniis fuetum) occurrit, & per
 partes, non per totum, *materiam* rectorum consiliorum habenti,
 necdùm *formam*, is hæsitat, disquirat, contendit, circa verum
 vagabundus, deceptus ipse, alioquè decipiens, res & personas
 inquietat, garriendo potiùs, quàm ut tangat rectè agendorum
 scopum, prout sunt contentioni, non conclusioni aptiora ingenia.
 Æquitatem recti iudicis, imitari oportet, qui actorem simul &
 reum, sisti coram, testes utrorumquè vocari, rationes & docu-
 menta proferri, nec reticere quidquam jubet, nè si promptior in
 illum sit, qui aurem & animum iudicis præoccupare, tùm accu-
 sare (pensando & imponendo artifex) prior studet, partem al-
 teram inauditam, innocentèr plectat. Sic ferè in occursum materia-
 rum, non eam statim vir prudens probabit, quæ prima fronte se
 ingerit, plausum vulgi, tùm rationum post se ducens, sed in op-
 posi-

* Velut
 chimici,
 quintam
 essentiam
 medicabi-
 lium, ex-
 trahi posse
 ajunt, ar-
 tis com-
 pendio.

positam partem, mentem convertet, momenta temporis, rerum (vel maxime consequentium) expensurus; Plerumquè verò accidit, ut pejora eventu sint, quæ intuitu priora, animo grata, suaviter se ingerunt, aut meliora videntur, tum quæ opinio vulgi, statim probat. Sed exemplo res pateat. Cupido gloriæ, aggredi quidpiam te jubet, pensabis identidem, an possibile sit, *nec dubium* effectu, an rem periculosius irritare, & debilitatis prodi, periclitari item frustra, nec adipisci, quàm nunquam tentasse. Aliqua obtenta plùs in occasionem sunt mali, quàm nusquam habita. Hæc aut illa difficilia, tum periculosa videntur factu? age nihilominus pro tempore animosè, & tenta, quæ mox dum inceperis, seipsa ingerunt facilius, non despondenti animum, sed in rem constantè incumbenti, multa (secùs) respicientem, nihil agere, & timida, sæpè falsò pro cautis haberi. Inquirere vis, in res aliquas curiosè? & in ordinem legis, aut debiti, tum honesti normam, vocare, immò nonnunquam vindicare. Præstat tamen non rarò, tutiusquè, ut aliqua studiosè nesciantur, quàm in palam, levitè (aut ardentè) vocata, non coërceantur, nec ad regulam redigantur. Remedii sæpè vicem tenet, nullum rebus adhibere remedium, sæpè optata spontè veniunt, aut secùs quæ mala, spontè senescunt, & cessant cum tempore, immò sanantur neglecta, contemptivè habita, dein fragilitati hominum, aut tempori condonata, quæ secùs, in pejus irritentur, revelata, exprobrata, deprehensa, dum obviando, satis non sumus, aut fortè dextrè nescimus, eoque remoto velut obice, incitamentum continuandorum, in pejus damus. Falluntur idèò, quibus dissimulatio, despectui, exsequi statim, heroicum videtur, tædet *eminus* per lenta & cautè meditata; Verùm, *cominùs* rem aggredi, per abrupta placet, dum pro ardore mentis, cujuscunque moræ impatientes. Cunctationem vel moram, inter servilia & damna, non inter cauta, & præmeditata ponunt, eoque casui, & lubricis, quàm firmis propiores; quibus agendi, quàm sibi providendi, majus inest studium. Prout è contra, dissimulatio nimia, quandoquè sub incuriæ nomine contemnitur, causam damni fert, & ignaviæ notam habet. Aut quæ mille talia; Quæ nisi tempus, occasio, res, personæ, locus, eventus, necessitas, magis aut minùs,

minùs , citiùs aut ferius in rem fervire , vel obesse docent , ad lancem iudicii , omni procul affectu librata.

III. Stoica sapientia , verè Ethnica , prudentiæ Catholicæ contrariatur ; Immodè rectius si perpenderis , ipsissima occultæ mentis , superbia est. Hinc illa orta , Stoicorum paradoxa. *Sapientem omnia scire , Non errare , Nihil illi præter opinionem accidere posse , Non admirari , Non dolere , Non tristari , Non egere , Diis deniquè parem esse.* Quorum mens , occultam ad superbiam inclinat , mirum , quàm cupidè , Stoicam prudentiam & mores , in speciem gravitatis æmulentur , subtristes , austeri , illatorum ex præsumptione pertinaces , immodè quoquo modo coëptorum , sub nomine constantiæ , perseverando morosi , nec moneri , nec corrigi ferunt , dùm sibi complacent , & super alios haberi præsumunt , populari præsertim Reipublicæ , minimè apta ingenia. Vel secus , scire se omnia ut videantur , pleraquè levi intuitu transeunt , opportuna non sciscitantur , ad pleraquè non respondent , immodè agenda subterfugiunt , affectata taciturnitate utuntur , honesto quietæ mentis nomine , segne otium velantes , metu nè parùm aptè agendo , respondendoquè , opinionem prudentiæ amittant , vel quia res & personas , cum quibus negotium intercedit , infra animum habent. Taciturnitas quidem , potissimam partem prudentiæ occupat , sed affectata illa , ad superbiam vertit , velut de Tiberio Tacitus (*Annal. VI.*) *Silentium ipseus , non civile ut crediderat , sed in superbiam accipiebatur.* Cur taceam ? cur non agam ? cùm rebus in magnis , bonus zelus , cùm urgendi , obviandiquè necessitas , os loqui pro abundantia cordis , (ut ajunt) & aptare manus operæ , jubet. Verùm offendetur ille , modò nè virtus , modò lex , resvè Principalis nè offendatur , adipiscendi dùm adest opportunitas , vanum tibi (nisi re habita) modestiæ nomen. Optatissimum malis , ut rectiores , modestiæ vel probitatis nomine , teneantur quieti , cedant sibi , interim ipsi , pro ambitu , impetum faciant in vacuam Rempublicam , licentiosè facturi , quæ legi , quæ virtuti , haud consona sunt. Tamen intra moderationis terminos , bono zelo prudentioribus utendum , tempus , personas , rerum occasiones , inspectando , nè contra ipsa fata , ex irritò pugnes , & illudaris. Quo casu , in partem se *maturè* subtrahere (ut saltem non assentiaris)

unicum

unicum rectis consilium adest. Nè fortè pro importuno zelo, eveniat, velut Thraseæ (apud Tacitum Annal. XIV.) cui absentia profuisset magis, quàm contra prædominantem in placita Principum, corrupti jam senatus, recti honestiquè incuriam, nimis apertè, irritoque agere conatu. *Thrasea Pætus, silentio vel brevi assensu, priores adulationes transmittere solitus, exiit tum Senatu, rem ut improbens, ac sibi causam periculi fecit, cæteris, libertatis initium non præbuit.* Quàm præterea præsumptuosa Stoico-sapientum opinio. *Nihil præter opinionem, sapienti posse accidere.* Immò verò accidit, ut seipsos stultâ opinione involvant; Famam Stoicæ prudentiæ, affectatè retinere dùm cupiunt, quæcunque evenerint; velut dudum prævisa, sæpè neglectim, contemptimquè habent, non satagentes, quærendo, videndo, curando, obvian-do, quare in præsens? quomodo fiat in posterum, quasi omnia pro debito, immò ad nutum eventura. Sæpè deindè *tristis* Stoicorum *gravitas*, civili vitæ & societati obest, dùm pro levi habent, bona & bonos laudare, tum applaudere rectis, nè *res ut novas, admirari videantur*, aut secus, quidquid mali privatim, aut in publicum, sibi vel alteri acciderit, contristari, vel dolere, intra gravitatem Stoicam ducunt, undè axacerbant necesse multos, velut levi intuitu, læta, tristia, adversa, resquè amicorum contemptim transmittentes. Cur ego bona, bonosquè studiosius non laudem? cur? excitandæ in melius virtuti, pro bono affectu, amæniorè tum copiosiore verbo, gestu & fronte (intra tamen gravitatem, nec extra rectam ingenuitatem) non adblandiar. Cur? meum alteriusquè dolorem (sed infractus animi, nec penitus dejectus, aut mollis) pro confessione infirmitatis humanæ, non exaggerem, nec agnoscam, nec soler. Nemini utiquè, super casus humanos, ascendere licet. Cur? (deindè) si erraverim, errorem non faterar ingenuè, cur non trister de aberrato, quod ut propiùs poenitentem, etiam proximè corrigentem est, humanum est labi, *qui autem nescit se errare, corrigi non vult.* Qui non tristatur, non apprehendit, dùm non apprehendit, differt, contemnit, nec corrigit, nec obviat, in pejus malum recurratur. Scio quidem, Stoica ingenia, ad tristem severitatem & rigorem, naturalitèr inclinare, sæpiùs arguunt, quàm laudant, puniendo quàm præmiando promptiores, dam-nando,

nando, quàm sublevando, sæpiùs affectatè, quàm opportunè, in speciem constantis animi, & pro fama justitiæ, etiam diffimulanda, & quoquo modo excusabilia, non indulgentes, implacabiles & immoderati; contractæ sæpiùs frontis, quàm amæni, undè, rariùs amicos habent, quasi se contenti, dùmquè efferrì videntur super alios (plerisquè succensentes) ipsi contempnuntur. Dicas hinc. *Stoico-sapientes non errare*, immò errant, sed præ superbia non fatentur, in alios malè actorum causam, aut in necessitatem fati transferentes, malunt quidvis mali, in opinionem fortis animi & constantiæ, patiendo ferre, quàm aliena ope eluctari, nè infirmitatem fateantur. Verbo rem claudo. Dolere & tristari; contra sapientiam Stoicam, sed non contra Catholicam est. CHRISTUS ad obitum Lazari, dolentium lachrymis suas consociavit, Flevit super Hierusalem, & condoluit venturis malis, salvari cunctos cupiens, immò impensius studens. Sæpè dolor & lachrymæ, non mollitiei vel fractæ mentis, sed ingenui pectoris, recti animi, & propitiæ voluntatis, signum sunt, aut secus, velata superbia, & animi obstinata malitia, tùm rerum supina incuria, aut levitas vocanda, quam infractam generositatem, falsò intitulamus. *Tristari* igitur, pro suis, & pro amicorum malis oportet, sed intra modum, *Ut enim non sentire mala, non est hominis, sic non ferre, non est viri*, dolor & tristitia, sæpè cos est activitatis, dùm eo stimulo, promptius obviando, pellendiquè malo admone-mur. Quod deniquè Stoico-sapientes, *nunquam egere se dicant*, immò egent non fortunâ modò, sed ipsa rectiori virtute, tùm remediis occultioris superbiæ, dùm inter ærumnas, cor ipsum exedentes, fronte ad amænitatem coactâ, necesse sibi imponunt, agere felices. Crediderim exindè nec fortunam, nec homines rectos, talibus posse fieri amicos, ut pauci necesse subveniant cadentibus, sed tantùm opinio quorundam Pseudo-politicorum, aut vanitas sæculi, titulum fortitudinis animi, tùm infractæ generositatis, talibus abstruit. Non igitur jactent, *se diis pares*, sed verius, præsumptam sapientiam, superbiâquè nisi temperarint, rectis quibusquè hominibus, sciant se multò inferiores.

IV. Impertinentia qui petit, fallere aut jubere præsumit, aut habet levipendio, cum quibus res intercedit, vel demùm rixæ, causam venatur.

V. Qui-

V. Quibusdam pro virtute, intraquè prudentiam modestè agere, titulum pusillanimitatis, & ignaviæ parit, atquè idèd, vitio sæculi contemptui sunt. Secùs feroces, linguæ nimii, versuti, superbi, & ex occulto, vindictæ cupidi, nomen prudentiæ vel magnanimitatis ferunt, idèdquè honori, & respectui habentur, verùm apud eos, qui ipsi tales, *pudorem atquè modestiam pro socordia aestimantes*. Sed valdè falluntur, cùm virtus & modestia, nec prudentiam, nec fortitudinem excludit, immò illam penitiùs habet, verùm cautam, intraquè honesti & licitorum legem, lentius agentem, ut non statim prodatur, sed tandem meliore eventu. Illi priores, pro impetu dùm agunt, tandem impingunt in errores, quorum mox pœniteat. Horum amicitiam, & vitæ commercium, prudens caveris, apud eos enim, *beneficia* (ut ille ait) *pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur*, quem metuunt, reverentur, quos non metuunt, contemnant. Quærunt, quos nondùm habent, negligunt amicos quos habent.

VI. Depravati sæculi, parùm capit corruptam fidem, decipi volens cupiens, aut pro teneritudine propriæ, alienam conscientiam metitur incautus, qui juramento, vel scriptis ligaminibus, teneri satis hominum fidem, properus credit; nam secùs hodiè fit, dùm scripta, vel juramenta, pro stratagematis fallendi habentur. Da homines astutos, laxioris conscientiæ licentiâ, tùm joco, rem & scripta eludentes, da sciolos, sub velamine liciti & honesti, interpretatione æquivoca, sensuumquè distinctione varia, (prout conducit) huc illuc, verba intorquentes, ut nisi certius *pignus fidei* manu teneatur, vel cogere in promptu sit, servari tibi fidem, à discretionem servantis, non merito causæ, vel pro debito rei & commodo, habeas, si tamen habiturus es. Corrupta passim civili fide, norma *contractus nundinalis*, hodiè probatur; Merces hic in forum, pecuniam ille, bona fide donandam ferunt; dat hic, aut non? retrahit ille, aut *statim* elargitur; Cætera fori, pessimè ad fidem aguntur; Ut planè (negotiis præsertim in gravibus, si apertè rem & commercium vitare non possis, saltem prudenter, in molliora deflectere, conducibiliùs putes, aut secùs, volens, decipiaris ipse, non illi te decipiant, quibus fallere in potestate est;

est, dùm velint, facilè qui credis, & cum illis commercium habes. Antea juramentum & scripta, habebantur roborandæ fidei, apud bonos, nunc fallendis rebus, ut concessum elabendi beneficium, apud malos usurpatur. Immodò antea pro natura priscae ingenuitatis, non peccabatur *virtutis amore*, nunc abstinence, apud malos, formidine poenæ.

VII. Magnis in erroribus, tùm casibus periculosis, & conatibus Principum, vel populi, privatis & in publicum, quos declinare omninò non possis; minorem (velut spontè, in speciem excusabilis liciti) admittere, modò ut majorem quoquo modo præoccupes vitaturus, loco grandis prudentiæ habebis. Patieris potiùs verucam, quàm ut admittas, irritando gangrenam. Si tamen errorem majorem, æquè ac minorem, vitare in potestate sit, mollis aut iners nimium videre, si admittas. Non improbaverim Othonis factum & solertiam, apud *Cornelium Tacitum*, dein *Senecæ* & *Burrhi*; Otho ad occupandum imperium, favoribus militum subnixus, nec vetando adhuc potens, minacem insolentium animum, quædam indulgendo, dextrè temperabat, nè in pejus erumperent. Ait Tacitus. *Marium Celsum consulem designatum, ad supplicium miles exposulabat, industriæ ejus innocentiaequè (quasi malis artibus) infensus, sed Othoni, non dùm autoritas inerat, ad prohibendum scelus, jubere jam poterat, ita simulatione iræ, vinciri jussum, & majores pœnas daturum affirmans, præsentis exitio subtraxit.* Dein Nero, in omne genus licentiæ, tùm flagitii effusus, cum fitti non posset, *Senecæ* & *Burrho* visum, nè utrumquè pervinceret, alterum concedere. Sed *Burrhus* Principis malè actorum magis dissimulatio, mærens, ac laudans. Et *Julius Agricola* malo sub Principe, fatis prudenter, non enim factorum, dictorumquè contumaciâ, tùm inani jactatione libertatis, famam sibi fatumquè provocabat. Verùm moderatione ac prudentia res leniendo, maluit superstes esse temporibus, saltem in molliora quoquo modo declinans, quàm ed insolentis jactationis venire, velut pleriquè minùs prudenter, *eundo per abrupta, in nullum Reipublicæ usum, ambitiosa morte inclaruerunt*, quorum vita, plus profuisset occasionebus aliis, sibi met & civibus. Depravatis passim in Republica rebus, minore vexa tùm periculo, tolerantiam in tempus, quàm remedium

dium cogites, aut causam erroris, cum offensa personarum ediferas, tempori Deoque magis, sananda commissurus: Incertum levamen mali, vel remedium, certum aliàs (dum obstas) periculum adest, in occasiones tamen intentus eris: Depravati homines ac tempora, assensum non consilium, nec remedium quaerunt. Sic ferè prudentioribus fuetum, dum totum declinare non possunt, ut aliqua, per incuriam velut transmittentes, nec in omnia, advertendo curiosi, indulgeant, nè contraveniendo, in pejor irritent, potentem vel obstinatam malitiam. Absit hinc Stoica prudentia, singula ad regulam legis, scrupulosè vocans, sed politicum & amœnius ingenium præstat, velut pictores, adumbratione colorum, & scita rerum dispositione, ejusdem tabulæ in plano, propiùs aut remotiùs, majores vel minores, repræsentant nobis figuras, non quod hæ aut illæ, verè sint, sed nisi dextra ac rudi opera, dum fallunt intuentium visum; sic tenaces propositi hominum animos, & affectus, arte fallere, aut eludere in rem conducit. Non tamen (absit) te merum Politicum sic volo, quasi eo documento, Catholicum te obliviscaris, laxioris conscientiæ licentiâ, in illicita vadere fas ut sit, sed eâ normâ, ut pejoribus flagitiis, dum occurris, minoribus saltem non assentiaris, negativè te (Logico utar verbo) habiturus, immò velut factum non intelligas, somnum ac inertiam simulaturus. *Unicum malorum remedium, si non intelligantur. Evulgatus pudor, non satietatem ut multi rentur, sed incitamentum adfert.* Imiteris prudentes coactores aquarum, qui obstacula & claustra, tumescenti aquæ, impetum eludendo, vel minuendo demunt, nè si nisu toto resistant, obstando augeant vim, rumpendis obicibus, & inundandis agris periculofam.

VIII. Eludere legem, nunc pro nota libertatis, & prudentiæ habetur, quod è contra bonis, servitus & impudentia vocatur.

IX. Cum norma ædificatio, lentè; sine regula destructio citò peragitur. Destructio pauca requirit, rectè facere, multum.

X. Proprium est ingenii humani, odissè, quem læseris, & promptiùs amare, cui benè feceris. Quia fortè, obstricti beneficio nostro, pro amicis dum habentur, proximùm, ut fidentiore propendeamus (velut non frustra facturi) in eos affectu; secus

ab illis prioribus, facilè alienamur, congressum vitaturi, dùm non amare nos, pro accepta injuria creduntur, etsi nondùm planè amare desinant, sed quia pro nostri conscientia demeriti, sic imaginamur. Spontè idèd sæpè amittimus amicos, aut paramus infensos, nostrâ veriùs causâ & occasione, dùm non abrumpimus stylum offensæ, pertinaces, (irritamenta potiùs amicitia, per incuriam velut, sed revera studiosè ostentaturi) quàm ex alterius voluntate.

X I. Stultum rectiùs vocaveris, non qui errat rectæ mentis ex defectu, sed màgis, qui stulta facit, *ex abusu*. Excusabiliùs utiquè *illi errant*, hi *peccant* scientèr, & affectatè, idèdquè culpam ferant graviorem.

X I I. Prout hominum dona, gratiora sunt nulla, quàm levitèr data, vel contemptim projecta, sic acceptior *nulla amicitia* nobis, id est non præsentata, immò penitus ignota, quàm haud sincerè, sed levitèr, jocularièr oblata. Illa, utiquè non parat amicos, sed nec inimicos quoquè, hæc màgis irritat, & offendit, fallax, umbratilis, vexatoria, quàm si haberetur planè remota. Ignotos, nec odio, nec amore prosequimur, velut ad nos injuriâ vel beneficio, agendo vel patiendo vicissim, minimè pertinentes, secùs notos, nobisquè proximiùs adhærentes, nisi enixiùs amemus, certè odio prosequimur curatiore, nec tertium datur.

X I I I. Aliud est debitum vel ordo honoris, aliud insolentia, & titulus superbiæ; sicut Parentes à filiis, sic majores à minoribus, justè honorari præcupiunt, ac debent, non ex superbia, Verùm ex *ordine honoris*, modò ipsi vicissim honorent; Authoritatem perdit, qui negligit levitèr honorem. Qui non habet auctoritatem, nihil, aut precariò potest.

X I V. Dicti aut factorum injurias, non fortiùs excipies, quàm oppositu *lentæ Gravitatis*, seu Dissimulationis, immò contemptus nonnunquam scuto; Cautus tamen, valens, & ingenuus (arguendo) *intra virtutem*, undè sequi amat, rubor delinquentis, & pœnitentia. Falluntur, qui minas, averfionem, jurgia, odia, iras suadent, quàm ut in pejus irritent odia, non finiant, dictis dicta, factis facta, & vindictam provocaturi. Intra dissimulationem
tacendo,

tacendo, utiquè nullum inconueniens incurratur, loquendo secùs, aut agendo, possunt fieri multa. Velut mollia non faciunt sonum, mollitèr dùm recipiunt ictum, dura cùm resistunt, latè sonant. Satis utiquè ingenuæ supereft vindictæ, sufficientes modò ut videamur, vindicare potuisse, dùm velimus.

XV. Exsequenda rectè jubere, vel obtinere qui vult, induat personam ac penetret statum, naturamquè *patientis* potiùs, quàm *agentis*; Id est, non magis, quomodo jubeamus, sed quàm grave sit, aut qualitèr institutum laturus exsequendo (cui imperatum) consideraturi. Facilia sæpè alieno periculo, tùm labore, & leuia videntur, ferentibus legem, iussa, ordinem, impensas in alios, quæ secùs, accipientibus, per omnia temporum, rerum, personarum, casuum, difficultatum, ac eventuum momenta, transmissuris, difficilia & acceptu gravia sunt, ut nec successum, nec amorem, sed excusantium gravia in post odia, & diffidentiam experiamur. *Jubeo*, verbo & momento definitur unico; *Exsequi*, ratione, tempore, impensa, labore, auxiliis opus habet, & fortunâ. *Patientis* igitur naturam, non meliùs assequitur & noscit, quàm cui ferendum est, proprio enim malo hic angitur, *Agens* alieno. Libertatis etiam dona, non penetrat, vel casuræ momenta veretur acriùs, nisi ad quem, ex amissa, servitus proximius pertinet, aut periculum restat. Hinc plerumquè, aulæ clientes, tùm incauti juvenes, casuum inexperti, favoribus modò in præsens imbuti, quò propiùs fortunam & gratiam Principis, eò remotiùs sunt à metu ruituræ libertatis, privatam sibi, dùm quoquo modo habent, negligunt publicam. *Abundè rati, modò ut præsentibus fruantur, nec in longius consultantes, posterorum incurii.* Præsertim verò eloquentuli, quorum unicum omnium certamen, qui blandissimè legem fallat, aut per artem subvertat. In tantum sacrosanctæ leges, ubi seruiunt ad arbitrium, dùm hæ obstitère, mox adsunt novi juris repertoires, vel interpretes, eoque per omnia, non lex, sed voluntas est pro regula. Quibus inquam, per ignaviam, perindè est, turpe nè per obsequium, alienaque discretionè, an beneficio avitæ Libertatis, tùm propria virtute, esse securos, vel emercari deformi submissione, an habere per ingenuitatem, quæ sibi debentur, parùm differt. Tyrannis verò, igna-

ignaviam non petit, inertia vel parvitas, securissima est, adulatio placet & obsequium, sola *virtus* & *Magnitudo*, nomenquè *Libertatis*, periculum habet, deniquè ibi crimen, ubi ingenuitas, vel opes. Rectè Tacitus Annal VI. *Haterius*, *somno aut luxuriosis vigiliis marcidus*, & *ob segnitiam*, *quamvis crudelem Principem non metuens*. Sic ferè mali Principes, segnem cujusquè innocentiam præcupiunt, activam oderunt. Dicam clariùs, serpens, serpentis necem, vipera viperæ casum, non appetit, aliis cum periculum ferunt, sibi non obsunt, dum sibi similes, & ejusdem sunt naturæ; Sic aulæ clientes, ferunt plerumquè, laudant, excusant, immò juvant, Principum æqua perindè ac iniqua, velut sibi minimè nocitura, pro familiaritate Principis, dum velut ejusdem cum ipso sunt naturæ, & intenti, nec idèd verentur; Fortunam potius stabilientes, & procurantes messim suam, dum Principis, calamitate publicâ crescunt, calamitatem provehunt. Secùs ab aula remotis, adversa omnia eveniunt, quæ gravi Domino profunt, sibi nocent, ejus lucra, sua damna sunt, ipsius errores, sua pericula, quod illi accedit, sibi priùs demptum sit oportet, eoque meritò, rerum momenta excutiunt, suspecta timent.

XVI. Partium adversarum res discordes, non melius componas, quàm si *ex ratione* & *justitia*, non ex inclinatione ad partes, aggredieris componendas, commodum unius, sine alterius injuria pensaturus, & vera utriquè propositurus, ex æquitate. Secùs ubi partem in alteram inclinaveris, alteri jam nocet, eoque, amittes componendi confidentiam, & artem, ut si velit pars una, rejiciat altera. Nemò vulnus promptius offert curandum, quàm cui confidit. Cura igitur, ut æquus videaris, utriusquè amicus componendo, non *partis affecta*: Undè compones, haud difficulter, resquè probè dignoscet, judicaturus.

XVII. Novis moliminibus, aut eceptis, actione prima, auctoritatem parare necesse, in majus sequentium robur, dum aggredimur rem, cum *virtute*, *prudencia*, *audencia*, & *valore*. Mox aperiet se ipsam occasio & fortuna, tum fautores validorum amici, animum ex eventu sumpturi; Recens fervor, validissimus est, eoque utendum, antequam senescat, rarissimè invalescit, sæpiùs est in decrefcenti; Cum dubitas ipse, aut differs, eò magis hæsitabunt

tabunt amici, æmuli erigentur in majus, dùm rem irritas, nec agis, velut impotens, iners, aut confusus, agendi prima tempora, parti adversæ proditurus, *nec audens satis, nec providus*. Mâgis verò malè tentata nocent, quàm nihil gesta. Secùs, multa videntur ardua, impossibiliaquè factu, quæ intra virtutem & prudentiam tentantibus, expedita fient, pervia, & volenti aperta. *Multa ausis, aliqua parte fortunam affore*. Qui magna petit, saltem assequitur media. Cavendum igitur, magna (sed in speciem) molituris, nè eveniat, velut avium terriculamentis, qualia frugum vel hortorum curatores, abigendis avibus, paucorum dierum commodo exponunt, ubi enim, vana statuarum hominumquè stantium sine motu, deprehenderint simulachra, proximius advolant aves, impunè phantasmatum inania contempnunt, oculos ipsos statuarum fossuræ.

XVIII. Misera conditio magnorum, quorum injuriæ, nec periculum creditur, nisi cùm perpetratum fuerit, vel apertum occidium sequatur. Inviolabiles creduntur, qui potentes, cùm secùs fit; sæpè musca, sæpè culex, dorsum impunè vexat, jubamquè invadit leonis, cùm parvitas ipsa offendentis obstat, abigendo. *Exigua gleba, ingentes sæpè arietat currus*.

XIX. Mira naturæ, virtutumquè hominis œconomia, defectum unius, cùm recompensat, transcendens in admirationem usquè hominum altera, quod subtravit parte una, reparans per alteram. Nemò per omnia bonus, nemò per omnia malus est. *Severitatem* in hos, attemperat *comitas*, & munificencia in illos, nec sibi ipsi parcens, aut se mollitèr habens rigor, deindè juvat, per reliqua rerum agendi prudentia. *Melancholiam seu tristem & insociabilem vitam*, compensat rectæ mentis probitas, actio non obliqua, morum & vitæ decencia, tùm sedatus & gravis animus. *Superbiam & exacerbationes* supplet, aut excusat quoquo modo, animi fortitudo, audentia & valor, item magna per reliqua morum & officiorum autoritas. *Turpem tenacitatem*, velat utiquè in cæteras vitæ partes, actionum honestas, & si quæ insunt animi, ingeniiquè dotes. *Iram properam*, rependit prompta (intra tamen gravitatem) recollectio, comis sermo, dissimulationis virtus, & recompensans bonitas, cui rei, secessus beneficium & ars, non

levitèr prodest, sciens præsertim cùm sis, non satis frenatarum tibi passionum, ut primos affectuum motus, iræ dico, tristitiæ, dein lætitiæ, vel amoris, secretioris cubiculi in recessu, deferrescere primum linas. Immo secedas, aliquantulum studiosè, per alios, securè dùm licet, tractaturus, quæ affectum movent, ut composita nisi fronte, gestuquè, visendum te præbeas, egressurus, nè impotentiae animi arguaris. *Animi mollitiem*, velat suavitas agendi, rectitudo, tum cætera virtus. Omnia verò, compensat *prudencia*, aut obtegit dissimulatio, taciturnitas, vel subterfugia, immò maximè, alloqui suavitas, & liberalior (*sed attemperatus morum gravitate, citraquè levitatem*) convictus, quo velut melle, temperari potest, quidquid in actione hominis amarum est. Idè abditæ mentis, introspicere necessum, quod vitii genus, ad civilem vitam, & amicitiae parandæ obest, ut si fragilem naturam flectere, corrigendo vitio, vix possis; saltem contendas, ut altera parte virtute rependas, non secus perseverans, in ulteriora dehonestamentorum, morosè & per contumaciam. Si pars abstraxit una, attrahat saltem altera. Sed verbo rem claudo, & in pauca conferam. Alii agendo, alii consulendo, vel saltem aliena probè dignoscendo, aut exsequendo, præstant; Immo, eloquio tantum hic, scripto ille, ingenio, vel recto iudicio alter, facto nisi & opere, tacitè potens alius; Dico adhuc, uno alteroquè præstat aliquis, sed rari admodum, aut nemo simul, per omnia valet. Tardus hic inceptu, vel hebes apprehendo, sed cùm aggressus fuerit, agendo perseverans, animo infractus, nec vanis terriculamentis, eludendus, nec cessans, nisi perficiens, tarditatem incepti, vel negligentiam, præponderans & pensans agendi perseverantiâ. Temerarius hic aggrediendo, sed fortis & valens, faciens ipse sibi occasionem, & fortunam, levitatem consilii, fortis cùm supplet actio, aut saltem recollectio, velut instructissimi in gyros formandos equi, accurrunt, recurrunt, huc illuc vertuntur, cursu inoffenso. Projectus hic in intricata & periculosa, sed mirus evadendo, immò adipiscendo, sciens occasionum, sciens animorum, in adversis recollectus, audens, fortis, nec desperans, nec confusus, constantia, instandoquè superans totum. Deindè stupet in repentinis, & confunditur alter in adversis, sed in prosperis,

ris, tùm per pacata, lentè agendo, & ex tacito potens. Hic per privata, minutiorum velut incurius, non valet, sed in publica, tùm gravia, erectus, toga & bello commendatur, defectibus per omnia obtegendis, condimentum ex aliqua trahens studiosè, attemperansquè, aut sustentans virtute, vel *adjunctis*, velut veteris aulæ Neronis, tùm novæ sub Galba, inducit mala, Cornelius Tacitus, *æquè gravia, non æquè excusata, cùm ipsa ætas Galbæ, ac novitas, irrisui & fastidio erat, assuetis juventæ Neronis, imperatores forma ac decore corporis, insuataquè dudùm Cæsarum domus Majestætè, (ut mos vulgi) comparantibus.* Sæpè *minora vitia, in plerisque damnamus, cùm secùs majora, facile condonamus, iis, qui amænæ & subridentis faciei, tùm responsi, convictusvè, procul sunt omni tristitia, vel morum severitate, malè dictorum actorumquè, condimentum, ac recompensativum ex eo habentes, quoquo modo excusati, seu, dùm molliùs, sub ea larva tolerantur.* Manlium Torquatium, severitas nimia, non in odium exercitus, sed in admirationem dedit; secùs lenitas & indulgentia, Valerii Corvini, non in contemptum, sed in amorem versa (velut non improbè observat Machiavellus) ut nec ille amorem apud suos, nequè hic perderet, propter alias quæ inerant partes eximiæ virtutis, authoritatem, æquilibrium, vel *Contrapondium* (ut sic loquar) adhibendo rebus, ex alterius actionis venustate. Falluntur secùs, qui falsarum virtutum nomina, aut imagines, parandæ amicitia, tùm velandis vitæ probris assumunt, ipsi planè falsi, obliqui, edquè vitandi; specie non natura boni, vitia blandientia, rebus obtendentes, umbram virtutis, non ipsam virtutem habent, immo plùs formæ, quàm virtutis. Inest obvia commessatio, & solutior in hilaritatem affectatam convictus; congressus & alloquii, responsoforumquè hamata facilitas. Officii, (sed non ultra verba) promptitudo, putares, non alium meliorem, non magis rectiorem reperisse te amicum. Parata promissa, sed quò effusiora, ed minùs certiora. Horaria confidentia, & in aurem (velut tibi soli crediti) susurri, amicitia venandæ illicita; obvius, comis, sed fucatus sermo, prout *lusciniæ, nunquam sua deest cantio*; Facies aut amæna, aut ad modestiam coacta, malitiosè vel subdolè, mentis larva: Non prompta ex levibus offen-

*Vitii
grande
compensa-
tivum ex
aliqua
virtute.*

fa, sed ex pari, jocum joco eludens argutia; liberior, ultroquè la-
cessens jocus, lepidi mendacii tùm æquivocationis sale, in aulicam
venustatem, novorum stylo politicorum, respersus; Omnia in
familiaritatem composita, dùm inest animo fallacia, malignitas,
specie modestiæ occulta aut subtristis superbia, ambitio, amor,
quæstus, & avaritia, levitas, tùm actionis inconstantia, ut si tur-
pes idè in errores, ac personarum offensas, (velut sæpè fit) tali-
bus incurrere contingat, adest sui erroris, velut ex parato, in alios
dextra retorsio, tùm evadendi mira praxis, & qui ultimus malè
agendi gradus, ubi pudere seridè deberent, jocantur. Negant,
fatentur, amant in speciem, simulquè oderunt, pollicentur, sub-
trahunt, laudant, vituperant, incipiunt, negligunt; idquè to-
tum, sui, non mutui boni causa, pari licentia, prout conducit,
ac levitate, immò & superbia, velut impunè malè agere liceat,
edquè liberiùs, ut in post peccetur; Quæ bonis flagitia dicuntur,
isti venustatis vel prudentiæ, aut cautionis loco, sibi habent. Quò
màgis amicitia talium stare te credis, quidni? poenitendum de-
jectus jaces. Tamen iners vulgus, fallaciis talium, velut spontè ca-
piendum se offert, ut corrupto præsertim sæculo, & populo, stu-
dia vulgi, bonis rectisque artibus, quæsitæ, rarò perindè aliquibus
meliorum adsint, quàm talibus, actionum per obliqua.

XX. Velut in nobis facilem compensat, aut sustentat virtus,
quæ fortè, ad reliqua perfectionum defuère, sic è contrario, an-
nexa vitia, detrahunt non levitè famæ honestati, & parandis
vulgi favoribus obstant, nisi corrigas. *Bonum* justiquè amantem
animum, arguit subtristis & incivilis vita, dein morum actio inve-
nusta, tùm parcitas; ac præsertim properus in iram, ulcerosusquè
in levia offensionum animus. *Authoritati* multum detrahit levitas,
aut specie comitatis, multiloquentia, parva deindè cura, aut ta-
curnitatis, aut dissimulationis. *Divitias ingenii*, dehonestat pau-
ca in exequendum activitas, mollities animi, tùm intra linguam
subsistens vis, & vigor. Omnia verò deturpat superbia, exsul-
tans actio, malignitas, inconstantia, subdolum ingenium, aut
si qui sunt dehonestamentorum, vel obliquæ mentis nævi,
prout màgis vel minùs, hominis animo insunt, aut prædomi-
nantur. Vel dicam clarius, prout hæc, tùm illa virtus, aut
vitia,

vitia, superiore, vel inferiore in nobis intenduntur gradu.

XXI. In ambiguis materiarum, vel suspectis, quibus deprehendi damnum, vel periculum adest, prudentius agunt, qui tacent, quàm in partem meliorem (bona ipsa licet) qui loquuntur, dùm præsertim, in imperitos, aut obliquæ mentis auditores incurritur. Dicta hic, sensum ille, intentumquè sermonis, non intelligit, alius pro malignitate, æquivocationibus laborat, dicti affectum intorquet, secusquè interpretatur, aut imponit. Immo, licet intelligat alter, bonus ipse, mihiquè benè velit, eo ipso tamen nocet, quia per inertiam narrandi, aut per incuriam, aufert verbum, addit, mutat, vel transponit, undè immutatur natura dicti, in perdendam rei venustatem, præsertim si occasionum nesciens, aut incurius personarum. Parùm verò interest, utrumnè ignem comburentibus ædibus, infert aliquis studiosè, an per inanimadvertentiam, facem malè extinctam angulo ingerit, vel tollendam negligit, in alimentum ignis; Vel si medicus, mutata per errorem pixide, loco pharmaci melioris, medicatæ, imponat cicutam, vel aconitum potioni, sic parùm refert, studio nè an per ignorantiam aliquis mihi noceat, si tamen nocet, nullo ad corrigendum regressu. Tace igitur, quisquis es, tace; minùs sic in Deum peccabis, minùs offendes personas, minùs ipse tibi nocebis. Taciturnitatis vix quidam, loquentiæ arguuntur multi, illa nemini, dicacitas plerisque periculum fecit. Sermones nostri, alphabeti literis similes, undè quot verba, quot linguæ, libri, scripta, dictaque formantur, laudes & vituperia, recta vel obliqua, fidei dogmata, hæresesquè, blasphemias, aut preces, vitæ vel mortis sensus, amores vel odia, prout verba combinantur, componuntur, sonant; Sic eodem nostro ex sermone, non prout loquimur, sed prout bonus, malusvè adest, qui audit, aut interpretatur, tales sensus experturi, & dicta nostra habentur. Verè ille ait: *Liberè dicta, frequentius alienâ veniâ, quàm nostrâ prudentiâ tuta.* Qui tacendi igitur, non novit artem, nec loquendi scit, opportunitatem. Adjicere hoc loci non obsit, ultimum illud esse in servitute, atquè què idèd in tyrannide, dùm in secreta populi, inquiritur à Principe. Ipsa rectitudo & virtus, non extra periculum tunc sunt, dùm non ex merito suo, verùm pro arbitrio delatorum, prout in hunc,

aut illum affecti, vita & fortuna populi pendet, vel prout in obliquum res trahuntur. Optimi Principis titulo, donatus Trajanus, qui submotis delatoribus, secretorum libertatem, populo donavit, non habuit causam irarum, & sæviendi, quia non quæsit. Secretè dicta, factaque nostra, interioris mentis imaginem habent, prout non omne datur (à Deo) crimini, quod mentem primam incurrit, verùm nisi consensu decernitur, sic pro libertate secreti, levia sæpè, hæc aut illa cadunt, sermonem intra, & in actionem, quærisum vel indulgentiam iudicis potiùs, quàm reprehensionem mereantur, eoque recollecta mente, ipsi in bonum promptè flectimur; Ut igitur non aliquis hominum, verùm Deus, mentes in nostras, sic in secreta, rectum iudicium, idem ferat, quæ in meritum, aut quæ cadunt in reprehensionem, homines secus iudiciis falluntur. Certè in secreta populi, non inquirunt Domini, nisi qui mali, & odium se meruisse putant. Rectè similia temporum incusat Tacitus (in Agricola) *Dedimus profectò, grande patientiæ documentum, & sicut vetus ætas, vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones, loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam, cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quàm tacere: &c.* Et Annalium IV. *Non alias magis anxia, & pavens civitas, congressus, colloquia, notæ, ignoræque aures vitari, etiam muta & inania, tectum & parietes circumspectabantur, &c. Corrupti in Dominos servi, in Patronos liberti, & quibus deerat inimicus, per amicos oppressi &c. &c. Seu loquereris, seu taceres, crimen ex silentio, crimen ex voce &c. Ut quis districtior accusator, pro sacrosancto habebatur.*

XXII. Qui non fatetur, sed excusat protervè, aut negat *facienda*, non excusat fatis, sed irritat in majus ad comprobandum objicienda. Negando, prodimus pertinaciam, augemus contentionem; *fatendo modeste* facimus utiquè quæstioni finem; Rectæ hoc enim, tum ingenuæ mentis, signum est; illud secus, temeritatis contentiosæ, vel superbæ, tum obliquæ aut inquietæ mentis (immo malignitatis) certum documentum.

XXIII. Temerariis ingeniis (vel objectis) quæ præsertim pertinaciâ substruuntur, aut superbiâ, opportuniùs tacendo, vel Ironicè, quàm pro ratione respondeas, permittendo velut absurdum,

dum, & majus venturum inferendo, ut in sua temeritate, deprehendantur. Secus facturus, contentionis materiam, non finem quæstioni quæris. Fuste, non ratione trahendi, aut impellendi tales, non suadendi. Apage, qui multum contentionis, parum rationis, in consilium ferunt. Demonstrandæ veritati, prius ferè ac magis, animo non pertinaci proboquè, suscipientis opus est, quàm ut requiratur, summa prudentia inferentis. Etsi non obtineas, si tamen proba intulisti, officio rectè dictorum, satis datum putabis. Etiam in Divinis, ut non consentiamus bono, non inspirantis DEI, sed non suscipientis hominis, defectus est, & pertinaciæ vitium.

XXIV. Non illud laudatum plerisque, benè quod factum est à nobis, & ex virtute, sed reprehenditur, quod fortè supra fieri non potest. Atquè sic benè facere, & non facere *ingratis*, perindè est, dùm benè facti gratia corrumpitur. Defectum potentiæ, & mediorum in reliqua per malignitatem adscribunt, defectui nostræ voluntatis. Ideòquè, iusto velut ex prætextu, sine fine requirunt, nec unquam satis habent; privatim, publicè, amici, Princeps, populus.

XXV. Tria *T.* publica, privataquè probè conficiunt. *Tunc*, *Talièr*, dein *Talia faciendo*, quæ in rem serviunt. Tempus id est, Modum, & Rem prospectando. Aliàs manca fit actio.

XXVI. Mali Domini, habent æquè suos laudatores, ac boni, multos dùm requirunt, flagitii ministros, sæpius verò minores, quàm nobiliores in exequendum adhibent, facile multos inveniunt. Quoniam *magni* per ingenuitatem, recusant, immò pro conscientia adversantur, nec facile quærunt ejus amicitiam aulæ, cujus favor, nonnisi scelere habetur. *Minores*, prout accipiendorum egentiores, facile flectuntur, operam offerunt & ausum, flagitia dominorum, obligatius excusantes, quorum fortunâ crescunt & subsistunt, præsertim civium multos dùm metuunt, quos causâ Principis offendere. Deindè sueta opprimentium ars est, nè omnibus simul, sint terrori. Aliquos modò sibi obstantes, velut nocentissimos, sub pallio justitiæ, seligunt opprimendos, primis oppressis, non quod in alios boni, aut pepercere, sed quia distulerunt, dùm hos subverterint, reliquos aggressuri. Sic Tiberius, Cali-

Caligula, Nero, pessimi dùm sunt aliis, tamen plerisque (sed flagitiorum affectis) laudati. Aliàs boni Domini, per conscientiam generosæ virtutis, dùm universim omnibus sunt boni, nec introspiciunt astutè, corruptelarum per artem, interiores singulorum in affectus, immò intuitu communis commodi, dùm castigant multos, sæpè idèd multis sunt illaudati. Commune verò bonum, velut in plures spargitur, remotiùs est, nec tamen notabile in singulos. Secùs privatum bonum, vel donum, quò propiùs est quemque, faciliùs agnoscitur à privatis, eòquè sui causâ malum in alios Dominum, promptè quisquè laudat, cùm sibi bonus. Dicam amplius. Uti publicum bonum, sic bonum Dominum, pauci ingenuorum noscunt, & amant, immò rari bonum procurant, aut volunt, cùm turbæ & disordo quæstui, pax & ordo, damno sunt.

XXVII. Injuriam pati, nec cohibere statim; *in parvis* impotentia prohibendi, vel metus; *in magnis* verè clementia, dissimulationis virtus, tùm magnitudo animi vocatur. Impotentem enim, aut metuentem frustra voces, qui ulcisci & prohibere malum, potens est, dùm velit. Rectè Plinius in Panegirico Trajani. *Cui nihil ad augendum fastigium superest, hic uno modo, crescere potest, si se submittat, securus tamen magnitudinis suæ, nequè enim ab ullo periculo fortuna Principum longiùs abest, quàm ab humilitatis.* Parcere igitur inimicis, infraquè animum quædam habere, viri magni, & sibi fidentis Principis, certum documentum. Aut secùs, si ulciscatur, impotentiam animi, viriumquè prodit, immò metum, nisi contemnat. Pomptior igitur semper est, essequè debet, viros apud *magnos*, aut clementia, aut offensarum dissimulatio, & ex alto animi contemptus; Minimi siquidem è vulgo, exprobrando, & ulciscendo, projectiores, nè dùm prima levitèr transmittunt, ipsi velut impotentes agendi, contemnantur. Tamen Politicum æquè ac Catholicum ad morem, dissimulatio injuriarum prodest, minimis & maximis.

XXVIII. Prodesse Reipublicæ, dicto, factò, ac præsertim impediendo, nè quid in legibus, vel populo fiat, quod non expedit. Prima ratio est, nullius sceleris aut probri, ut conscius sit, qui factum aggreditur, prudens occasionum, sciens rerum; Instat enim audactèr, vetando, reprehendendo, corrigendo,
aut

aut secùs sibimet timet, hebescit & confunditur, prout integer ipse ante, vel notatus. Sequitur alterum; perfecti in Rempublicam ut sit amoris, tam proximi, quàm Dei, res enim Dei, verè curat, qui Reipublicæ, qua in, Religio & Ecclesia, proximorum res & amor, poena in malos, præmia in bonos, deniquè per omnia, justitia, pax, & universorum bonum. Jam secùs pro se, aut suis, qui timet, vel connivet, aut blanditur, parùm is proderit; ut scripturæ verbis, cuiquè civium, Reipublicæ nomine, rectè dictum sit. *Si quis non odit Patrem suum, & Matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem, & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Inquam, si quispiam in gratiam publici, non futuri tantùm spem commodi, negligere promptus, sed dudùm habitorum, jacturam, immò periculum ipse pati, est paratus, amans Dei & proximi, is demùm publico bono proderit; Aut secùs facturus, non proderit, sed oberit.

Hoc igitur fraterni pectoris, amicum pignus, epistolæ sub nomine, lubens cape, utiquè inter publicas turbas, solatium esto privatis, bono affectu, secum reciprocari. Quid dico privatis? ambo publici senatus è numero sumus. Altius credo te, uti Præsulem, & me quàm Castellatum, hæc mala Patriæ feriant, quò altiora quietis publicæ pignora, cuiquè insunt, aut condimenta, fama, nomen senatus, consanguinei, patrimonium; Sed tibi uti bono Præsuli, quid majus, ovilis CHRISTI, id est, sancta inter quieta, cura. Mibi autem profani, sed tamen casti amores, uxor, & colludentes in oculis liberi. Salva hæc sunt omnia. Utinam tu quoquè Præsul Illustrissime, salvus.

Kormaniciis Die X. Aprilis, Anno
Dei Nati, M DC LXVI.

*Prærogativa Popularis status repræsentatur.
Monarchiam sapius, nisi Regnanti
bonam.*

Non absurdum hoc loci dicto excurrere, & utilibus scitu, nonnihil immorari. Primas inter, contra veteres, politicorum novis, ratio placet, tantò magis præstare Monarchiam, Reipublicæ statui, quantò certius, unius mente, ad formam Divinæ Monarchiæ (ut putant) benè id est, perfectissimèquè, regitur illa. Verùm iimet, obliti imperfectionis humanæ, tot affectibus & vitiis in obliquum abeuntis, falluntur, si ab Rege unico, eandem prudentiam expectent. Potius, quantum humana distant à Divinis, tantum (utar communi verbo) proportionem claudicare necesse. Ecclesia quidem Catholica, Monarchicâ potestate regitur, sed DEI vicaria, cui CHRISTUS, assistentiam spiritus sancti, infallibilem perpetuamquè promisit, ut Pontifex (*idquè ex Cathedra docens*) *errare non possit*, ut homo, possit; res verò humanæ, seu Reges, laxius arbitrio politico relictis, errant sapius, non tantum ut homines, sed gravius multò, ut Reges, dum insolescunt, nisi adsit vicissim, uti Politicis, Politica (ex libertate) non inolescendi custodia, utpotius documento Ecclesiasticæ Monarchiæ, firmitus statuatur, nisi Divina, dum sunt absolutissimæ prudentiæ, Monarchica potestate benè regi, cum necessaria tamen, dum ad homines referuntur, infallibilitatis assecuratione. Jussa Divinorum, æqua, suavia, edquè onus obedientium leve, politicas potestates, perfectamin emergentes casus perspicaciam, ex collatione virtutis multarum personarum & prudentiæ, nisi posse habere, velut fit in Rebuspublicis Monarchico popularibus, ubi nec populus sine Rege, nec Rex sine Senatu, Comitiorumvè consensu, quidquam potest, Comititia suadent, ac tuentur populi salutaria, Rex præit, ac unit per authoritatem, disgregata; Quasi necessaria hominis cum homine, & status superioris cum inferiore, requiratur animorum societas, immò unius in alterum amor, eoquè nexu, *velut concordia partium, iustè imitentur,*

tur, immò ut coalescant in unitatem. Minor deindè adfit præsumptio sui, & in alios contemptus, dùm unus alterius opis indigus, superior sine inferioris auxilio, prudentia & consilio, subsistere non potest, immò nè erret, conferre tenetur. Rectè Aristoteles in Politicis. *In Republica, quod singuli præstare nequeunt, solent universi, hic suam, alius suam virtutem adfert, omnes utiles sunt. Plures enim, quorum singuli boni non sunt, si conveniant, paucis illis, virtute poterunt esse potiores, non ut singuli, sed ut omnes, sapiunt enim amplius multi, quàm unus.* Aliàs absoluta Principum potestas aliorum ut plurimum consilia contemnit, nè opis alienæ indiga videatur, & agit non rarè per insolentiam, remoto libertatis custode; Undè, in grandes incurritur errores, in populum certa promanat pressura, & calamitas, dùm absolutam potestatem, in Principe moderari, aut coercere per legem difficile, potiùs (velut Gramondus Gallicæ Historiæ lib. V.) *Si perstat Rex, propositi tenax, superesse cæcam obedientiam.* Exindè obstupui, Reipublicæ, fortiquè meæ gratulatus sum, dùm apud eundem Gramondum legi. *Sub finem Martii parandæ Rex pecuniæ, edicta ad Parlamentum Lutetianum mittit, actis inferenda, quia populis exitiosa erant, procrastinare Parlamentum, Rex iterare jussa (quid pluribus) Per Verræum Procancellarium, jubet edicta, non intellecta, sed nè lecta quidem, in acta redigi. Deprecatur per Verdunum (Parlamenti præsidem) Senatus. Tandem excaudit Rex, nec alia causæ cognitione, summo jure in acta referri, edicta mandat.* Aie, nunc, semel fortè factum, & excusa, non omnindò, cum similis edicti gravitatem, apud eundem Historicum, posteriori cursu ætatis legis (Lib. XV.) Verùm nè in longum abripiar, apponam pauca, videlicet; si habendos consiliarios, Monarchico Principi, quisquè prudens suadet, quasi per se in omnes partes, (vitio non per omnia perfectæ humanæ prudentiæ) parùm valituro, cur negent quoquè, nec procedant ultra? si idem Princeps, rectis consiliis abutatur, si suaderi nolit, quis eum (sublata libertatis autoritate & custode) in meliùs cogat, quis collapsa corrigat? quòd in Republica libera, tum in Regno misto populari, faciliùs, intraquè publicum amorem præstatur, ut necesse fatendum sit, bona, malaquè Regnorum, opes, & potentiam, magis à fortunæ discretionem (prout bonum, malumvè Principem,

fors nascendi populis obtrudit) dependere, quàm ex substantia causæ. Falluntur quoquè, & contra seipsos ratione luctantur, qui à Dictatura Romana, argumentum trahunt, expeditioris Monarchiæ, cùm ex eo, non sequatur ratio in contrarium, sed immò ex vi libertatis factum sit, potuisse pro temporum necessitate, novam absolutamquè potestatem (tamen à vi libertatis dependentem) creare, circumscripto tempore coërcere, iterumquè pristinam ad formam, pro arbitrio redire, dùm intra breve tempus, abdicare se, periculoso libertati officio tenebantur, dùm inquam erat Dictatura, sub libertatis potestate. Postquam verò, in Julio Cæsare, Augusto, Tiberio, & consequentèr aliis, perpetua dictatura (nec potestate, nec tempore circumscripta, sed diuturnitate in superbiam versa) adolevit, Reipublicæ libertas, nusquam reditura abiit, dùm eò insolentiores fierent Cæsares regendo, quò magis essent unici & soli, potestatem superbam exercendo. *Non unitatem idèò Numericam, in unico solo, sed unitatem animorum, licet in pluribus, magis spectari, essequè fundamentum recti regiminis, & libertatis populi, quod in Veneta Republica, nostraquè Polona, & (si quæ dantur) aliis, facile videas, ubi non interrupta regendi sorte, tot sæculis, continua populi felicitas est, ex libertate, cùm in Monarchicis statibus, pro genio nisi regnantium, per alternantes vices, sæpiùs verò mala, quàm bona (immò precaria) populis eveniat? Historias Regnorum revolve, & fateare. Vel si tamen obstinatiùs, Monarchiam præferant aliqui, supra Reipublicæ statum, utiquè Politicorum consensu, cadentis Reipublicæ, non alter descensus est quàm sub regimen unius, quasi ex altiori statu in inferiorem. Immò, si tædeat popularis status, & corrigere, vel insanire lubet, adest remedium in proximo, dùm momento (pro populi voluntate) facilis transgressus, ad Monarchiam datur, non autem secùs, in statum popularem, si displiceat iterùm gravis Monarchia; Ut enim in præceptis semel datis corporibus, nullum ampliùs sui arbitrium est, etiam illud, extra potestatem populi, sed erit in regentis superba, & nusquam de jure suo remittente voluntate. Veritatem hodie, experiri placet, fortè Principem gravem nactus, pro asserenda libertate, & populari statu palam loquere, & contende, nisi cras, periculo capitis, consilium luas, falsa me tunc*

tunc dicere aie. Nemò igitur tam insanus, qui non liberum statum malit, aut volens amittat; Immò dixerim, nemo sanæ mentis, sub Reipublicæ & libertatis nomine vivens, puram Monarchiam optavit, aut volens, in eam transgressus est, sed astu, aut per potentiam circumventus, plures verò sub Monarcha libertatis ad nomen, & Reipublicæ, altiùs suspirarunt, modò illam parare, partamvè conservare scirent. Verùm dixeris, absoluto sub Dominatu, benè plerisque agi, præsertim cùm in bonum Principem incurritur; Tamen illam etiam, præcariam magis, quàm veram libertatem vocem, dùm in confinio servitutis ac periculi, vita & sanguis populi quotidie manet, sub domino, cui dùm iratus, momento sævire pro arbitrio, & impunè licet. Tutiùs utiquè, plena Reipublicæ in libertate, tùm autoritate legis, perire non posse, quàm pro discretionem modò regentis & juxta periculum non periisse. Appositè in rem Divus scriptor. *Nemò mortalium, juxta viperam, securus capit somnos, quæ etsi non percutit, certè sollicitat.* Dicam clarius. In Republica dùm vivitur, libertas velut in manu mihi, & est sub mea potestate, jam Monarchico sub statu, securitas est manu in aliena. Hic opportunè servit, fabulosa, sed non extra rem, philomelarum quæstio, alterius, liberè per aëra volantis, alterius in deaurata cavea, ad Palatium Principis, præ foribus expositæ, cùm hæc Principem locum, domunculam pictam, vivendi commoditates, non suo labore, sed alterius operâ & industriâ quæsitæ, tetumquè tegendis cœli injuriis ostentaret, interim tamen, ad placitum Domini, tantum vocemquè intendendam, ajebat, nè parciorem, vel absit iratum, experiretur; Respondit, vicitquè illa prior: *Ego verò nemini obnoxia vivo, curâ propriâ, nec apparenti domo, sed non dependenti libertate.* Utiquè dixerim adhuc. Ab omni ævo, quisquis populus, meliori sorte fatorum (extricatus absoluta Regum de sub potestate) Reipublicæ nomen, sibi asseruit, omnium scriptorum calamo, & interpretum ore, felicitatem nactus ille dicitur, cùm vero secus, post nomen Reipublicæ, lapsus sub unius dominatum, cur? nemo hominum, libertatem vocet, sed amisisse potiùs eam dicat, & animitùs condoleat? velut (nè Græcas, aut alias Rerumpublicarum commemorem) Roma, post exactos Reges, servitutem pepulisse, libertatem sibi asseruisse dicitur, dein

sub Cæsarum Dominatum, & Monarchiam redacta, amissæ libertatis & Reipublicæ deploratur. Ore deniquè DEI, in pœnam hominum, Monarchiam dari, testatum satis. Populus olim Israeliticus, sub iudicibus, in formam Aristoeraticæ Politix, liberè vivens, experiri tandem Regium dominatum præcupiit, sed indignatus Deus, populo libertatis ingrato, insolentiam petitionis reprehendit, promittens se daturum, absoluti formam Regni, malaquè Monarchicis statibus agnata, recensuit (I. Regum, Cap. VIII) *Hoc erit jus Regis, qui imperaturus est vobis. Filios vestros tollet &c. Filias quoquè vestras, faciet sibi unguentarias, & focarias, & panificas, Agros quoquè vestros & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit servis suis, & segetes vestras, & vinearum redditus, addecimabit &c. Et non exaudit vos Dominus in die illa, quia petiistis vobis Regem; aut si quæ sunt alia sacri textus, plena indignationis verba. Licèt ille populus, non aliquid mali, verùm speciem optimæ Monarchix obtendebat. Noluit populus audire vocem Samuelis, sed dixerunt: Nequaquam: Rex enim erit super nos, & erimus nos quoquè, sicut omnes gentes, & iudicabit nos Rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* Undè non tantùm in pœnam populis dari absolutam Monarchiam, sed illud quoquè animadvertatur, ab ignavia populorum fieri, dùm vigor ingenuæ mentis confenuerit, ut sui negligentes, alienâ curâ mollitèr haberi, jam præcupiant, ut videlicet, *Rex pugnet bella*, reliquam curam status, pro illis quoquè suscepturus; Licèt cardò constet populis, dùm amissam lugent libertatem, immò deformem, dùm serviunt servitutem; Non prius inquam liberum statum, in Monarchiam inclinari, quàm dùm insolentiâ, mollitiè, ignaviâ, studio privati, & incuriâ publici, populus corrumpitur, ut verò ex corruptione sanguinis, morbus aut ulcera in corpore, sic absoluta *Monarchia*, certè in populis, non ex sanitate, nam & illa, ingenui populi, tùm Libertatis, *morbus est*. Et crediderim facilè, occulta ordinatione Numinis, pro ingenio populorum, absolutam Monarchiam, in has aut illas Occidentalis Europæ gentes, necesse immitti, quæ nisi terrore, absoluti dominatus teneantur, plenam insolentèr vivant libertatem, ut sic ægrotare, magis sanum & conducibile illis sit, quàm planè sanari; Velut plura duella, occulta paricidia, venena, raptus, adulteria, & reliquos inquietæ mentis, priva-

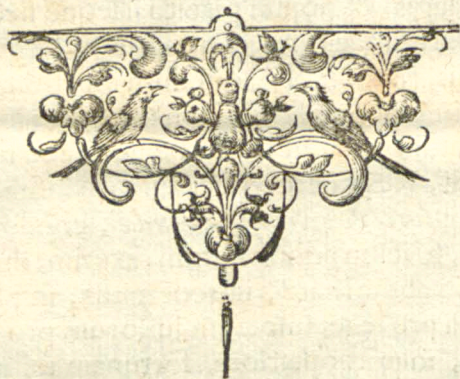
privatim & in publicum (nè dicam adversus Divina) ausus, alibi vidi, & notavi, quàm in nostra Polonia, cui per malignitatem scriptorum, solutior (imperitè certè) exprobratur Libertas, aut disordo imputatur. Fatear quidem, Polonorum etiam in statu, fato rerum, nunquam in humana stabilitate, aliquid disordinis, non raro commissum, non id tamen populi & status, verùm regnantium vitio fieri, in quorum unica persona, *primi ordinis*, tota inclusa Majestas, & velut concentrata exequendi activitas (verùm foeda quorundam scriptorum, in Reges fecit adulatio, aut in nostra malignitas, vel certè status imperitia, ut errores aulae, infantis Populi, adscriberent vitio, tam rectè sibi scribere putantes, quantò atrocius, Libertatem populi, Remquè publicam proscinderent iudicio, & calamo.)

Secùs *ordo Senatorius* ex multis, dein *Equitum ordo tertius*, adhuc ex pluribus componitur, undè disgregata inest, nec tam expedita actio, sed occasione Comitiorum, intimare, quid in obliquum deviatum, quid in melius fieri oporteat à Principe, immò contravenire, nè quid fiat in pejus, unicum officii habeat; Actio verò boni, tum vis uniendi, tota penes Regem *exequentem* est, qui supra invidiam positus, inchoare bonum, urgere, disgregata unire, valorem rebus dare, & instare potens, illum officii admonendo, hunc & alterum, ex vi legis, & populi placito (sequè necesse) corrigendo. Fecère id plurimi, ac præsertim optimus Regum, noster Stephanus Bathoræus, (& post alii) qui dùm ipse bonus, ad ordinemquè legis, & genium populi se componens, quàm in Polonia, pace, bello totum ordinatum, quàm Populis benè. Quod si, nè sic quoquè, autoritate Populi, Rex coërceatur, dein pro iusita genti bonitate, *lex obedientiæ* protervo Regi non præstanda, condonetur, *comparatione* tamen *pejoris*, felicem adhuc statum dixerim, dùm plùs noceretur, si nulla populi autoritate, ille coërcitus, in placita modò sua ruens, voluntatem pro lege, impetum jussorum pro edictis haberet: In eligendo dein, in post optatiore, fortunam temporum præsentium, expectatione futuri melioris, ac proxima spe, facillè pensari, & eo condimento, reddi molliorem. Quia verò super hæc, parvum consilii secretum (ut singula eodem impetu percurram) Populari statui exprobratur, nescio quare sit? præsertim rebus in magnis, quæ concernunt universorum bonum, vel dùm meliorum civium

paucio-

Præpedi-
tio mali
aut inti-
matio
melioris,
est penes
Senatum
& Popu-
lum.
Actio boni
& execu-
tio, tum
vis uniendi,
est
penes Re-
gem.
Authori-
tas ergò
Regis,
velut cæ-
mentum
rerum est.

paucioribus, res promptius agenda creditur. Nisi fatear, secretius haberi Monarchiæ consulta, dum pressuram universim omnibus, aut civium præcipuis, casum ex occulto coquunt, cadunt, machinantur, quæ non ante produntur, quam dum manum inje-
cerint, & elicuerint innocuum sanguinem. Dum verò terrore, aut extrema vi pressis, tacere necesse, mæstam ac silentem servi-
tutem, falsò pacem aut quietem appellant, immò dum cessatio temporaria servitutis est, falsò libertatem vocant. Secùs depulsio, per legem injuriæ, clarumquè nomen *Libertatis*, seditionis, & turbarum nomen habet, non quod verè sit, sed causâ oppressio-
ni, civium contra promptiores. Pavidi secùs, segnes, otiosi, so-
cordiâ innocentes habentur, & pacati; Gloria modestiæ tunc, vel gratia vocatur, turpis per ignaviam servitutis, dum pretium est. Quidquid adferant, pro sua Monarchico-politia, ingeniosi
scriptores, non ex animo videntur facere, verùm æmulari vulpis argutiam, (apud Æsopum) quæ fortè, amissâ caudâ, cæteris
confororibus, idem mutilationis genus, in decus & ornamentum, suadere dum venustè contendit, fecit frustra, nam aut irridebatur
deformitatis, aut arguebatur, frivolæ rationis.

DE IMPUDENTIA, EJUSQUE CAUSIS
UNDE FONS MALI.

TUM, QUI SUNT IMPUDENTES?

I. Arvi Judicii homines, qui rectè dijudicare non possunt, quid decorum, quid honestum, sunt in aliquibus impudentes. Verùm hi quoquo modo excusantur. Nisi aliàs, affectata sit rerum inscitia.

II. Viri temerarii, qui non ratione, verùm impetu ac stultitiâ ducuntur. Huc spectant Morosi, Importuni, Intrusores non vocati. Dein viri leves, multiloqui, assentatores, etiam Joviales & faceti, qui sibi nimium indulgent, usquè ad impudentiam, præsertim in familiaritatem se ultrò intrudentes, prout enim (dicto vulgari) *in multiloquio*, etiam in familiari facto, *non deerit peccatum*.

III. Audaculi, etiam Eloquentuli, ac evadendo periti, qui putant quidvis sibi impunè (vel ad excusationem) licere, præsertim si quid ante tentatum, ex optato successit.

IV. Viri passionati. *V. G.* Qui promptè laborant, Ira, Odio, Amore, Invidia, nam affectu in quemvis ausum obcæcantur.

V. Viri arrogantes, feroces & superbi, qui (sibi nimium fidentes) ex alto despiciunt, contemnuntquè res & personas, labuntur facilè in insolentiam, vel impudentiam, quidquid enim malè egerint, falsæ titulo generositatis, (nè confundi videantur) ignominiam erroris non agnoscunt, verùm sibi complacent, recti & liciti sub nomine, totum venditantes. Immodè pergere in majores ausus, dùm pertinacia est, constantiam, infractumquè robur animi, falsò putant, aut imponunt, aut certè pervincunt, præsertim si quædam morum blandimenta, reliquis inescandis adhibent, cum in alios mali; Hinc sibi quisquè metuit, nè in se quoquè peccetur, nisi malint esse blandientes amici, quàm redarguendo veraces, edque malitiam irritantes: Miram corrupti sæculi pravitatem vel errorem, cum promptè totum defert, eorum fortunæ, tum amicitia, qui ulcisci nocerequè possunt, dùm volunt; Nolle, seu non posse nocere, despectui habetur; Nec aded amatur beneficium, quàm timetur ultio, vel injuria: Verùm hæc mollis, obliqui, & impotentis animi signa; Rectus, altior, fortis, sibi què fidens animus, irritatur, vel erigitur adversis, non frangitur.

VI. Præpotentes & summæ authoritatis viri; nam putant se excusari, & quidvis sibi licere, dùm redargui vix possint, ac sperent impunitatem.

VII. Notatæ personæ, proclamatæ & infames, sunt in ulteriora impudentes, non ampliùs enim habent famam, quam perdant, juxta illud *Taciti*. *Apud prodigos famæ, novissima voluptas est.* Et Suetonius de Nerone. *Ni-*

hil eum patientius, quàm maledicta populi tulisse, vel contemptu omnis famæ, vel nè fatendo dolorem, irritaret in pejus ingenia.

Huc pertinent viri Umbratici, latebrofi, etiam solitarii, qui nec sciri, nec aspici sua probra putant; Magna verò peccatorum pars tollitur, si peccantibus testis assistat.

VIII. Avari & quæstuosi, sunt impudentes, quia lucri causa, totum agunt, & facile dispensant honestatem.

IX. Fatui & rationis expertes, sunt plerumquè impudentes, non enim sciunt, quod agunt. Etiam *Ebrii*, hoc loco commodè ponuntur, nam *ebrietas voluntaria insania est*. Sed differt malefactum ebriorum, à fatuis, quoniam fatui, defectu rationis, errant perpetuò, (compassione aut excusatione, non accusatione digni) Ebrii secùs, peccant voluntariò. Licèt verò abeant à ratione, & insaniant dùm sunt ebrii, tamen sunt rationales, antequam inebriati, sic ebrium non peccare, est in nostra plena, libera, & sobria potestate, nam si quæ inest insania, non est ex antecedenti causa, sed ex consequenti vitio ebrietatis, nec ideò peccantes excusantur. Eques non ascendit duri oris cervicisquè equum, qui semel duxit in præcipitia, nec sobrius, & rationalis homo, capiat Scyphum, mentem, rationemquè sibi auferentem, & causantem mala. Nisi fortè ebrietas, ex aliquo casuali, nec fatis deliberato actu, (ipsequè malè sanæ ebrietatis affectus) sequatur.

X. Etiam consanguinei, & qui pro diutina familiaritate, secum fidentèr agunt, plerumquè in impudentes actus devolvuntur, vel ex eo, quod sibi purent, totum, amicitia lege convenire, vel parcendum sibi facile sperant, etsi offenderint. Ex eo sequitur. *Nimia familiaritas (vulgari dicto) facit contemptum.*

XI. Illi quoquè impudentes fiunt, quibus si casu aliquid facere malè contigit, impunè cessit, nec pœnam tulere, nequè (saltem) redargutionem, vel casu, vel ob potentiam & impedimentum, respectu errantis, vel ex gratia, aut incuria, cohibere potentis.

XII. Neceffitate pressi, aut desperati, quidvis putant sibi licere, sequè facile (quidquid egerint) excusari. Huc pertinet extrema paupertas, & defectus.

XIII. Etiam ignorantia, vel errore, fit sæpè aliquid contra debitum honestatis.

XIV. Qui in alios, (aut saltem in *neceffitatem*, vel *occasionem*) causam malè facti transferre facile possunt, aut sciunt, tùm habent praxim evadendi, sunt plerumquè impudentes. Hi verò, publicè privatimquè, sunt periculosissimi.

XV. Qui gratiam multorum, lauto tùm familiari convictu, (fucata amicitia, dictis factisque in speciem apertæ simplicitatis, solutionibus, aliisque parandæ amicitia aptis rebus) paravisse se putant, ad insolita & actionum illi-

illicita, sæpè decurrunt, quod se excusandos ab amicis sperent, vel defendendos; vel quia, civilitatis & beneficentiæ fūco, multa vitiorum, facilè aut obteguntur, aut condonantur. Huc referuntur homines, amænæ & subridentiæ faciei, tùm responsi, quibus pleraquè ab eo condimento vel recompenſativo, licèt aspera, excusata, undè facilè in dictorum actionumquè illicita, indebita, minore verecundia delabuntur, specie molliorum duri, & graves, specie amicitiae fallaces, tantùm absunt à malefacto, quantum à prætextu, rebus adstruere vel imponere scientes, publicè privatimquè honestatem extra, vel actionis debitum, facilè committunt.

XVI. Viri vindicativi, implacabiles, & nocere per occulta scientes, etiam factiosi, (aut qui per litigia potentes) dùm se metuendos reddunt, non facilè sibi putant, à quopiam rem malè actam exprobrari, cùm metuuntur, & quos offendere periculosum, undè multa indebitè audent, & committunt.

XVII. Qui judicia in potestate habent, non se promptè lege petendos sperant, quam in alios exercēt, suamquè gratiam & favorem, ab aliis quærant putant, non ut ipsi aliorum quærant. Huc pertinent Regum gratiâ pollentes, quorum arbitrio res stant, & beneficia dispensantur, cuicumquè prodesse aut obesse, dùm velint, satis potentes.

XVIII. Ignorantia Dei, & Divinorum, tùm laxior conscientia, Impudentiæ maxima causa, prout enim colentes Deum, sunt virtuosus, etiam virtutis incurii, sunt agendo impudentes. *Impius cùm in profundum venerit, contemnit.*

XIX. Qui ex aliquo adjuncto virtutis, vel ex justitia morali, tùm politica, speciosum agendi prætextum habent, sæpè privatim publicèquè, actus impudentes & illicitos committunt, in favorem vel odium alterius, sæpè sub prætextu justitiæ exercent severitatem, Aut secus, sub nomine clementiæ, nocivam inducunt impunitatem; Deindè ex occasione honesti tributi, vel debiti, spoliant subditos vel amicum. Aut sub prætextu licitæ defensionis, inducunt bella, hostilitatem, oppressionem, actus injuriosos, rapinas, & in alios occidium. Quod vitium, in aulis Principum, & in ministris statuum, præcipuè dominatur, quibus sub specie curationis, velut *medicis, impunè occidere licet.* Sic prætextu liberalitatis, sæpè sunt multi prodigales, prætextu autoritatis superbi, prætextu Justitiæ litigiosi, inavores, usurpatores, oppressores; specie virtutis detractores, tùm censores rerum ac personarum injusti. Sub velo pietatis, aut virtutis, hypocritæ; amicitiae tùm negotiorum fallaces. Demùm specie servandi aut faciendi in publicum ordinis, populo, aut singulis graves, novitatum inveciores, plerisque injuriosi, vel prout est potens, ac ingeniosissima nequitia eorum, qui *specie remedii nocent*, rebus larvam quam volunt, inducere scientes.

Huc proximè referuntur, honorum & commodorum ardentis æmuli, nam obcæcantur animo. rectè Tacitus. *Pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas.*

*Inter con-
scios, cen-
sentur
etiam,
Consan-
guinei,
familia-
res, &
Domesfici.*

XX. Fimus etiam facile, dicto, facto, impudentes, coram iis, qui ejusdem sunt, prout nos erroris aut flagitii. Eoque magis, si fiant adhuc nobis peiores, nostrorum verò defectuum, sunt antè conscii. Prioris causa, quia similia, prout sibi cognata, non facile accusantur, aut exprobrantur, in eandem de semet culpam, vel experiendam censuram; Causa posterioris, quia nostra utcunquè minora flagitia, vel errores, minus probrosi videntur, pejorum comparatione; dumquè nostra priora flagitia, dudum sciuntur, nihil novæ ignominia, ex præsentis facto, accessurum nobis metuemus, eoque perseveramus impudentes.

XXI. Etiam simplices, innocentes, nec in rebus versati, tùm ignorantes, aliquid indebitum committere possunt, sed hi facile excusabiles. Etiam homines non ingenuè educati, & parvæ politiei, rurani, tùm à cultiore vivendi cætu segregati. Deindè peregrini & advenæ, gentis morem, legemquè prorsus nescientes, nequè assuefacti, pleraquè committere facile (contra debita morum, rerumquè) possunt; sed facile excusantur.

F I N I S.

A D D E N D A.

Pag. 28. *lin. 21. post verb. lintea, adde,* aliaquè. Tùm ob eam causam, quia in operatis opus simul & materia, duplici lucro incolarum venduntur, in occasionem ditandæ Provincia, & artificum in varias operas, nec otiosam vitam, provocando ingenio.

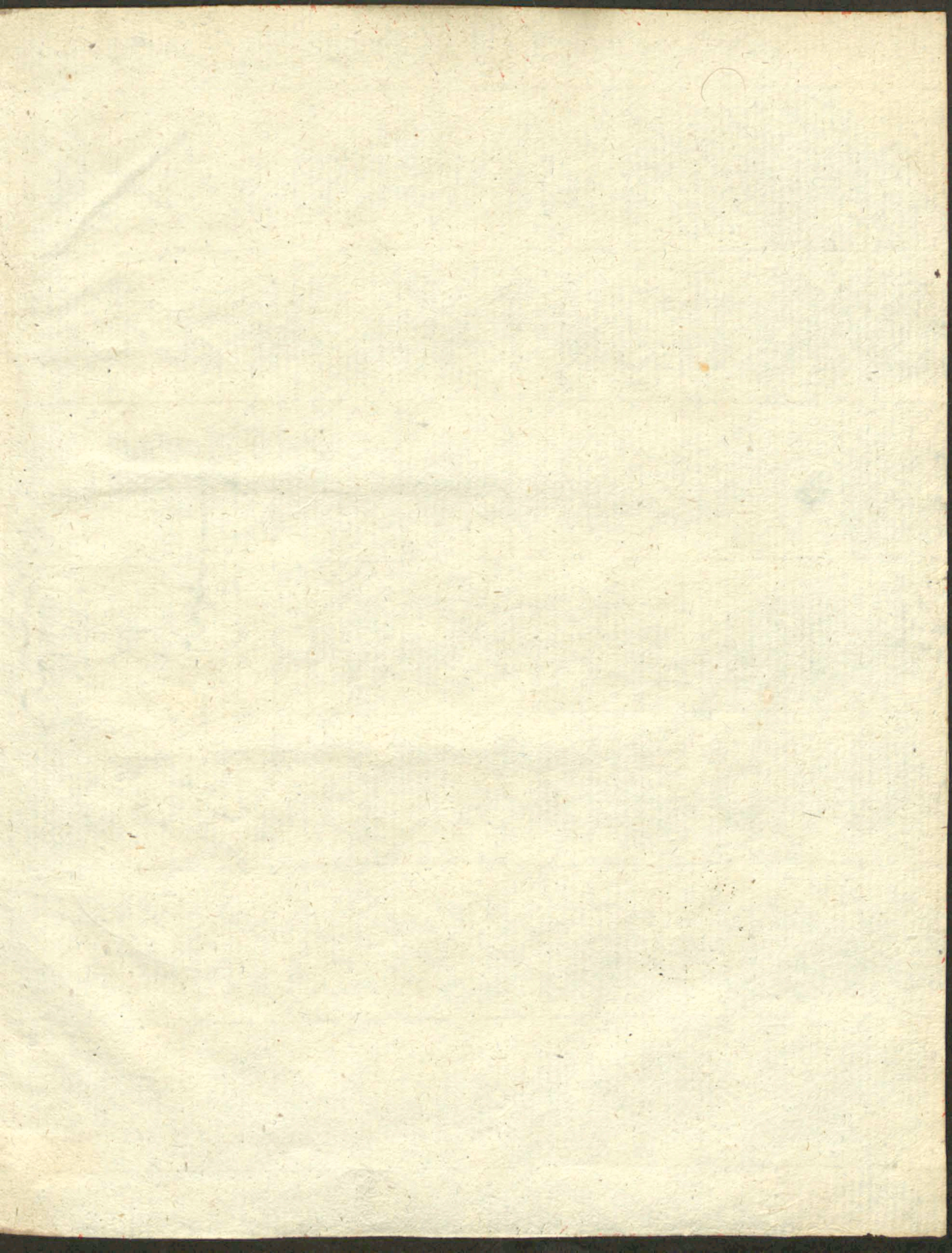
Pag. 83. *post lin. 22. causâ sunt, adde,* vel fortè, dùm populus, bonos dominos nactus, totam sui curam, in eos reponendo, sibi negligens redditur, non ad suam culpam, si quid ex se mali, verùm ad incuriam dominorum, parandæ invidia totum refert.

Pag. 91. *circa finem post vulgus pensât, adde,* ut malit sæpè lucrosam servitutem, quàm sine lucro, ac pauperem libertatem.)

Pag. 163. *lin. 16. & seq. lege,* vires tuas, suasquè cognoscat hostis, & superbus reddatur, ideo non prodes impotentiam, temerè provolando, verùm prudenter declinabis, simulando interea, omnia tibi esse fortiora, ante paciscendum.

Pag. 166. *lin. 10. & seq. lege,* persistant in acie, hastis aliquo sublimiori colle (à retrò) inter arbuta defixis in terram, &c.

6116.

7919

